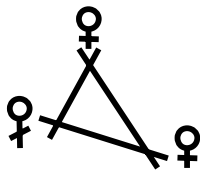

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı

**KADININ İNSAN HAKLARI
EĞİTİMİ PROGRAMI
1995-2003**

DEĞERLENDİRME RAPORU

Doç. Dr. NÜKET KARDAM

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı Değerlendirme Raporu
Doç. Dr. Nüket Kardam

Editör: Liz Amado
Çeviri: Emel Anıl
Baskı: The Doument Company - Xerox

Bu rapor İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Kurumu'nun (SDC) katkılarıyla hazırlanmıştır.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı
İnönü Cad. Saadet Apt. 37/6 80090
Gümüşsuyu – İstanbul
Tel: 212 251 00 29
Faks: 212 251 00 65

e-posta: wwhrist@superonline.com
www.wwhr.org
www.kadinininsanhaklari.org

ÖNSÖZ

Kadının İnsan Hakları Eğitimi: Bir Toplumsal Değişim Aracı (1995 – 2003)

Bağımsız bir kadın örgütü olarak 1993 yılında çalışmalarımıza başladığımızda, hayata geçirdiğimiz ilk faaliyetlerden biri kadına karşı şiddet üzerine bir araştırmaydı.¹ Bu araştırma sürecinde iki önemli gerçekle yüz yüze geldik. Bunlardan birincisi, kadınların yasaların kendilerine tanıdıkları hakların kesinlikle bilincinde olmadıkları ve yaşadıkları doğallaştırılmış şiddet ve ayrımcılık karşısında çaresizliğe sürüklendikleriydi. Araştırma süreci içinde ortaya çıkan diğer bir gerçek ise, Türkiye’de, büyük şehirler dışında, bağımsız kadın örgütlenmelerinin yok denecek kadar az olduğuydu.

Türkiye’de pek çok kadının hayatının kağıt üzerinde kazanılmış yasal haklardan çok, toplumun her alanını düzenleyen ataerkil uygulamalar, gelenek ve görenekler tarafından şekillendirildiği, artık araştırmalarla sabitlenmiş bir gerçek. Türk Ceza Kanunu’nda “aile efradına kötü muamele” suç sayılmasına rağmen, Ankara’da çeşitli sosyo-ekonomik düzeylerden 155 kadınla yaptığımız bir araştırmaya göre, kadınların %39’u aile içi fiziksel şiddet, %15’i aile içi cinsel şiddet yaşamışlardı.² Bu kadınlardan hiçbiri şikayet dilekçesi vermemiş, sadece %1’i polise başvurmuştu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaptığımız bir araştırmaya göre, kadınların %52’si eşleriyle evlilik öncesinde tanışmamışlardı, %51’i rızalarına karşı evlendirilmişti.³ Oysa 1926’dan beri Medeni Kanun’da eşlerin karşılıklı rızası evliliğin bir şartı olarak öngörülmekteydi. Ne yazık ki yasalara rağmen kadınların her gün maruz kaldıkları bu hak ihlallerinin listesini uzatmak mümkün.

1993-94 yıllarında gerçekleştirilen “kadına karşı şiddet” araştırması sırasında farklı gecekondular mahallelerinden kadınların talebi üzerine oluşturulan tartışma grupları belki de Kadının İnsan Hakları Eğitimi’nin ilk adımlarıydı. Bu tartışma grupları kadınların yasal haklarına duydukları yoğun ilgi ve taleple mahalleden mahalleye taşındı. 1995’te ise, Ümraniye Kadın Merkezi ile işbirliği içinde, kadınlar için sistematik bir “yasal okur-yazarlık” programının çerçevesi çizildi. Programın ilk pilot çalışmaları 1995’te İstanbul’un Ümraniye ve Gülsuyu semtlerinde, 1997’de ise Şanlıurfa, Gaziantep ve Diyarbakır’da gerçekleştirildi.

Hiç şüphesiz, kadınların yasalar tarafından korunan haklarını hayata geçirebilmeleri ve yaşamlarını kendi özgür iradeleri doğrultusunda yönlendirebilmeleri için, öncelikle kendilerine toplum tarafından tanınmayan bir “birey” olma alanı yaratmaları ve “hak” bilincini içselleştirmeleri gerekiyordu. Kadınlar arasında grup dayanışmasının oluşması

¹ Bu araştırma sonucunda *Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz* başlıklı kitap ile “Artık Dur Demenin Zamanı Geldi!” başlıklı belgesel film yayımlandı.

² Leyla Gülçür, Pınar İlkaracan ve Canan Arın; *Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz*; Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

³ Pınar İlkaracan; “Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile”; *Bilanço 98: 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*; Tarih Vakfı; İstanbul, 1998.

ve bağımsız kadın örgütlenmelerinin artması, kadınların ihtiyaçlarını ve taleplerini dile getirmeleri, bu hak bilincinin toplumsal düzeye yayılması için şarttı. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı, bu ihtiyaçlara cevap vermek amacı ile geliştirildi. Program hem kadınların Türkiye’de demokratik bir düzene dayalı hukuk devleti oluşturma sürecine aktif olarak katılmalarını ve bu süreci şekillendirmelerini, hem de bir hukuk devletinin koruduğu insan haklarından yararlanabilmeleri için gerekli donanımı sağlamayı amaçlıyordu.

Programı şekillendirirken, bugün hâlâ kullandığımız iki aşamalı bir yöntem kullandık. Önce, programın uygulanacağı mahallelerden bir grup lider konumundaki kadın ile yoğun bir “eğitici eğitimi” programı tamamlanıyor, daha sonra bu kadınlar kendi çevrelerinden kadınlarla 20 – 25 kişilik gruplar oluşturup, evlerde eğitim programını uyguluyorlardı. Grup katılımcıları program içinde ele alınacak konuları grup çalışmalarının en başında, ihtiyaç saptamaları ile belirliyordu. Bu ihtiyaç saptamaları hem grup çalışmalarının belirli bir yörede yaşayan kadınların öncelikli ihtiyaçlarına cevap vermesi, hem de katılımcılığın ilk günden itibaren programın temel taşlarından biri olarak yerleşmesini öngörüyordu.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı, kadınların “alıcı” ve “pasif” öğrenciler olarak konumlandırıldıkları bir bilgi aktarım veya dersler dizisi olarak değil, katılımcıların haklarını hayata geçirmeleri için, katılımcı bir yaklaşımla, kendi tecrübelerinden yola çıkarak, günlük hayatlarını şekillendiren uygulamalar ve yazılı yasalar karşısında *eleştirel bir bilinç* oluşturmalarını hedefliyordu. Bu çerçevede program kadınların kendi stratejilerini üretmeleri için gerekli alanı ve donanımı sağlayan bir *araç* olarak tasarlanmıştı. Program dahilinde katılımcıların yaşadığı öğrenme süreci aslında politik bir bilinçlenme ve sorgulama süreci. Bireysel düzeyde gerçekleşen bu bilinçlenme, programın amaçlarından sadece bir tanesi. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı’nın uzun vadeli ve nihai amacı, program boyunca kadınların yaşadığı bilinçlenmeyi ve kadınların insan hakları konusunda edindikleri bilgiyi eyleme ve örgütlenmeye dönüştürebilmeleri. Kısacası program uygulanması, kendi içinde bir amaç değil, tabandan kadın örgütlenmesinin güçlenmesiyle gerçekleşeceğine inandığımız geniş çaplı toplumsal dönüşüm için bir araç.

Programda, insan hakları çerçevesinde, kadına karşı şiddet; kadınların anayasal, medeni, ekonomik, sosyal, cinsel ve siyasal hakları; gerek özel, gerek kamusal alanda yaşadıkları hak ihlalleri, bireysel ve toplumsal düzeylerde tartışılıyor; yazılı ve sözlü yasaların kadınların yaşamındaki etkisi, kadınların haklarını hayata geçirebilmeleri için ne gibi stratejiler üretebilecekleri ve zaten kullanmakta oldukları stratejileri saptamalarına alan tanıyarak, grup içinde bunların nasıl güçlendirebileceklerine dair fikir üretiliyor.

Saha süpervizyonlarımızdan, programa katılan kadınlardan ve grup yönlendiricilerinden aldığımız geribildirimlere göre, kadınların maruz kaldıkları hak ihlallerini önlemekteki başarısını belirleyen faktörlerden biri, uzun süreli ve grup dayanışmasını destekleyen bir program olması, bir diğeri ise tamamen katılımcı bir yöntemle uygulanması. Programın 16 grup çalışmasından oluşması, genellikle haftada bir kere toplanan kadın gruplarının en az 3-4 ay boyunca düzenli olarak bir araya gelmesi anlamına geliyor. Böylece, edinilen

bilgilerin içselleştirilmesine ve yeni stratejilerin, grup dayanışmasının ve sürekliliğinin oluşturduğu bir güven ortamı içinde denenmesine fırsat sağlanıyor. Bu dayanışma ve süreklilik, aynı zamanda kadınların kendi ortak ihtiyaçlarını saptamaları ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda örgütlenmeleri için de gerekli zemini oluşturuyor.

İlk pilot uygulamalar sırasında grup yönlendiricileri destek materyal olarak Kadının İnsan Hakları–Yeni Çözümler Vakfı tarafından hazırlanmış, elle yazılmış notların fotokopileri, kadına karşı şiddeti ve mücadele yöntemlerini ele alan “Artık Dur Demenin Zamanı Geldi!” başlıklı belgesel filmi ve her türlü eğitim düzeyinden kadına hitap edebilecek “Haklarımız Var!” adlı kitapçığı kullanıyorlardı. 1998’de ise tüm grup yönlendiricilerine destek materyal olması amacı ile, tüm ihtiyaç saptamalarında kadınlar tarafından dile getirilen konuları modüler bir biçimde ele alan 330 sayfalık bir “Eğitici El Kitabı” basıldı.

Bağımsız kadın gruplarıyla işbirliği içinde uygulanan bu pilot çalışmalar hem programı olgunlaştırdı hem de katılımcılar açısından son derece başarılı geçti. Bu dönemde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından, Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde açılmaya başlanan Toplum Merkezleri’nden haberdar olduk. SHÇEK Genel Müdürlüğü bu merkezlerin buldukları yörelerde halka mal edilmek üzere açıldığını; bölge halkının talepleri ve arzuları doğrultusunda gelişeceklerini; demokratik, yatay ve katılımcı bir modelle işletileceklerini savunuyordu. Altı ay süren bir araştırma döneminden sonra, Toplum Merkezleri’nin amaçları ile Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı’nın amaçlarının örtüşebileceğine, programın bu merkezlerde çalışan sosyal hizmet meslek elemanları tarafından uygulanmasının programın daha yaygın ve etkin bir biçimde uygulanmasına katkıda bulunacağına karar verdik.

SHÇEK ile 1998’de imzaladığımız protokol gereğince Kadının İnsan Hakları Eğitimi SHÇEK’e bağlı Toplum Merkezleri’nde uygulanmaya ve SHÇEK sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek elemanları grup yönlendiricisi olmak üzere eğitici eğitimlerine katılmaya başladılar. 4 yıl içerisinde Kadının İnsan Hakları Eğitimi Türkiye’nin 7 bölgesinde, 28 ile ulaştı. SHÇEK ile işbirliği yalnızca programın kurumsallaşmasına ve yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmakla kalmadı, aynı zamanda devlet-sivil toplum işbirliğinin başarılı bir örneği haline geldi. Program aynı zamanda, devlet kurumları olan Toplum Merkezleri’nin daha demokratik ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir düzen içinde işleyen kamusal alanlar haline gelmelerine de büyük ölçüde katkıda bulundu.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi katılımcı kadınların hem toplumsal hem özel hayatında birçok açıdan etkili oluyordu. Program sonrasında kadınlar birey olarak varlıklarını hissediyor ve kendilerine güvenleri artıyordu. Gerek özel, gerekse kamusal alanda geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle mücadele ediyorlar ve bu rolleri değiştirmekte başarılı oluyorlardı. Aile içi şiddeti durduruyor ve aile içindeki iş bölümünü değiştiriyorlar, ekonomik hayata katılım talepleri oluşuyor, ev dışında ücretli çalışmaya başlıyorlardı. Kendilerini geliştirmek üzere formal veya informal eğitim programlarına katılıyorlar ve çevrelerinde özellikle hukuki konularda “bilirkişi” veya “kaynak kişi” haline geliyorlardı. Kamu kurumlarına yaklaşmaya ve hak talep etmeye, ortak ihtiyaçlar etrafında başka kadınlarla örgütlenmeye başlıyorlardı.

Bugüne kadar programın amaçlarına ne ölçüde ulaştığını, alandaki uygulamalarda yaşanan başarıları ve sorunları, bu yaşananların Türkiye'nin bölgeden bölgeye, mahalleden mahalleye değişen sosyo-politik ve ekonomik gerçeklikleriyle nasıl şekillendiği ve örtüştüğünü, yaşanan sorunlar karşısında grup yönlendiricilerinin ve katılımcıların ne gibi stratejiler üretebileceklerini saptamak ve tartışmak için düzenli olarak süpervizyon ve yıllık değerlendirme toplantıları yaptık. Programın belli bir ölçüde olgunlaştığı ve sürekliliğini kanıtlandığı 7 yılın sonunda, programın sistematik bir araştırma ile bir bütün olarak değerlendirilmesinin, bize, katılımcı kadınlara, grup yönlendiricilerine ve SHÇEK yetkililerine yararlı olacağına ve programı ileriki yıllarda nasıl şekillendirebileceğimiz ve geliştirebileceğimiz konusunda hepimize yol gösterebileceğine karar verdik. Ayrıca Türkiye'de henüz yaygın olarak uygulanmayan dışarıdan değerlendirme yönteminin, diğer sivil toplum örgütleri ve devlet kuruluşları için örnek teşkil edebileceğini ve bu değerlendirme araştırmasının hem eğitimin etkilerini toplu ve kapsamlı olarak inceleme, hem programın yapısı ve içeriğini gözden geçirme ve gerekli yerlerde geliştirme açısından faydalı olacağını düşündük. Değerlendirme araştırmasının sonuçları hazırlanan taslak rapor ile Ocak 2003'te gerçekleşen Kadının İnsan Hakları Eğitimi Değerlendirme Toplantısı'nda tartışıldı ve toplantı sırasında alınan geribildirimlerle rapor son haline getirildi.

Herşeyden önce sekiz yıl boyunca Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne emeği geçen herkese çok şey borçluyuz. Değerlendirme araştırmasını yürüten ve raporu hazırlayan Nüket Kardam, Asena Demirer ve Mehveş Bingöllü'ye, sahada araştırmaya katılan grup yönlendiricilerine, katılımcılara, SHÇEK yetkililerine; raporun Türkçe'ye çevirisi için Emel Anıl, Irazca Geray ve Arzu Altınay'a; hazırlık ve basım sürecindeki katkıları için Kadının İnsan Hakları –Yeni Çözümler ekibinden Pınar İlkaracan, Karin Ronge ve Arzu Ağabeyoğlu'na ve bu araştırmanın gerçekleşmesine maddi katkıda bulunan İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Kurumu'na (SDC) teşekkür ediyoruz. En çok da programı inanç ve içtenlikle uygulayan tüm grup yönlendiricilerine ve haklarını hayata geçirmek için durmaksızın mücadele veren tüm kadınlara teşekkür ediyor ve onları başarıları için kutluyoruz.

Liz Amado – Ela Anıl
Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı
İstanbul, Ocak 2003

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler	3
I. Evrensel İnsan Hakları Normları ve Türkiye'deki Siyasi Durum ...	4
A. Türkiye'de Kadının İnsan Hakları	5
B. Türkiye'deki Siyasi, Bürokratik ve Kültürel Durum	7
II. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı	10
A. Programın Amaçları	10
B. Programın Hedefleri	10
C. Programın Bölümleri	11
D. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü ile İşbirliği	11
E. Süpervizyon ve Denetleme	12
III. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı Değerlendirmesi	13
A. Değerlendirme Çerçevesi	13
B. Değerlendirme Yöntemi	14
C. Veri Toplama Araçları	14
D. Örneklem	14
E. Anket Sorularının Hazırlanması	17
F. Odak Grubu Tartışmaları	18
IV. Bulgular ve Değerlendirme.....	19
A. Bilişsel Yetkinlik: Katılımcıların kadının insan hakları ile ilgili bilgi ve anlayışlarındaki değişiklikler	19
B. Kişisel Yetkinlik: Kişisel kimlik algılaması, aile ve yakın toplum içinde cinsiyet ilişkilerinin algılamasında değişiklikler.....	20
C. Eylem Yetkinliği: İnsan Haklarının Uygulanması	27
D. Eylem Yetkinliği: Tabanda Örgütlenme	44
V. Uygulama Süreci: Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı ve SHÇEK Genel Müdürlüğü İşbirliği	67
A. Devlet – STK İşbirliği Sürecinde Karşılaşılabilecek Sorunlar.....	68

B. Ortak Amaçlar ve Birbirini Tamamlayıcı Özellikler	71
VI. Sonuçlar.....	73
A. Programın Genel Başarısına Katkıda Bulunan Özellikler.....	74
B. Kazanımlar.....	74
C. Gelecek İçin Tavsiyeler.....	75
VII. Sonsöz.....	76
VIII. Ekler	
Ek 1: Örneklem	79
Ek 2: Anket	81
Ek 3: Tablolar	91

Teşekkürler

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı değerlendirme araştırmasının yapılmasında ve bu raporun hazırlanmasında birçok kişinin büyük emeği var. Öncelikle Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı ekibine, eğitim programını yürüten Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu meslek elemanlarına, SHÇEK yetkililerine ve Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılan kadınlara katkıları için çok teşekkür ediyorum. Mehveş Bingöllü ve Asena Demire' e bu değerlendirme araştırmasında benimle çalıştıkları için teşekkür borçluyum. Araştırma ve raporlama sürecinde bir takım olarak çalıştık. Ayrıca değerli görüşleri ve önerileri için Nur Mardin, Nur Otaran ve Beryl Levinger'a teşekkür ediyorum.

Nüket Kardam

I. Evrensel Kadının İnsan Hakları Normları ve Türkiye'deki Durum

Küresel hukuk normlarının ayrılmaz bir parçası sayılan insan hakları, birçok ülke tarafından uluslararası insan hakları antlaşmaları, sözleşmeleri ve akitleri ile resmen kabul edilmiştir. Bu haklar, insan haklarının ve temel özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesini Birleşmiş Milletler'in temel ilkesi olarak belirleyen Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda garanti altına alınmıştır. BM tarafından ilk kabul edilen insan hakları standartları, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifade bulmuş ve daha sonra, uygulamayı etkinleştirmek amacıyla, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu altı tane ilave insan hakları antlaşmasını benimsemiştir:

- Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (CEDAW)
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- İşkenceye veya Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Onur Kırıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme

Bu antlaşmaları imzalamış ve yasama organlarınınca onaylamış devletlerin, bu hakları antlaşmalarda belirtildiği gibi sayma, garanti altına alma ve yaşama geçirme yükümlülükleri vardır. Bir antlaşma kabul edildikten sonra, "imzaya açılmakta" ve her hükümet kendi iç yasama ve hukuk sisteminin gerektirdiği biçimde antlaşmayı onaylamaktadır. Bu durumda, antlaşmayı onaylayan her hükümet için bu antlaşmanın maddeleri hukuken bağlayıcıdır. Her antlaşma, ana maddelerinde koruma altına alınan hakları ve onaylayan ülkenin bu çerçevede atması gereken adımları (kanunların gözden geçirilip düzeltilmesi gibi) açıkça belirtir.

Kadının insan hakları konusunda temel uluslararası antlaşma CEDAW'dır. CEDAW, kadınların siyasi, medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamda tam ve eşit olarak yer almalarını ve kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Bunun da ötesinde, CEDAW kadın erkek eşitliğinin sağlanması için kadınların güçlendirilmesini ve olumlu ayrımcılığı da destekler. Bu antlaşma, Türkiye dahil 170 devlet tarafından imzalanmış ve onaylanmıştır. Çeşitli uluslararası konferanslardan sonra, insan haklarının ayrılmaz bir parçası sayılan kadının insan hakları genişletilmiş ve kadına karşı şiddeti yok etmek, cinsel haklar ve doğurganlık haklarını hayata geçirmek de küresel gündeme dahil edilmiştir. 1993 tarihli BM Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri, hem özel hem kamusal alanda kadına karşı şiddeti kınamakta ve üye ülkelerin bunu ortadan kaldırmak için çaba göstermelerini talep etmektedir.

Devletler kadın erkek eşitliğini sağlamada ve kadınların insan haklarını korumada ne derece sorumlu tutulmaktadır?¹ Küreselleşme süreci, uluslararası kuruluşların artan etkinlikleri, sivil toplum kuruluşlarının küresel örgütlenmesi, antlaşmalar ağı, izleme organları ve ihtiyari protokoller, kişilere uluslararası mahkemelerde hak arayabilme olanakları sağlamanın yanında, devletleri, uluslararası normlar açısından, daha önce hiç olmadığı kadar hesap verme zorunluluğu ile karşı karşıya getirmektedirler. Devletler artık özel alanda da yurttaşlarının haklarının çiğnenmesini engelleme sorumluluğu taşımaktadırlar.

Şüphesiz, küresel normlar ve antlaşmalar, kadına karşı ayrımcılığı önlemek için kendi başlarına yeterli bir çözüm olamazlar. Özellikle devletler tarafından izleme sürecine direnç gösterilmekte, bilgi edinmekte güçlüklerle karşılaşmakta ve zayıf uygulama mekanizmaları yetersiz kalmaktadır. Bu antlaşmalarda hedeflerin, özgül önlemlerin ve yöntemlerin açıklıkla belirtilmemiş olması, devletlerden hesap sorulmasını engelleyici öğelerdir. Yine de, bir “küresel kadın erkek eşitliği rejimi”, kadına karşı ayrımcılığı dünya çapında yoketmek yolunda bir ilerleme sayılabilir.

A. Türkiye’de Kadının İnsan Hakları

Türkiye’de kadınlar, 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu’na dayalı Türk Medeni Kanunu’nun kabulü ve 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla, boşanma, mirastan eşit pay alma ve çocukların velayetini alabilme gibi çeşitli haklara kavuştular. Ancak, medeni kanun erkeği ailenin reisi ve eşini onun yardımcısı olarak tanımlıyordu. Erkeğin ikametgahı ailenin ikametgahı olarak belirleniyor, kadın ancak eşinin izni ile bir işte çalışabiliyor ve pasaport alıp yurt dışına gidebiliyordu.

Son yirmi yılda, kadın hareketinin çabaları ve eylemleri sonucunda Türkiye’de önemli hukuki değişimler gerçekleşti. Bu çabalar, dünyada kadın hareketinin yükselişi, kadın erkek eşitliğinin ve kadının insan haklarının BM kanalıyla küresel boyutta desteklenmesi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum süreci gibi oluşumlardan güç aldı. Önemli adımlardan biri, kadının bir işte çalışabilmesi için kocasının iznini şart koşan Medeni Kanun’un 159. maddesinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiydi. Ayrıca, TBMM Ceza Kanunu’nun 438. maddesini kaldırdı. Bu madde, mağdur tarafın bir seks işçisi olması halinde, ırza geçenin cezasının üçte bir oranında indirimini öngörmekteydi. Özel bir yasa ile, aile içi şiddet durumlarında, şiddet uygulayan aile bireyine karşı bir “koruma emri” çıkartılması ve böylece müşterek ikametgahtan uzaklaştırılması olanağı sağlandı.² 2001 yılı Kasım ayında TBMM yeni Medeni Kanun’u kabul etti. Böylece evlilikte eşler arasında “edinilmiş mallara katılım” rejimine geçilmiş oldu. Yeniliklerden biri de evliliklerde minimum yaşın hem kadın hem erkek için 18’e yükseltilmesini öngörüyordu. Eşlerin aile ikametgahı üzerinde ve aileyi temsilde eşit hakları olması da

¹ Bkz. Nüket Kardam; “The Emerging Gender Equality Regime”; *International Journal*, Summer 2002.

² Women for Women’s Human Rights - New Ways; *The New Legal Status of Women in Turkey*; 2002; s.5.

kabul edilmişti. Anayasa'nın 41. maddesinde yapılan bir düzenleme ile ailenin tanımı, "eşler arasında eşitliğe dayanan" bir kurum olarak değiştirilmişti.

Bu kazanımlar, 1980 yılı sonrasında kadın erkek eşitliği normlarının oluşumunun, küresel kadın kuruluşları ağının genişlemesinin, çevre ve insan hakları gibi diğer toplumsal hareketlerde artan canlılığın ve dünya çapında demokratikleşmenin hızlandığı bir döneme rastlamaktadır. 1980'li yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik değişimler ve demokratikleşme, kadının insan hakları konusunda da bilinçlenmenin önünü açtı ve kadınların seslerinin daha fazla duyulmasını sağladı.

1950 yılından sonra yaşanan tarımsal reformlar Türkiye toplumunda hızlı bir değişime yol açmıştı. Bunun sonucunda kırsal kesimden kentlere büyük çapta göçler başladı. Sistemin bütün yeni gelen göçmenlere sosyal ve ekonomik yurttaşlık haklarını sağlayamaması, varoşlarda marjinalleşmiş kitlelerin çoğalmasına ve bunlar arasında devlet hegemonyasına muhalefet tohumlarının ekilmesine yol açtı. Kentsoylu/orta sınıfa karşı mücadelenin ilk örnekleri 1970'li yıllarda sol hareketlerde görüldü. Bunlar 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile ezildiler.

1980 darbesi muhalefeti kaba kuvvetle bastırıp, kitlelerin depolitize edilmesini amaçlayan sistematik bir uygulama getirdi. Ekonomik yaşamda neo-liberal politikalar benimsenmişti. Bu baskı ve korku ortamında, sesini çıkarmaya ve taleplerini açıklamaya cesaret eden ilk toplumsal hareket kadın hareketi olmuştu.³ 1983 yılında iktidara gelen Özal hükümetinin serbest pazar ekonomisi politikaları ile Türkiye dış pazarlara açıldı. Siyasal yaşamda, solcular ve hatta liberal entellektüellerin söz hakları kısıtlanırken, geleneksel iktidar çevreleri kamusal alanda yeni "kimlik politikaları" oluşturdu. Bu yeni gruplardan üçü kolaylıkla göze çarpıyordu: Radikal dinci gruplar, Kürt milliyetçileri ve içlerinde "feministler" in başat bir yer tuttuğu "marjinal" gruplar. Radikal dinci gruplar devletin laik ilkelerini sorgularken, Kürt milliyetçi gruplar devletin birliğini ve feminist gruplar da erkek egemen sistemin sürekliliğini tehdit ediyorlardı. Laik ve bürokratik Türk seçkinleri artık kadın erkek diyalogunun kurallarını istedikleri gibi dikte edemeyeceklerdi. Yeni güç merkezlerinin ortaya çıkışıyla, toplumsal cinsiyet söyleminde eskinin geleneksel ve çağdaş kavramları artık geçerli değildi. Yeni "kimlik politikaları", kadınlar için meşru sayılan zıt kimlik ve söylem ikilemleri yarattı. Bunların arasında en baskın olanı laiklik/İslamcılık çatışmasıydı.⁴

Kadınların toplumdaki yerinin parçalanmış ve ikiye bölünmüş tartışmalarla belirlenmesi, kadının insan hakları alanındaki kazanımlarına tecavüz olarak yorumlanabilirse de, kadınların alternatif hareketler içinde bir yer kapmaları ve siyasi alana açılımları, toplumsal cinsiyet politikalarını kamu gündemine taşımakta yararlı olmuştu. Kimlik oluşmasının çeşitlenmesi, diğer gruplara (homoseksüel, transseksüel, seks işçisi gibi) da gelenek ve göreneklerin sınırlarını zorlama cesareti verdi. Değişim diyalektiği çerçevesinde ortaya çıkan yeni modeller, mutlak olarak kabullenilmiş kadın kimliklerini

³ Pınar İlkaracan; *Women's Movement(s) in Turkey: A Brief Overview*; Women for Women's Human Rights Reports; İstanbul; 1997.

⁴ Nüket Kardam ve Yakın Ertürk; "Expanding Gender Accountability: Women's Organizations and the State in Turkey"; *International Journal of Organization Theory and Behaviour* 2 (1 ve 2), 1999.

sorgulayarak bağımsız girişimler için yer açıyor ve erkek egemen hiyerarşileri kırıyordu. Kentsel bölgelerde kadın örgütleri için yaratılan fırsatlar onların seslerini ve taleplerini daha fazla duyurmalarına olanak tanırken, Türkiye toplumu çeşitli grupların hak ve çıkarlarına daha açık ve hoşgörülü yaklaşımı olanaklı kılan yeni bir değişim sürecine girmiş bulunuyordu.

Bu açılım hâlâ, devletin laik, bölünmez ve ataerkil karakterine bir tehdit olarak algılanmakla beraber, son hukuki değişikliklerde bazı tavizler gözlemlenebilir. Bunlara örnek olarak Kürt nüfusa tanınan kendi dilinde yayın ve eğitim haklarını ve kadınlar için Medeni Kanun'da yapılan değişiklikleri ve koruma emrini sayabiliriz. 1980'li yıllardan sonra gelişen güçlü kadın hareketi, kadının insan hakları için yapılan lobi ve savunuculuk faaliyetleri ve Medeni Kanun'un bazı maddelerinin değiştirilmesinde elde edilen başarılar, Medeni Kanun'da reformlara gidilmesinde ve bunların toplum tarafından kabulünde önemli rol oynamıştır. CEDAW'ın ve İhtiyari Protokol'ün imzalanması ve onaylanması, CEDAW'a ve AB Kopenhag kriterlerine uyum için Türkiye hukukunda kadının insan hakları lehinde gerçekleştirilen değişiklikler, kentsel bölgelerde güçlü, inançlı ve sesini duyurabilen bir kadın hareketi sayesinde ortaya çıkabilmiştir.⁵ Kadın grupları ve örgütleri bu çabalarında uluslararası fon kuruluşlarından ve Avrupa Birliği'nden siyasi ve mali destek görmüşlerdir.

Ancak, toplumsal kadın erkek eşitliğinin sağlanması için ayrımcılığın yasaklanmasının ötesine geçen bir anayasal temel oluşturulması gerekmektedir. *Olumlu ayrımcılık* yoluyla, kadınlar ve erkekler arasında eşitliği sağlayacak bütün hukuki ve örgütsel önlemlerin devlet tarafından alınması zorunludur. Birçok kadın kuruluşu, Anayasa'nın 10. maddesinde değişikliğe gidilmesi için bir kampanya başlattılar. Bu değişiklik ile Anayasa'ya kadın erkek eşitliğini kanunların temeli olarak belirleyen bir madde eklenecek ve devlet Anayasa tarafından kadın erkek eşitliğini sağlamakla yükümlü olacaktır. Türkiye Medeni Kanunu'da yapılan reformun kadın erkek ayrımcılığını önleyecek başka reformlar ve yasal, sosyal ve siyasal önlemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Hukuki alanda bundan sonra yapılması gerekenler, Ceza Kanunu, Vatandaşlık Kanunu, İş Kanunu ve Sosyal Güvenlik Kanunu gibi yasalarda yapılacak değişikliklerdir.

B. Türkiye'deki Siyasi, Bürokratik ve Kültürel Durum

Türkiye'de kadının insan hakları konusunda herhangi anlamlı bir tartışmanın aşağıdaki konular bağlamında yapılması gerekmektedir:

- Hukuk devleti kuralları, tarafsız bir kamu sektörü ve güçlü bir sivil toplum ne ölçüde destekleniyor?
- Türkiye Devleti insan haklarını ne derece koruyor ve destekliyor?

⁵ Women for Women's Human Rights- New Ways; *The New Legal Status of Women in Turkey*; 2002.

- Türk demokratik sisteminde eşitlik, katılımcılık ve güçlendirme ne ölçüde olumlu değerler olarak kabul ediliyor?

Kadına karşı ayrımcılığı ve kadının insan haklarının ihlallerini ortadan kaldırmak için hukuki reformlar birinci derecede önem taşımaktadır. Hukuki reformlar, ülkenin bir hukuk devleti olduğu ve yasaların eşitliğe dayalı ve ayrımcılık olmaksızın, demokratik bir sistem içinde tarafsız ve etkin bir kamu sektörü tarafından uygulandığı varsayımına dayanırlar. Ayrıca, demokratik bir sistemde sivil toplumun sesini duyurabildiği ve hükümetleri eylemleri için hesap vermeye zorlayabileceği varsayımları da geçerlidir. Birçok olumlu adım atılmış olmasına karşın, Türkiye siyasi yapısında yukarıda sayılan bütün alanlarda kısıtlamalar vardır. Çok yakın bir geçmişte, TBMM önemli reform yasaları geçirmiş ve böylece ölüm cezası kaldırılmış, Kürtçe yayın ve eğitim yapma yolu açılmıştır. Bunların uygulaması içinse hâlâ beklenmektedir.

Türkiye Devleti'nin birliği ve laikliği söz konusu olduğunda da hukuk devleti uygulamaları da sınırlı kalmaktadır. Devlet yönetiminde süregiden hiyerarşik bir yaklaşım vardır ve toplum, hizmet edilecek ve işbirliği yapılacak vatandaşlar olarak algılanmaz. Kamu yönetimi, siyasi amaçla yapılan atamalar, rüşvet, partizanlık gibi etkinliği ve tarafsızlığı engelleyen sorunlarla karşı karşıyadır. İslamcı, Kürt ve daha önceki solcu hareketlerden korkan devletçi gelenek, sivil toplum hareketlerinin gelişmesi için gerekli hoşgörü ortamını yaratamamaktadır. Türkiye Devleti genelde, güçlü bir sivil toplumun gelişmesi için gerekli ifade, toplantı ve örgütlenme haklarını kullanmak isteyenlere cesaret vermemektedir. Örgütlenme fikri, geçmişte solcu, sağcı ve Kürt grupların siyasi örgütlenmesinde çıkan acılı çatışmaları çağrıştırmakta ve vatandaşlarda polis tarafından taciz edilme ve kötü muamele görme korkusu uyandırmaktadır. Toplantı yapma ve dernek kurma izni polisten ve diğer hükümet organlarından alınmaktadır. Bu haklar Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde daha da kısıtlanmıştır.

Daha da önemlisi, kadının insan haklarının temelindeki hukuki ve laik normlar kadın erkek eşitliğinin yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır. Diğer tarafta İslamın yanlış yorumları, etnik ve aşiret gelenekleri ve töreleri Türkiye toplumunda hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bunun bir örneği de parlamentodaki milliyetçi ve dinci kesimlerin yeni Medeni Kanun'a gösterdikleri muhalefettir. Bu gruplar kadın erkek eşitliğinin ailede kaos ve anarşi yaratacağını ve Türkiye ulusunun temellerini sarsacağını iddia etmişlerdir. Kadın erkek eşitsizliğinin kaynakları ve bunlara bağımlı olarak sorunun çözümü kişilerin ideolojik bakış açılarına göre değişebilir. Eşitsizliğin kaynakları geleneklerde, kültürde, göreneklerde, dinde veya uluslararası kapitalist sistemde görülebilir. Bazıları kadın erkek eşitliğini gereksiz bulabilir, çünkü ailede ve kamu alanında erkeğin başatlığı ve üstünlüğü onlar için en doğal durumdur.

Yukarıda sayılan yasal reformlara karşın, Türkiye'de birçok kadının yaşamı töreler ve dini inançlar çerçevesinde biçimlenmekte, geçerli kanunlara aykırı olmasına rağmen zorla evlendirme, çok eşlilik, namus cinayetleri, kadınların hareket özgürlüğünün kısıtlanması, yalnızca dini nikah kısılması gibi uygulamalar devam etmektedir. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı tarafından Doğu ve Güneydoğu'da yürütülen araştırmalara göre, bölgede yaşayan kadınların %16.3'ü, eski Medeni Kanun'da yasal evlenme yaşı olan 15

yaşın altında evlendirilmişlerdir. Her on kadından biri 1926 yılından beri yasak olan çok eşli evlilikler içindedir. Türkiye yasaları evlilikte her iki tarafın da rızasını ön şart kabul etmekteyse de, kadınların yarısından çoğu (%50.8) rızaları olmadan evlendirilmişlerdir. Ayrıca, yasalara bakılmaksızın, kadınların hareket özgürlüğü, eğitim ve çalışma hakları birçok yerde kısıtlanmaktadır. Kadınlara karşı ev içinde ve dışında çeşitli biçimlerde uygulanan şiddet, 1998 yılında geçirilen koruma yasalarına karşın hâlâ yaygın bir insan hakları ihlali olarak devam etmektedir.⁶

Türkiye'nin siyasi, bürokratik ve kültürel koşullarında kadınların haklarını öğrenme ve kullanma fırsatları sınırlı kalmaktadır. Türkiye Devleti kadının insan haklarını korumakta ve kollamakta etkinlikten uzaktır. Kadınların haklarını bildikleri durumlarda bile, polis, mahkemeler ve bürokrasi gereksinimlerine tarafsız ve etkin biçimde yanıt verememektedir. Kimi zaman hakları olduğunun farkında bile olamayabilen kadınlar, haklarını korumak için örgütlenme ve devletten hesap sorma yöntemine başvururlarsa, toplantı ve dernek kurma özgürlüklerinin sorgulanması veya kısıtlanması tehlikesiyle karşıkarşıya kalabilirler.

Kadınlar için planlı birçok devlet programı ve hizmeti gerekmektedir. Ancak, kadın hareketinin baskılarına karşın, devlet böyle programların düzenlenmesine isteksiz görünmüş, hatta bazı durumlarda aktif direnç göstermiştir. Bu durum çerçevesinde kadınlar için bir kadının insan hakları eğitimi programının tasarlanıp ülke genelinde uygulanmasının, kadınların insan haklarını korumada devlet politikalarının ve programlarının bıraktığı eksikliği giderilebileceği yerinde bir varsayımdır. Böyle bir program kadın erkek eşitsizliğinin daha çok farkına varılmasını sağlayacak, daha yaygın hukuki reformlara ve devleti sorumlu tutmak için tabanda örgütlenmeye olanak tanıyacaktır. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı bu amaçlarla düzenlenmiştir.

⁶Pınar İlkkaracan; "Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile"; *Bilanço 98: 76 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İMKB, Tarih Vakfı, 1998.

II. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı tarafından 1995-97 yılları arasında önce İstanbul'un gecekondu semtlerinde ve daha sonra Güneydoğu Bölgesi'nde uygulanan bir seri pilot program öncülüğünde geliştirilmiştir. Bu süre içinde 330 sayfalık bir eğitici el kitabı dahil olmak üzere, video filmi, eğitici kitapçıklar, araştırma raporları gibi çeşitli eğitim materyalleri hazırlanmıştır.⁷

A. Programın Amaçları

Bu programın çıkış noktası, eğer kadınlara haklarını öğrenme fırsatı ve eyleme geçmeleri için gerekli donanımlar sağlanırsa, bireysel veya kolektif olarak bir şeyler yapmaya, örneğin bir hakkın ihlaline karşı gelmeye başlayabilecekleridir. Bu program kadınlara, devletten hesap sorabilen "yurttaş" olmaları için yardım ederek onları toplumsal değişikliğe hazırlamayı amaçlamaktadır. Böylece kadınlar, sivil toplumda ve kamusal alanda diğer aktörlerle "ortak" çalışarak demokratik bir toplumda anlamlı bir katılıma doğru yol alabileceklerdir.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nın temel amaçları şöyle sıralanabilir:

- a) Kadınları insan hakları ve kadının insan hakları ile ilgili ulusal yasalar ve evrensel normlarla ilgili bilgilendirmek,
- b) Kadınları kadının insan haklarının ihlali durumlarında çare bulmak için toplumsal eyleme teşvik etmek ve toplumun ve devletin bu haklara daha saygılı olmasını sağlamak,
- c) Kadının insan hakları konusunda devletin kısıtlı çabalarının yol açtığı eksiklikleri gidermek.

B. Programın Hedefleri

Programın temel hedefleri şöyle sıralanabilir:

- Kadınların eşit vatandaşlar olarak haklarından haberdar olmalarını sağlamak,
- Kalkınma stratejilerinde kadınların günlük yaşamda yasal haklarının uygulanmasını desteklemek,
- Kadınları, geleneklerin, yani "yazılmamış yasaların" insan haklarını nasıl kısıtladığı veya bu hakları ihlal ettiği konusunda bilinçlendirmek,

⁷ Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı eğitim materyalleri: *Artık Dur Demenin Zamanı Geldi!*, (belgesel film), 1996; *Yeni Haklarımız Var!*, (kitapçık), 2001; *Doğurganlık Haklarımız Var!*, (kitapçık), 2001; *Cinselliğimiz Var!*, (kitapçık), 2000; *Haklarımız Var*, (kitapçık), 1995; *Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz*, (kitap), 1996.

- Bu geleneklerin, yazılı ve yazılmamış yasaların değiştirilmesi için kadınların tartışmalara katılmaları ve eylem planları oluşturabilmeleri için gerekli temelleri hazırlamak,
- Kadınların dayanışma içinde sorunlarını tartışabilme ve yaşam deneyimlerini paylaşabilmeleri için güvenli bir ortam yaratmak,
- Kadınların kendilerini yerel ve ulusal düzeyde toplumsal değişim için aktif bireyler olarak görebilmelerini sağlamak,
- Kadınlara tanımladıkları sorunları çözmek ve gereksinimlerini karşılamak için seferber olmalarına yardım edecek kişisel ve kolektif tabanda örgütlenme becerilerini geliştirme fırsatı sağlamak,
- Kadınlar arasında gelişen tabanda örgütlenmelere destek sağlamak.

C. Programın Bölümleri

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nın tümü katılımcı bir yöntemle yürütülen 16 grup çalışması çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu toplantılarda, her yerel grubun gereksinimlerine göre şekillenen çeşitli konular tartışılmaktadır.

Grup Çalışmaları:

1. Tanışma Toplantısı: Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'nın Tanıtılması ve Gereksinimlerin Değerlendirilmesi
2. Kadının İnsan Hakları
3. Anayasal ve Medeni Haklar
4. Kadınlara Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddet
5. Şiddete Karşı Geliştirilecek Stratejiler
6. Kadının Ekonomik Hakları – Bölüm 1
7. Kadının Ekonomik Hakları - Bölüm 2
8. İletişim Becerileri – Bölüm 1
9. İletişim Becerileri – Bölüm 2
10. Cinsiyete Duyarlı Ebeveynlik ve Çocuk Hakları
11. Kadın ve Cinsellik – Bölüm 1
12. Kadın ve Cinsellik – Bölüm 2
13. Doğurganlık Hakları
14. Kadın ve Siyaset
15. Feminizm ve Kadın Hareketi
16. Kadın Örgütlenmesi

D. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü ile İşbirliği

Bu program 1998 yılından beri, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurulu Genel Müdürlüğü'nün işbirliği ile uygulanmaktadır. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı, Genel Müdürlük toplum merkezleri aracılığıyla eğitim programını Türkiye'nin yedi farklı bölgesinde yaşayan kadınlara ulaştırmıştır. Kadının İnsan Hakları –Yeni

Çözümler Vakfı, Genel Müdürlüğe bağlı toplum merkezlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanları ve diğer SHÇEK meslek elemanları için “eğitici eğitimi” programı uygulamıştır. Eğitime katılan meslek elemanları, Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Vakfı’nın denetimi ve izlemesi altında toplum merkezlerinde kadınlara kadının insan hakları eğitimi programını sunmaya başlamışlardır. Bu işbirliği çok verimli sonuçlar vermiş ve Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı’nın yerel düzeyde yaygın bir biçimde sürdürülebilmesi olanağını yaratmıştır. İlk “eğitici eğitimi” programı 1998 Ağustos ayında Ankara’da uygulanmış, ikincisi 1999 Ekim ayında İstanbul’da ve üçüncüsü 2000 yılı Kasım ayında yine Ankara’da yapılmıştır. Bu değerlendirme yapıldığında, 68 uzman programa katılmış ve 57 uzman programı uygulamış bulunuyordu. 2000 yılındaki üçüncü eğitici eğitiminden sonra, proje 24 ile yayılmıştır ve toplam 44 toplum merkezinde uygulanmıştır. Bu iller sırasıyla: Adana, Adıyaman, Ağrı, Ankara, Antalya, Batman, Bitlis, Bursa, Çanakkale, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, Gaziantep, Kocaeli, Iğdır, İçel, İstanbul, İzmir, Malatya, Muş, Samsun, Siirt, Şanlıurfa, Van ve Yalova’dır. Eğitici eğitimi programlarının birincil hedefi toplum merkezlerindeki sosyal hizmet uzmanları olmuştur. Program toplum merkezleri dışında Genel Müdürlüğe bağlı kadın sığınaklarında, kız yetiştirme yurtlarında, anaokullarında ve rehabilitasyon merkezlerinde uygulanmıştır.

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı’nın eğitim programlarına şimdiye kadar yaklaşık 1425 kadın katılmıştır. Eğiticiler programa katılmak için başvuran kadınlarla görüşmekte ve katılımcılar belli kısıtlara göre seçilmektedir. Özgül durumun koşullarına göre, eğiticiler homojen veya heterojen bir grup oluşturma yolunu seçmektedirler. Programın başarısı açısından eğiticilerin, katılmak isteyen kadınların kadının insan hakları ile gerçekten ilgilendiğinden ve hedefe yönelik motivasyonundan emin olmaları gerekmektedir. Başvuruların %25’i toplum merkezlerinde sunulan diğer programlardan yararlanan kadınlar tarafından yapılmaktadır.

E. Süpervizyon ve Denetleme

Programın izlenmesi ve denetlenmesi için, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı yetkilileri düzenli alan ziyaretleri yapmaktadırlar. Ayrıca telefon, faks ve diğer iletişim araçları aracılığıyla da program eğiticileri ve katılımcılarına ulaşılmaktadır. Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Vakfı eğitim programını çok sayıda faaliyet ile aktif olarak desteklemektedir: Vakıf düzenli olarak toplum merkezlerine eğitim materyalleri yollamaktadır. Grup yönlendiricilerine ulusal yasalardaki veya Türkiye için bağlayıcı olan uluslararası sözleşmelerdeki değişiklikler veya son durumlarla ilgili düzenli bilgi aktarılmaktadır. Eğitici el kitapları ve eğitim materyalleri bu değişikliklere göre düzenli güncellenmektedir.

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı ayrıca gruplar arası iletişimi sağlamakta, farklı yörelerdeki grupların faaliyetlerinin bilgilerini periyodik mektuplarla diğer gruplara iletilmekte ve diğer ülkelerdeki grup faaliyetlerinin haberlerini de ulusal gruplara ulaştırmaktadır. Vakıf, eğitim sonucu oluşan yerel örgütlenmelerin gelişimi için de destek sağlamaktadır.

III. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nın Değerlendirilmesi

A. Değerlendirme Çerçevesi

Bu değerlendirmenin temelindeki varsayım, Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nın öncelikle bilgilendirme işlevini yerine getirerek, konunun daha iyi anlaşılmasını sağladığıdır. Buna bilişsel yetkinlik diyoruz. Bu yetkinliğin giderek “kişisel yetkinliğe” dönüştüğü, yani katılımcıların haklarını öğrendikçe benlik algılamalarında, aileye ve çevreye yaklaşımlarında ve onların katılımcılara yaklaşımlarında değişiklikler yaşayacakları varsayılmaktadır. Beklenen nihai sonuç “eylem yetkinliği”, yani hem kişisel düzeyde aile içinde ve hakların kullanımında davranış değişikliği, hem de bir grup içinde davranışlarda değişiklikler, örgütlenerek kadının insan haklarının uygulanmasının aranması olarak tanımlanabilir.⁸

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Programa Katılım

Bilişsel Yetkinlik

(Kadının insan hakları konusunda bilgilenecek ve bilinçlenecek)

- Yasal belgelerdeki haklardan haberdar olmak, bu hakların ihlalleri veya kısıtlamalarının neler olduğunu öğrenmek,
- Cinsiyet rollerinin toplumsal oluşumu hakkında eleştirel bilinci geliştirmek.

Kişisel Yetkinlik

(Kadının insan hakları ile ilgili yaklaşım ve algılamada değişiklik)

- Kimlik algılanmasında ve yaklaşımlarda değişiklik (Kadının insan hakları olduğunu ve kadına erkek ayrımcılığı deneyimlerinin bilincine varmak),
- Aile içinde yaklaşımların değişimi (hem ailenin yaklaşımı, hem de katılımcının aileye yaklaşımı),
- Yerel çevrede yaklaşımların değişimi (hem çevrenin katılımcıya yaklaşımı, hem onun çevreye yaklaşımı).

Eylem Yetkinliği

(Kadının insan haklarının uygulanması)

- Kişisel düzeyde: Bireysel olarak öğrenilen hakları kullanmak ve uygulamak,
- Aile düzeyinde: Öğrenilen hakları aile içinde ve aile ilişkilerinde uygulamak ve kullanmak,
- Toplumsal düzeyde: Hakları bireysel değil bir grup olarak kullanmak ve uygulamak (dernek kurma hakkı, çözüm arama hakkı, çalışma hakkı, v.b.),
 - Her düzeyde: Tabanda örgütlenmeye gitmek.

⁸ Avrupa Konseyi'nin bir sempozyumu “düşünme”, “duygulanma” ve “yapma” biçiminde bir üçgen model kullanmıştı. Bu programda aynı yaklaşım kullanılıyor, bilgi/anlama ve becerilerin katılımcı bir biçimde geliştirilmesi ile yaklaşımda ve ardından davranışta değişiklik bekleniyor.

B. Değerlendirme Yöntemi:

Değerlendirme araştırması için üç ayrı yöntemi gözden geçirdik:

- a) Kontrol gruplarının kullanımı: Her bölge veya kentte bir grup eğitime katılmış kadına ve eğitime katılmamış benzer statüde bir kontrol grubuna anket uygulamak. Eğitimin etkilerini bu şekilde araştırmak. Genelde bu en verimli yöntemdir çünkü değişiklikler açıkça eğitime dayandırılabilir. Ancak bu yöntemi uygulayamadık, çünkü her açıdan odak gruba benzer (aynı sosyal statü, yaş grubu, eğitim düzeyi, vb.), ancak eğitime katılmamış kadınlar bulmak imkansız değilse bile çok zordu.
- b) Öncesi/Sonrası: Bir gruba eğitimden önce ve eğitimden sonra anket uygulamak. Bu düzen projenin orijinal tasarımında yoktu onun için “öncesi” anketleri yapılmamıştı, dolayısıyla gerekli veri tabanları elimizde değildi.
- c) Örnek olarak yalnızca katılımcıları kullanmak ve onların kişisel izlenimleri ve eylemlerine bakarak, çeşitli konulardaki yaklaşımları ve davranışlarının eğitim öncesi ve sonrasını belirlemek.

Eksikliklerini göz önünde bulundurarak C yöntemini kullandık. Bu yöntemin en önemli eksikliği kadınların eğitimden sonra yaşadıkları değişikliklerin ne derece eğitime ve ne derece başka faktörlere bağlı olduğunu değerlendirmedeki güçlüklerdi. Bu yöntemde, kadınların programın onları nasıl etkilediği konusundaki kendi algılarını temel aldık.

C. Veri Toplama Araçları

Bilgi kaynakları hem nicel hem nitel verilerden oluşuyordu. Bunları şöyle sıralıyabiliriz:

- Türkiye genelinden seçilen eğitime katılmış kadın örneğine uygulanan anket,
- Anketi yanıtlayan kadınlarla yapılan küçük odak grubu tartışmaları,
- Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı yetkilileri ile yapılan görüşmeler,
- Program eğiticileri ile yapılan görüşmeler,
- Program belgeleri (Bunlara vakıf ve SHÇEK Genel Müdürlüğü işbirliği protokolü ve daha önce yapılan değerlendirmelerin belgeleri dahildi),
- SHÇEK Genel Müdürlüğü çalışanlarından seçilen kişilerle yapılan görüşmeler.

D. Örneklem

1998 yılından bu yana Kadınların İnsan Hakları Eğitimi Programı'na 1,425 kadın katıldı. Bu kadınların hepsi SHÇEK toplum merkezleri yakınında yaşadıkları için Türkiye genelinde rastgele bir örneklem teşkil etmiyorlar. SHÇEK toplum merkezleri genelde ülkenin düşük gelir bölgelerinde yer alıyorlar.

Toplum merkezlerine gelen kadınlar genelde diğerlerine, örneğin komşularına veya kızlarına, eğitimi anlatıyorlar. Ya da merkezde başka programlara katılanlar eğitim programından haberdar olup katılmaya karar veriyorlar. Görüşme yapılan grup

yönlendiricilerinin çoğu, gruplarını toplum merkezine zaten gelen kadınlardan seçtiklerini belirttiler. İstanbul, Ankara (Natoyolu) ve Diyarbakır (Fatihpaşa)'daki yönlendiriciler, programın duyurusunu daha yaygın ve etkili biçimde yaptıklarını ilettiler.

Ayrıca eğitim programı, nüfusun belli bir kesimine – örneğin okuma yazması olmayan kırsal kesim kadınları – ulaşmıyor. Adıyaman'da bir sosyal hizmet uzmanı özellikle köylü kadınlar için bir grup kurmayı denediysede başarılı olamadı. Uzman, birkaç hafta sonra katılımcıların sayısının 15'ten 5'e düştüğünü ve sonra daha da azaldığını ve eğitime son vermek zorunda kaldığını söylüyor. Uzmanın raporuna göre, kadınlar eğitim materyallerinin bir kısmını eve götürmüş ve bunları gören kocaları eğitime devam etmelerini yasaklamış. Uzmana göre bu durumun nedenleri kadınların eğitim eksikliği, ekonomik bağımsızlıktan yoksun oluşları veya kayıtsızlıklarıydı. Yaklaşımları, "Haklarımı öğrensem ne olacak ki?" biçiminde özetlenebilirdi.

Örneklemin Belirlenmesi:

Bu değerlendirmede kullanılan örneklemin programa katılan kadınların %20'sini, yani 285 kişiyi kapsamaması planlanıyordu, değerlendirmeye katılan toplam kadın sayısı 290 kişi oldu. Programın yürütüldüğü altı coğrafi bölge⁹ birbirinden çok farklı olduğu ve katılımcı sayısı da bölgeden bölgeye değiştiği için, örnek seçiminde nispi temsil sistemi kullanıldı. Yani her bölgeden eğitime katılanların %20'si ile görüşme yapmak planlandı. Böylece örneklem coğrafi ve oransal olarak eğitimin verildiği bölgeleri eşit olarak temsil edecekti. Örneğin, Ege Bölgesi'nde eğitime 270 kadın katılmıştı, dolayısıyla örneklemimiz 54 kişi olacaktı. (Örneklem seçimi Bkz. Ek 1)

Ankete katılacaklar grup yönlendiricileri ve sosyal hizmet uzmanları tarafından arandılar ve odak grup tartışmaları için toplum merkezlerine çağrıldılar. Bu örneklem istatistiki açıdan bütünü temsil etmiyordu, çünkü eğiticiler genelde merkeze hâlâ gelmeye devam eden veya eğiticilerle hâlâ iletişim içersinde olan kadınlarla temasa geçebildiler ve onları çağrıldılar. Eğitime katılanlara ulaşabilmek için, grup yönlendiricilerinin bulunduğu ve bizimle görüşmeyi kabul edenleri seçme durumunda kaldık. Grup yönlendiricilerinin ulaşabildiği kadınlar muhtemelen programa katılan ortalama kadınlardan daha aktif olanlardı. Bu yüzden bazı sonuçlar gerçek durumdan daha olumlu çıkmış olabilir.

9 Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı Türkiye'nin her bölgesinde uygulanmaktadır. Ancak, değerlendirme araştırması sürecinde Karadeniz Bölgesi'nde programın uygulandığı tek il olan Samsun'daki grup yönlendiricisi başka bir ile tayin edilmiş olduğu için, bölge araştırma kapsamına alınamadı.

Örneklem Özellikleri:

Eğitime katıldıkları yıl:

1998	11.7%
1999	12.1 %
2000	18.5 %
2001	52.0 %
2002	5.7 %
Toplam	100 %

Eğitim Seviyesi

Okuma yazma bilmeyen	4.6%
Çok az bilen	6.8%
İlköğretim	33.3%
Ortaokul	13.9%
Lise	28.9%
Yüksek Öğretim	12.5%
Toplam	100%

Gelir Kazanımı

Geliri olanlar	45.6%
Olmayanlar	54.4%
Toplam	100%

Gelir Düzeyi

Ankette katılımcılara gelir düzeylerini kendilerinin nasıl tanımladıkları soruldu. Dolayısıyla aşağıdaki veriler katılımcıların kişisel görüşünü yansıtmakta ve katılımcıların ekonomik düzeyleri hakkında objektif bir kritere dayanmamaktadır.

Düşük gelir düzeyi	26%
Orta gelir düzeyi	65.6%
Yüksek gelir düzeyi	8.4%
Toplam	100%

Medeni Durum

Bekar	19.2%
Evli	74.9%
Boşanmış	3.5%
Dul	2.1%
Evli-eşinden ayrı yaşayan	0.3%
Toplam	100%

E. Anket Formunun Hazırlanması

Anket formunun oluşturulmasından önce iki pilot odak grubu toplantısı yapıldı. Bu oturumlarda eski katılımcılar kişisel, aile içi ve toplumsal düzeyde yaşam, yaklaşım ve davranış değişikliklerini anlattılar. (Anket formunun tamamı için Bkz. Ek 2)

Bu toplantılardan derlenen bilgiler çerçevesinde hazırlanan ve beş bölümden oluşan anket formu aşağıdaki konuları değerlendirmek için çoktan seçmeli sorulardan hazırlandı:

1. Eğitim programından sonra kadının insan hakları ile ilgili yaklaşım ve algılamada değişiklik (Kişisel Yetkinlik):
 - a) Kişide kendine karşı
 - b) Aileye karşı ve aile üyelerinde katılımcıya karşı
 - c) Çevre/toplumla karşı ve katılımcının algılamasına göre çevre/toplumda katılımcıya karşı
2. Eğitim programından sonra davranış/eylem değişikliği (Eylem Yetkinliği):
 - a) Hakları kullanmada kişisel ve davranışsal değişiklikler
 - b) Aile ilişkilerinde hakları kullanmak için eyleme geçmek
 - c) Hakları kullanmak için grup olarak eyleme geçmek
3. Grup olarak tabanda örgütlenmede haklarını kullanmak/uygulamakta hangi öğeler daha fazla katkıda bulundu?
4. Katılımcılar, Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nın içeriği ve sunumunu nasıl değerlendiriyorlar?
5. Kişisel bilgiler.

F. Odak Grubu Tartışmaları

Odak grubu tartışmaları değerlendirme ekibinin katılımcıları kişisel olarak tanınmasına ve yaklaşım/davranış değişikliklerinin nasıl oluştuğu ve sürecin doğası hakkında bilgi sahibi olmasına olanak sağladı. Her grupta ortalama 15 kadın vardı. Söyleşi ve tartışmalar sonrasında bu gruplar da anket formlarını doldurdular.

Toplantılar çoğunlukla ekibimizin tanıtımıyla başladı. Ne yapmayı planladığımızı ve neden burada olduğumuzu açıkladık. Daha sonra konuşurken göz önünde bulundurmalarını istediğimiz soruları tahtaya yazdık. Her kişiden kendini tanıtmalarını ve eğitim sonrası yaşadığı değişiklikleri anlatmasını istedik. Özellikle eğitimden kaynaklandığına inandıkları değişiklikler üzerinde durmalarını vurguladık. Bazen toplum merkezinde katıldıkları farklı eğitim programlarının etkilerini birbirinden ayırmada zorlanıyorlardı. Genelde utanma ve sıklıkla geçen ilk dakikalardan sonra, tartışmalar canlandı ve açık yüreklilikle konuşuldu.

Odak gruplarına aşağıdaki sorular soruldu:

- Size göre bu eğitimin hedefleri nelerdi ve sizce bunlara ulaşıldı mı?
- Bu programa katılmadan önce programın ne hakkında olduğunu düşünüyordunuz, katılmadan sonra düşünceleriniz değişti mi?
- Kendi kendinize bakışınız değişti mi, değiştiyse nasıl? Başka biçimde davranmaya başladınız mı?
- Ailenize karşı tutumunuz ve yaklaşımınız değişti mi, değiştiyse nasıl?
- Eşinize, çocuklarınıza ve geniş ailenize karşı davranışlarınız herhangi bir biçimde değişti mi, değiştiyse nasıl? Ailenizin size karşı tutumu ve davranışı değişti mi, değiştiyse nasıl? Bu sürecin zaman içinde nasıl geliştiğini anlatabilir misiniz?
- Programa katıldıktan sonra bir şeyleri farklı yapmaya başladınız mı, yaşamınızı değiştirmek için bir eyleminiz oldu mu?
- Kadının insan haklarının uygulanması için diğerleri ile herhangi bir örgütlenmeye katıldınız mı?
- Bu programın değişmesi veya geliştirilmesi için önerileriniz var mı?

Grup yönlendiricileri ile de görüşüldü. Onlara şu sorular soruldu:

- Eğitim grubunuzdaki katılımcıları nasıl seçtiniz, kıstaslarınız nelerdi?
- Size göre eğitiminizin başarılı olmasını hangi öğeler sağladı?
- Eğitim süreci boyunca ve sonrasında, eğitici ve yönlendirici olarak karşılaştığınız sorunlar ve endişeleriniz nelerdi?
- Size göre bu eğitimin katılımcılar üzerinde etkisi ne oldu? Nasıl etkilendiler? Yaşamları değişti mi? Nasıl?
- Eğitim bittikten sonra katılımcıların durumunu takip ettiniz mi?
- Tabanda örgütlenmeleri için yardımcı olabildiniz mi?

IV. Bulgular ve Değerlendirme

Bu değerlendirme çeşitli kaynaklardan alınan bilgilerin -odak grupları, anketler, belgeler ve bireysel görüşmeler- birleşimi kullanılarak yapılmıştır.

A. Bilişsel Yetkinlik: Katılımcıların kadının insan hakları ile ilgili bilgi ve anlayışlarındaki değişiklikler

Elimizde bu programdan önce katılımcıların kadının insan hakları konusundaki bilgilerini değerlendirmek için esas tutabileceğimiz bir ölçü olmadığı için, kadınların hakları konusunda ne derece bilgilendiklerini katılımcıların kendi algılamaları üzerine dayandırmak zorunda kaldık.

Anketimiz, katılımcıların siyasi, medeni ve ekonomik hakları ile ilgili ne ölçüde bilgi edindiklerini sorguluyordu. %71.6 çok şey öğrendiğini belirtirken, %17.6 bazı yeni şeyler öğrendiklerini belirttiler. Katılımcıların %10.7'si bu haklarını zaten bildiklerini söylediler. Ankette cinsellik, doğurganlık hakları gibi eğitim programına dahil olan bazı konularla ilgili doğrudan sorular yoktu. (Bkz.Ek 3, Tablo 1)

Odak grup toplantıları sırasında yapılan yorumlardan, genelde katılımcıların hakları ile ilgili bilgi ve anlayışlarının arttığı ve bu hakları destekleyen ulusal ve küresel örgütler olduğunu öğrenmekten çok memnun oldukları sonucunu çıkardık. Bazı durumlarda odak grup katılımcıları toplum merkezinde başka programlara da katıldıkları veya Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'na katılmalarının üzerinden belli bir zaman geçtiği için, ne öğrendiklerini hatırlamakta zorlanıyorlardı. Demek ki bilgi tazeleyici programlar veya başka faaliyetlerle ilginin sürdürülmesi gerekiyordu. Bazı örnek yanıtlar şöyleydi:

- Haklarımızı öğrendik ve şimdi sorunlarımıza çözüm bulmak için nereye gideceğimizi biliyoruz. (Antalya)
- Yeni Medeni Kanunu öğrendik. (İzmir)
- Haklarımızı arayabileceğimizi ve bunu bilinçli bir biçimde yapabileceğimizi biliyoruz. Devlet kurumlarına nasıl ulaşabileceğimizi öğrendik. (İstanbul)

Bilişsel yetkinlik konusunda anketin ve odak grup tartışmalarının yansıttığı sonuçlar şöyle:

1. Bilgilenme oranı eğitim düzeyine göre değişmektedir.

Hiç okula gitmemiş olan katılımcılar, eğitime katılmadan önce haklarını hiç bilmediklerini söylediler. Bunların %90.3'ü eğitimden çok şey öğrendiklerini belirttiler. Lise veya yüksekokul eğitimi olanların %19'u eğitimden önce haklarını bildiklerini, %14.7'si biraz bilgi edindiklerini ve %66.4'ü çok şey öğrendiklerini söylediler. (Tablo 3)

2. Katılımcılar için siyasi, medeni ve ekonomik haklar çok önemli.

Katılımcılara siyasi, medeni ve ekonomik haklarını ne derecede önemsedikleri soruldu. Ankette cinsellik ve doğurganlık hakları ile ilgili sorular yoktu. Ankete katılanların en büyük çoğunluğu (94%) medeni hakları çok önemsediklerini beyan ettiler. %90.9 ekonomik hakları çok önemli bulduğunu ve %82 siyasi hakları çok önemseddiğini belirtti. Odak grubu toplantılarında da aynı tablo ortaya çıktı. Kadınlar haklarını öncelikle medeni ve kişisel haklar (boşanma, mülkiyet, yasal evlenme) ve şiddetten korunma hakkı olarak algılıyorlardı. (Tablo 4, 5, 6)

Halen geçerliliğini koruyan toplumsal cinsiyet normları kadınları kamusal alanda değil özel yaşam alanında konumlandırıyor ve kadını öncelikle anne ve eş olarak tanımlıyor. Katılımcıların evlilikle ve aile ile ilgili medeni haklarını siyasi ve ekonomik hakların önüne koymaları bu durumdan kaynaklanabilir. Ayrıca, kadının insan haklarının (boşanma hakkı, nafaka, mülkiyet, şiddetten korunma hakları, hareket özgürlüğü, cinsellik ve doğurganlık hakları) önce aile ilişkilerinde tanınmadan siyasi ve ekonomik hakların (çalışma hakkı, toplantı hakkı, örgütlenme hakkı) uygulanması güçtür. Bu haklara tanınan öncelik coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermiyordu; bütün bölgelerde kadınlar medeni hakları ve aile içindeki haklarını çok önemli sayıyorlardı. (Tablo 7, 8, 9)

B. Kişisel Yetkinlik: Kişisel kimlik algılaması, aile ve yakın toplum içinde cinsiyet ilişkilerinin algılamasında değişiklikler

Hem anket sonuçları, hem de odak grubu tartışmaları, katılımcıların olağanüstü ölçüde özgüven kazandıklarını, kadın erkek eşitsizliğinin bilincine vardıklarını ve diğer kadınlarla dayanışma konusunda çok olumlu bir yaklaşım geliştirdiklerini ortaya koyuyordu. Ancak kadınlar, ailelerini ve çevrelerini haklarının tanınması yönünde etkilemek isterken bazı güçlüklerle karşılaştıklarını söylüyorlardı.

1. Öz benliğin algılanması: Artan özgüven ve kadın erkek ayrımcılığının bilincine varmak

Anket sonuçlarına göre, katılımcıların yüzde %74'ü kadın olarak öz değerlendirmelerinde çok olumlu değişiklikler, %22.9'u da oldukça olumlu değişimler belirttiler. Yalnızca %3.1 hiçbir değişim olmadığını söyledi. %93.1 özgüvenlerinde büyük bir artış belirtirken, %6.6 biraz değişim olduğunu ve %0.3 hiç değişim olmadığını söyledi. %90.3 eskiye göre sorun çözme yeteneklerine güvenlerinin arttığını belirtti. (Tablo 10, 11, 12)

Odak grubu tartışmaları bu bulguları destekledi. Katılımcıların çoğu öz değerlerini algılamada ve özgüvenlerinde ne kadar büyük artış olduğunu hevesle anlattı ve adeta "farklı bir insan" olduklarını söyledi:

- Eskiden kendimi hep eksik ve yetersiz görürdüm, artık görmüyorum. (Diyarbakır)
- Artık kendimi bir hayalet değil, gerçek bir insan olarak görüyorum. (İzmir)

- Bu programa katıldıktan sonra, kendimi değerli bir insan olarak görmeye başladım. (İstanbul)
- Bu programa katılmadan önce günlerim bomboştu, kendimi bir hiç gibi görüyordum. (İstanbul)
- Artık konuşabiliyorum ve düşüncelerimi her yerde söyleyebiliyorum. (Çanakkale)
- Eskiden hayır demeyi bilmiyordum, şimdi öğrendim. Haklarımı daha ayrıntılı olarak öğrendim. Şimdi öğrendiklerimi başkaları ile paylaşıyorum ve en önemlisi, artık kendime güvenim var. (Çanakkale)

Bu sonuçlar Türkiye toplumundaki kadın erkek ayrımcılığının kadınları erkeklere kıyasla nasıl ikinci sınıf ve düşük bir konuma ittiğini gösteriyor. Üstelik, kimlikleri birey olarak değil, ancak eş ve anne olarak aile içi rollerle tanımlandığı için, kendi ilgi alanları, çıkarları ve faaliyetlerini önceliklerinin en sonuna koyuyorlar. Anketler eğitimden sonra katılımcıların %81.9'unun kendi özel uğraş ve faaliyetlerine daha fazla zaman ayırdıklarını ve %66.7'sinin kişisel bakımlarına daha fazla önem verdiklerini gösteriyor. (Tablo 13, 14) Bu önemli bir değişiklik, çünkü Türkiye'deki geleneksel toplumsal cinsiyet normları bireyselliği değil bir gruba veya aileye aidiyeti ön plana çıkarıyor ve kadının kendi ilgi alanları ve kişisel önceliklerinden feragat etmesine yol açıyor. Kadınlar hakları olduğunu öğrenince, gerçekten insan olduklarını anlıyorlar.

Ankete katılanların ısrarla belirttikleri değişimlerden birisi de kadın erkek ayrımcılığın bilincine vardıkları ve feminizmin bu ayrımcılığı önlemek için olduğunu anladıkları. Artık sorunlarının kendi kusurlarından kaynaklanan kişisel sorunlar olmadığını, belli bir tarihi ve toplumsal içeriğe dayalı cinsiyet rollerinden kaynakladığının ve dolayısıyla değiştirebilir olduğunu farkındalar. Birçok kadının benzer kaygı ve sorunlarla boğuştuğunu merkeze gelince anladıklarını ve bunun kendilerini rahatlattığını, eğitimin de “grup terapi” gibi olduğunu ve diğer kadınlarla dayanışmaya yol açtığını belirtiyorlar.

- Kadın erkek ayrımcılığının ne kadar yaygın olduğunu şimdi anlıyorum. İzlediğim TV programlarında ve çevremde bunu devamlı görüyorum. (Antalya)
- Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nden önce kördük herhalde. Artık eleştirel bilince sahibim. (Ankara)
- Evde duygusal şiddete maruz kaldığımı anladım. (Çanakkale)
- Feminizmi kötü bir şey sanıyordum, komünizm veya terörizm gibi kötü anlamda bir şey. (Antalya)

Toplumlarda güçlü grubun, bu durumda erkeklerin, statükoyu devam ettirme yollarından biri de daha aşağı gördükleri grubun yaşam koşullarının “kendi kusuru” olduğunu iddia etmektir. (Kardam, 1987) Bu anlayışın etkili bir biçimde uygulandığının kanıtı birçok kadının katlanmak zorunda kaldıkları ayrımcılığı “kendi kusurları” olarak görmeleri idi.

Ancak haklarının neler olduğunu öğrenmek kadınların her koşulda daha fazla özgüven sahibi olmaya yol açmıyordu. Odak grubu tartışmalarında bazı katılımcılar, keşke kadının insan haklarını hiç öğrenmeseydik dediler. Hiçbir şeyi değiştirmeyeceklerini görüyor ve daha çok depresyona giriyorlardı. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin kemikleşmiş olduğu durumlarda, bunları değiştirmek kolay değildir ve özellikle başlangıçta aile ve çevre

tarafından reddedilme sonucunu doğurabilir. “Yeni toplumsal cinsiyet kimlikleri” statükoyu tehdit edip aile veya çevreden tepki ile karşılandığında, bu psikolojik durum öğrenilmiş hakların uygulanmasını engelleyebilir. Odak grup toplantılarında yapılan şu yorum bu korkunun temelini de açıklamaktadır:

- Bazı kadınlar haklarını öğrenirlerse bunlar için bir savaşım vermek zorunda kalacaklarını biliyorlar ve bu hoşlarına gitmiyor. Öğrenip rahatsız olmaktansa, hiç öğrenmemeyi yeğliyorlar. Çünkü korkuyorlar. Ancak, bu önyargıları yenebileceğimize inanıyorum. (Ankara)

2. Değişen toplumsal cinsiyet kimlikleri ve aile içi ilişkiler

Anket sonuçlarına göre kocaların tutumu katılımcıların %71.7’sinde olumlu yönde değişti, %22.9’unda aynı kaldı ve %5.4’ünde daha da kötüleşti. Katılımcıların çoğu diğer aile bireylerinin tutumunun olumlu olarak değiştiğini (%70), dörtte biri hiç değişmediğini (%24.9) ve %4.4’ü daha da kötüleştiğini belirttiler. (Tablo 15, 16) Odak grubu tartışmalarında ise daha karmaşık bir tablo ortaya çıktı.

Kadınlar daha güçlenip, kadın olarak kimlikleri değişmeye başlayınca, aile içi ilişkilerde kaçınılmaz etkileşimler ortaya çıktı. Birçok durumda kadınların işi zorlaştı, çünkü karı koca arasında yeni bir güç ilişkisi ortaya çıkmıştı. Erkek gücünün bir kısmından feragat etmek ve karısına daha geniş bir “uzam” tanımak zorunda kalmaktaydı. Başlangıçta, kadın haklarını öğrendiği zaman, kocasına karşı çok olumsuz duygular besleme eğiliminde oluyor, onu “düşman” olarak görüyor ve eve gelince yüksek sesle hakları olduğunu ilan ediyordu. Gerçekten de, bazı kocalar karılarının bu eğitim programına niçin katıldığını ve niyetlerinin boşanma olup olmadığını sorguluyorlardı.

Bazı kocaların hissettikleri korku ve tehdit olumsuz bir tepkiye yol açıyor ve eşlerin ilişkileri farklı bir düzeyde yeniden kurulana kadar kötüleşmeye devam ediyordu. Bazı durumlarda kocalar, karılarının Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı’nın eğitim programlarına katılmalarına izin vermek istemiyorlardı. Yine bazı durumlarda, kadınların yalan söyleyip başka bir programa katılmak için merkeze gittiklerini söyledikleri anlaşılmıştı. Evden ayrılıp toplum merkezine gelmeye kalkınca tepkiyle karşılaşanlar vardı. Ailenin tutumu genelde belirsiz, bazı durumlarda da olumsuz olabiliyordu. Anketi yanıtlayanlar, koca tarafından akrabaların, özellikle kaynanaların, işlerine karıştıklarını ve hareket özgürlüklerini denetlemeye çalıştıklarını bildiriyorlardı. Kocanın tehdit edilme duygusunun dışı vurumu, tepki, karşı çıkma ve bazen şiddete başvurma şeklinde ortaya çıkıyordu. Odak grubu tartışmalarında da bu yönde görüşler belirtilmişti:

- Erkek kardeşlerim, eğer haberleri olsaydı, beni bu eğitim programına yollamayacaklarını ve zaten çok fazla şey bildiğimi söylüyorlar. (Bitlis)
- Bu programa büyük güçlüklerle katıldım. Annem babam beni destekledi ama kocam ve ailesi karşı çıktılar. Bunun yerine bir nakış dikiş kursuna gitmemi önerdiler.
- “Mor Çatı’ya mı gidiyorsun? Orası sorunlu kadınlar için, senin için değil” dediler. Ama şimdi kocam bu programa katıldığım için mutlu.

- Kocam bazen bu programa katılmamamı söylüyordu, sanırım bunu ailesinin ve komşuların baskısı sonucu yapıyordu. Kayınvalidem kocamı bana karşı çok yumuşak olmakla suçluyordu. Ama bu baskı altında yaşamaktansa buraya gelmeyi ve sorunlarımı diğerleri ile paylaşmayı tercih ettim. (Ankara)
- Kocam bana izin verse bile kaynanam ve çevrem toplum merkezine gelmeme karşı çıkıyorlar.
- Psikolojik baskı altındayım. Kocam bunları öğrenmemi istiyor ama uygulamamı istemiyor.
- Eğitime katıldıktan sonra çalışmaya başladım. Kocam değişti ve çok kıskanç oldu.
- Erkekler parayı onlar kazandığı için evde daha çok söz sahibi olduklarını öne sürüyorlar. Çocuklarımla iletişimim düzeldi ama kocamı değiştiremedim. Haklarımı öğrendim, nasıl ezildiğimi öğrendim, ama kocamı değiştiremedim. (İstanbul)
- Kadınlar ancak kocaları izin verirse özgür olabilirler. Çocuğum beni kocama karşı savunuyor, “Baba,” diyor “görmüyor musun annem merkezden eve geldiğinde çok daha mutlu?” (Ankara)

Odak gruplarındaki birçok katılımcı, “etkin iletişimin” ve “ben dili” kullanmanın ne kadar önemli olduğunu belirttiler. (Eğitimin bir bölümünde katılımcılar ben dili kullanmayı ve karşı tarafı suçlamadan diyalog kurabilmeyi öğreniyorlar.) Zaman içinde, bazıları kadın erkek arasında daha fazla eşitliğe dayalı bir denge kurmayı başardılar. Bunun içinse zaman ve sabır gerekliydi.

Birçok katılımcı başarı öyküleri anlattı. Kocaları artık onları daha çok sayıyor, toplum merkezinde eğitim çalışmalarına katılmalarını teşvik ediyor ve bu eğitimin aile içinde daha iyi ilişkilere yol açtığını kabul ediyorlardı:

- Kadının İnsan Hakları Eğitimi’ni almadan önce çok asabi bir insandım. Kocam katıldığımı çok sevindi. Şimdi arkadaşlarına öneriyor, karınızla daha iyi bir ilişki isterseniz onu toplum merkezindeki eğitime yollayın diyor. Geçenlerde kadın arkadaşlarımla bara bile gitmeme izin verdi. (İstanbul)
- Bu eğitim bana çok yardımcı oldu. Kocam çok kıskançtı, sokağa çıkmama izin vermez, hatta beni döverdi. Beni öldürmeye bile teşebbüs etti. Kriz geçirdim ve psikolojik tedavi gördüm. Boşanmamı önerdiler ama kabul etmedim. Dayandım ve sonunda kocamı değiştirmeyi başardım. Bu eğitim dahil toplum merkezindeki eğitimlere katılmama izin verdi. Bana yaptıklarından dolayı çok pişman. Ben artık özgür bir insanım.
- Kocama yeni bir şeyler önerdiğim zaman artık beni dinliyor.

“Ve en önemlisi ben artık kendim için yaşıyorum.”

Türkan Özmen

17 yaşında bir nevi görücü usulüyle aileler, komşular istedi, diye evlendirildim. Eşim ve ailesi bana yıllarca duygusal ve ekonomik şiddet uyguladı. Kendi başıma alışverişe gidemezdim, dışarı bile çıkamazdım. Hep eşimin koluna girip dolaştırılırdım. Evde pencereden seyrettim insanları yıllarca, perdenin arkasından. Yıllarca emredilene yaptım; eşimin, oğlumun dediğini yaptım. Alay ederlerdi benimle, umursamazlardı. İnsan yerine koymazlardı. Gazete okumam bile yasaktı, robot gibi kullanıldım. Düşünmeyi unutmuşum. Bir doktora gidecek olsam, derdimi anlatamazdım.

6 sene bir fabrikada çalıştım. Ama işte çalışmanın böylesi, hani derler ya kadını çarşafa sarıp işe götürüp getirirler, aynen öleydi. Yapmak istediğim ne varsa, geceleri gizlice herkes uyurken yapmayı, o zaman yazı yazmayı, yazdıklarımı saklamayı öğrenmişim. Eczaneye orkid almaya gidecek olsam dahi eşimden izin alıyordum. Eşim maaşımı elimden alıyordu. Bu kadar ezilmişim.

Toplum Merkezi'ne ilk geldiğimde oraya niye geldiğimi bile diyemedim, derdimi anlatamadım kimseye ve ağlayıp geri eve döndüm. Tekrar geldiğimde Kadının İnsan Hakları Eğitimi programına yazıldım. Konuşmaya, sorunlarımı anlatmaya başladım. Yıllarca evde kaldıktan, kocamın kolunda dolaştıktan sonra dışarıda olmak, başlarda başka insanlar görmek bile çok garip geldi. Dışarıdaki insanlar sanki bir filmde fırlamışlar gibi geliyordu bana. Gerçekten de hayat benim için 2 sene önce başladı.

Eğitim Programı'na katılırken değişmeye başladım. Ve ben değiştikçe eşim de değişti. Bendeki değişimi farkedince eşim de, ailesi de, kendi çevrem de bana karşı cephe aldılar. Baktılar ki artık eskisi gibi devam etmek mümkün değil, bana daha çok baskı uygulamaya başladılar.

Daha önce olmayan fiziksel şiddet başladı. Eşim hep başıma, yüzüme vurmaya çalışırdı, ağlardım. Sulu göz diye aşığılardı beni. Ben okumayı çok seviyordum ama eşim kitaplarımı benden kısıkanıyordu. Çocukluğumdan beri şiire merakım vardı. Yıllardır gizlice yazdığım şiirler bayağı birikmişti. Eşim bir gün aşırı sinirlenip çocuğumun oyuncuıyla birlikte şiir kitaplarımı, defterlerimi de yaktı.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılırken gizlice gazete okumaya başlamıştım, iş ilanlarında hep lise veya ortaokul mezunlarının arandığını farkettim. Ben okulu orta ikide bırakmıştım. Eşim de ortaokul mezunu. Ölecek olsa bir sigortası bile yok, ben çocuklarımı nasıl yetiştiririm diye düşünmeye başladım. Ve eğitim programının ve gruptaki arkadaşların da desteği ile dışardan okul bitirmeye karar verdim. Evine temizliğe gittiğim bir kadın bana okul için ders verdi. Eşim bana hiç para vermiyordu, ben de isteyemiyordum. Yol param bile yoktu yani. Her sabah kızım sırtımda saatlerce yürüyor, önce temizlik yapıyor sonra kadından ders alıyordum. Bu şartlarda başardım ne başardıysam.

Eşimin hiçbir şeyden haberi yoktu. Evde gizlice çalışıyor, kitaplarımı kanepelerin ardına saklıyordum. Ders verme sınavına gitmeden önce dayak attı eşim yine ve gözümün yaşıyla girdim sınava. Sonunda bütün sınavları verdim. Orta ve lise diplomalarımı aldım. Eşim, bütün aile şaşıtı kaldı, çok büyük sürpriz oldu hepsine.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi grubundaki kadınlar olarak aramızda bir dayanışma kurduk. Programın başından sonuna kadar, her başladığım işte, giriştiğim yenilikte, yani bu süreç boyunca bildim ki başım sıkıştığında bu kadınlar yardımına gelebilecek, beni anlayacak ve destek olacaklar. Ben bu süreç içersinde ve eğitim grubundaki kadınlarla birlikte kendi haklarıma sahip çıkmayı öğrendim. Artık biliyorum ki benim haklı isteklerim var, ve yaşadıklarımda yalnız değilim. Bugün benim sorunlarım yarın başkasının sorunu olabilir. Eşim de artık bana insan gibi davranıyor. Artık bana, eve para bırakmak zorunda olduğunu biliyor. Çevremdekiler "ben alınımın teriyle kazandım bu parayı" deyince çok şaşıyorlar. Ama gerçek bu. Ben de çalıştım, çalışıyorum, evde veya dışarda. Hep eşimin aldıklarını giymek, onun aldıklarını yemek kolay birşey değil çünkü. Şimdiki aklım olsaydı çok daha önce okula devam ederdim. Aslında çocuk doktoru olup kırsal kesimlerde çalışabilmeyi çok isterdim.

Bizler başkentte yaşıyoruz ama bu ülkede olan biteni görmüyoruz, bilmiyoruz. Bizler zamanında haklarımızı savunamadık, cahil yetiştirildik. Benim yaşadıklarımı kızım, oğlum veya gelinim yaşamamasın istiyorum. Bunu da ben kendim başarmak zorundayım. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'yla eşimi de değiştirdiğimi gördüm; ama salt eşim değil ki, bizim toplumun değişmesi gerek. Ve bu da zamanla olacak. Kızım kendi hakkı olanı yaşasın istiyorum. Bunun mücadelesini veriyorum. Ben ne kadar yol alırsam, ne elde edersem kardır.

Ve en önemlisi ben artık kendim için yaşıyorum. Şimdiye kadar kendi bireysel varlığımı, arzularımı bilmemişim, dışarıdaki insanları, onlarla konuşmayı unuttuğum. Şimdi istediğim gibi geziyorum, konuşuyorum ve özgürce, korkmadan yazıyorum. Ben artık sessizce ölmek istemiyorum.

Ayşe Berktaş'ın Temmuz 2002'de Türkan Özmen ile yaptığı söyleşiden.

3. Çocuk haklarına daha fazla saygı

Çocuk hakları ve toplumsal cinsiyet konusunda duyarlı ebeveyn olma konusunda da eğitim gören katılımcılar, odak grubu tartışmalarında artık çocuk haklarına daha saygılı olduklarını belirttiler. %93 çocuklara karşı tutumlarının olumlu yönde değiştiğini, %7 fazla bir değişiklik olmadığını söyledi. Kimse olumsuz bir değişimden söz etmedi. (Tablo 17) Odak grubu toplantılarında da kadınlar çocuklarının da hakları olduğunu nasıl öğrendiklerini anlattılar. Artık çocuklarına daha saygılı yaklaşıyorlardı. Ayrıca, anne olarak kızlarına karşı ayırımcılık yaptıklarını ve erkek çocuklara daha fazla hak tanıdıklarını anlamışlardı:

- Kızımın bir başka kentte üniversiteye gitmesine izin vermeye karar verdim. Şimdi kızımın ekonomik bağımsızlığı olmasını istiyorum. (İstanbul)
- “Ben dili” kullanmayı öğrendiğimden beri oğlumla daha iyi iletişim kurabiliyorum. (İstanbul)
- Kocamı değiştiremeyeceksem, oğlumu değiştirmeye çalışıyorum ki kadın haklarına ve kadın erkek eşitliğine saygılı olsun. (İstanbul)
- Kadın erkek ayırıcılığını biz anneler başlatıyoruz. (İstanbul)
- Bu program bittikten sonra kızıma bir daha bağırmadım. O da bir birey. (Edirne)

4. Yerel çevrede kadın erkek ilişkilerinin değişimi: Belirsizlik

Odak grubu toplantılarında katılımcıların çoğu eğitim grubundaki diğer kadınlara karşı dayanışma duyguları geliştirdiklerini anlattılar. Birbirleriyle aile ilişkileri, aile içi şiddet gibi kişisel konuları paylaştıklarını belittiler. Çoğu iyi dostluklar kurdular ve eğitimden sonra da birbirlerini aramayı sürdürdüler.

- Yalnız olmadığımı ve sorunlarımın benim kusurlarımdan kaynaklanmadığını, bunun kadın olarak haklarım ihlal edildiğinden başıma geldiğini biliyorum.
- Bu program toplumsal terapi gibi, yalnız olmadığımı anladım.

Ancak, katılımcıların komşuları ve çevrelerindeki diğer kişiler her zaman destekleyici değillerdi. Katılımcılara karşı tutumlarında belirsizlik ve çelişki gözleniyordu. Bazı komşular olumsuz tepki vermiş, katılımcıları dışlamak ve suçlamak eğilimi göstermişlerdi.

Diğerleri katılımcılardaki değişiklikleri görmüş (örneğin nasıl daha özgüvenli ve derdini anlatabilir olduklarını) ve onları övmüşlerdi. Komşulardan gelen olumsuz tepkiler, içselleştirilmiş geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanıyordu. Bazen katılımcıyı eğitime gittiği için eleştiren bir komşu daha sonra akıl danışmak için ona başvuruyordu. Birçok katılımcı, kadınların birbirlerine destek vermektense nasıl kaçındıklarını ve eğitim programına katılmak yerine evde oturmaları için çevreden nasıl baskı gördüklerini anımsıyorlardı. Programa katılabilmek için bu baskıları görmezden gelmeleri gerekmişti:

- “Niye gidiyorsun? Neden evini bırakıp dışarı gidiyorsun?”
- “Eh, artık kocandan haklarını mı talep edeceksin?” (Ankara)
- Komşular bana feminist mi yoksa sosyalist mi olacaksın diye soruyorlar. Kendileri bir şey öğrenmek istemiyorlar ama sık sık bana danışmaya geliyorlar.(Ankara)
- Buraya canım sıkıldığı için geldim ama çok şey öğrendim. Başlangıçta komşular benimle alay ediyorlardı, ama şimdi bana gelip kocalarıyla olan sorunları anlatıyorlar ve çözüm önermemi istiyorlar. (İzmir)
- Bu programı arkadaşlarıma önerince, sence kadın hakları var mı dediler. Kim kaybetmiş ki bunları sen bulacaksın, dediler.
- Bir gün yeni evli bir arkadaşım beni ziyarete geldi. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı’ndan bahsettim ve çok heyecanlandı. Ama kocası

katılmasına izin vermedi. Kocama da selam vermemeye başladı. Böylece bir komşu kaybetmiş olduk. (İstanbul)

Toplumda sadece Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'na değil toplum merkezlerine karşı da belirsiz bir tutum var. Merkezlerin devlet tarafından kurulmuş olduğunu ve birçok merkezin Güneydoğu'dan (bir kısmı PKK ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar sırasında boşaltılan köylerden) göç alan yörelerde olduğunu göz önünde bulundurursak bu olumsuz tutumu yadırgamamak gerekir. Üstelik, Türkiye'de devlet kurumları halka yukarıdan bakan ve katılımcı olmayan bir model üzerine kurulmuşlardır. Toplum merkezlerinde görülen katılımcılık, sınırlı da olsa, Türkiye'deki devlet/toplum ilişkilerine uymayan yeni bir kavramdır. Bazı kadınlar, mahallelerindeki insanların merkezlerin temsil ettiği siyasi görüşlerden şüphelendiğini söylüyorlardı. Örneğin, Antalya'daki bir mahallede anketi yanıtlayanlar, çevrede bu merkezlerin yuvaları yıktığı, aşırı sağcı veya solcular tarafından yönetildiği, kadınları başörtülerini çıkarmaya zorlayacağı gibi dedikoduların yayıldığını belirttiler.

Ancak, katılımcılar bir kere merkezleri tanıdıktan sonra, bunların diğer bürokratik kurumlara benzemedikleri, kendileri için kuruldukları, faaliyetlerine katılanların taleplerine yanıt verebildiklerini anlıyorlardı. Birçok kadın, merkezleri ikinci evleri olarak gördüklerini ve buraya dostları ile buluşmak için geldiklerini söylüyorlardı. Merkezler, katılımcıların yalnızca ev çevresinde dönen yaşamlarından bir kurtuluş sağlayan ve özgürce gidebilecekleri mekanlara dönüşmüştü. Kadınları ev ve özel yaşam alanına hapseden Türkiye'deki toplumsal cinsiyet normlarını da düşünecek olursak, merkezler katılımcılara bu dar toplumsal çevreden çıkış ve diğer kadınlarla tanışma fırsatı vermişlerdi.

C. Eylem Yetkinliği: İnsan haklarının uygulanması

Öğrenmenin ve hatta tutum ve algılama değişikliklerinin eyleme kendiliğinden dönüşmediğini biliyoruz. Bu bölümde, eğitimden sonra kadının insan haklarının uygulanmasında katılımcılarda görülen değişikliğin boyutlarını ve bu uygulamayı biçimlendiren öğeleri inceleyeceğiz.

1. Kadına karşı şiddeti yenme

Anket sonuçları, fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddetin hâlâ çok yaygın olduğunu ortaya koydu. Odak grubu toplantılarında orataya çıkan bir diğer gerçek de, eğitimden önce kadınların farklı şiddet biçimlerinin ayırımını yapmadıkları ve “duygusal şiddet” gibi bir olguyu şiddet olarak algılamadıkları idi. Kadınların çoğu, kadına karşı şiddeti normal karşılayan toplumsal cinsiyet normlarını içselleştirmişlerdi. Bu yüzden, kadınlara uygulanan şiddete karşı mücadelede birbirlerine destek olmaları güçleşiyordu.

Fiziksel Şiddet: Katılımcıların %28.7'si, yani yaklaşık üçte biri, programa katılmadan önce fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirttiler. Programa katılmadan önce aile içi

şiddet yaşadıklarını söyleyenlerin %63'ü eğitim sonrası şiddetin tamamen ortadan kalktığını, %15'i eğitim sonrası devam ettiğini, %21'i azalma olduğunu, %1'i ise artış olduğunu rapor ettiler. (Tablo 29, 30)

Duygusal Şiddet: Katılımcıların neredeyse yarısı (%48.2) eğitimden önce azarlama, aşağılama, sözle taciz biçiminde duygusal şiddete maruz kalıyorlardı. Bunların içinde, %44 duygusal şiddette azalma olduğunu söylerken, %31.2 şiddetin tamamen kesildiğini, %20 aynen devam ettiğini, %4.8 programdan sonra şiddetin arttığını belirttiler. (Tablo 31, 32)

Ekonomik Şiddet: Katılımcıların %27.9'u eğitimden önce ekonomik şiddete maruz kaldığını belirtmişti. Bunların içinde %33.8'i eğitimden sonra ekonomik şiddetin tamamen kesildiğini, %23'ü aynen devam ettiğini, %35'i azaldığını ve %8'i arttığını ifade etti. (Tablo 33, 34)

Bu istatistiklerden, kadınların üçte birinin fiziksel ve ekonomik şiddetle, hemen hemen yarısının da duygusal şiddetle karşılaştığı sonucunu çıkarıyoruz. Eğitim programından sonra az sayıda vakada şiddetin artmasına rağmen, çoğunluk için şiddetin her biçimi azalmış veya kesilmişti.

Odak grubu söyleşilerinde ortaya karmaşık bir tablo çıktı. Tartışmalar sonucunda, kadınların çoğunun kendilerine yönelik şiddeti normal karşıladıkları ve sorgulamadıkları anlaşılmıştı. Kadın arkadaşları, bunun çok da önemli bir şey olmadığını ve herkesin başına geldiğini belirterek, mağdur olanların herhangi bir girişimde bulunmasını engelliyorlardı. Koca tarafı akrabalar da şiddete göz yumuyorlardı. Katılımcılar şiddeti sorgulayıp karşı çıktıklarında, bazen daha yüksek dozda şiddetle karşılaşılıyorlardı. Kimi zaman toplumsal koşullar erkekleri şiddet kullanmaya yöreklendiriyordu. Kente yeni taşınan ve gecekondu mahallesine yerleşen bir çiftin erkeği vaktini kahvede geçiriyor, karısına karşı daha kısıtlayıcı davranıp, daha fazla şiddete başvuruyordu. Bu noktada daha derinlenmesine incelenmesi gereken bir konu var: Köyden kentin fakir mahallelerine göç ile yaşanan ekonomik kargaşa, erkeklerin kadınlara karşı daha fazla şiddet kullanmasına mı yol açıyor?

Şiddetin artmasındaki diğer bir faktör, erkeğin kadının bir seminere katılarak eğitim görmesini çekememesi ve kendisine hizmet için her an hazır ve nazır olmaktan vazgeçmesini kabul edememesiydi. Kadın kocasının isteklerine otomatik olarak uymaktan vazgeçip, evden ayrılarak hareket özgürlüğünü kullanırsa, erkeğin kadına karşı şiddetinde artış gözlemleniyordu.

- Evde hâlâ kocamın sözü kanun yerine geçer. Kocamın anne babası yukarı katta oturuyorlar. Kocama karşı gelince fiziksel şiddete maruz kaldım. Yanıt verince yine dövüldüm. (Ankara)
- Kocamın hiç sorumluluk duygusu yok. Bütün gece kahvelerde oturur. Bir keresinde beni sokağa attı. Şimdi ne yapmam gerektiğini biliyorum ama yapamıyorum. Eskiden, Keçiören'de otururken şiddet yoktu. İstedğim gibi

giyiniyordum. “Gecekonduya” taşınınca hem fiziksel şiddet hem de giyim kuşamıma karışma başladı. Ve kahveye gitmeye başladı. (Ankara)

Ancak, bazen bir kadın haklarını tanır ve kocasına onu dövme hakkı olmadığını ilan ederse, kocasını çok şaşırtabilir. Bir keresinde bir kadın, kendini de şaşırtmış ve kocası onu dövünce o da kocasını dövmüştü. Yani, her defasında erkekler kadınların haklarını kullanmalarını engelleyemiyor, ama çoğu kez kadınlar bunu durduramayacaklarını düşünerek hiç denemiyorlardı. Bazı kadınlar toplum merkezlerini bir kaynak olarak kullandılar, sosyal hizmet uzmanlarına danışarak ve kararlı olarak şiddetle başa çıkmayı başardılar.

- Evde fiziksel şiddet yoktu, ama ben bu eğitime başlayınca o da başladı. Herşeyi eskiden istediği gibi yapıyordum. Sonra o bana vurunca ben de ona vurdum. Beni tehdit etmeye başladı ama bir noktadan sonra durdu. Artık şiddet yok, çok ateşli tartışmalarımız oluyor. Bir gün kocam beni dövmüştü, ben de toplum merkezine geldim. Eskiden beni dövdüğü zaman, onunla küser konuşmazdım. Ama sonra buradaki insanlara danıştım ve onunla sorunları konuşarak çözmeye çalıştım. Tamamen farklı bir insan olduğumu söylüyor. Birkaç gün önce kaynanam aradı ve kocamla konuştu. Belli ki benden bir şey istiyordu. Kocam çok değiştiğini onun için bu mesajı bana iletmeyeceğini, benimle kendisinin konuşması gerektiğini söyledi. Çocuklarım da çok tatlı bir insan olduğumu söylüyor. Bu programdan önce intihar etmeyi düşünüyordum, ama şimdi çok değiştim. (Ankara)

Anket sonuçları, katılımcıların maruz kaldıkları kadına yönelik şiddetin (fiziksel, duygusal veya ekonomik boyutlarda) program sonrasında dikkate değer bir düzeyde azalma gösteriyor. Türkiye’de kadın karşı şiddetin halen ne kadar yaygın olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı’nın önemli başarılarından biri olarak ortaya çıkıyor. Bu başarıya katkıda bulunan faktörler şöyle özetlenebilir:

- Grup yönlendiricilerin profesyonel yaklaşımı ve kadına karşı şiddet konusundaki bilgilerini kullanarak katılımcılara danışmanlık yapabilme becerileri;
 - Eğitim programının uzun soluklu olması: Bu katılımcıların evdeki şiddetle başa çıkmalarına ve çözümler bulmalarına yetecek kadar zaman ve destek sağlıyor;
 - Eğitim programındaki iletişim modülü: Katılımcıların eşleri/aileleri ile daha yapıcı bir iletişim kurmalarına olanak tanıyor;
 - Birbirlerinin endişelerini dinleyip tavsiyelerde bulunan katılımcılar arasındaki dayanışma ve karşılıklı destek;
 - Programda hukuki yollar ve şiddete maruz kalındığında nereye gidip/kiminle temas kurulacağı bilgisinin verilmesi;
- katılımcıların kadına karşı şiddetle başa çıkma konusundaki güvenlerini arttırdı.

Birçok vakada kadınlar, kocalar ve/veya polis tarafından başkasının hayatına “karışmak” savıyla engellendikleri ve azarlandıkları halde, şiddet gören arkadaşlarını veya komşularını polis karakollarına ya da avukatlara götürerek onlara yardım ettiler. Katılımcılar çeşitli toplum merkezlerinde, koruma emrine ilişkin yeni kanuna dair bilgilendirici toplantılar düzenlediler. Çanakkale’de, çocuklara karşı cinsel tacizi önlemek için mum ışığı eylemi ve çalışma atölyesi düzenleyen ve ayrıca polislere cinsel taciz konulu bir eğitim veren kadınlar, kadına karşı şiddeti durdurmak için nasıl toplu hareket edip örgütlenebildiklerini gösterdiler.

“Bağırma yok, dayak yok, kan yok. Ben artık farklı bir kadınım.”

Halise Özçelik

Elazığ'ın Karaköçen Köyü'ne akrabalarımın gelin olarak yolladılar beni. Bizim evden başka çevrede kapı komşusu dahi yoktu. İzmir'e taşındıktan sonra aile içi şiddet yaşadığım için Toplum Merkezi'ne başvurduğum, ve burada da Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılmaya başladım.

Evliliğimin 15 yılı boyunca eşimden ve ailesinden sürekli fiziksel baskı gördüm. Sofradan aç kalkardım, lokmalarım sayılırdı. Dayak, şiddet, aklınıza ne geliyorsa yaşamışumdur. Bardak kırılır ben dayak yerdim. Sandalyenin altına saklanır yatardım, her gün tekmelerle kafama vurularak uyandırılırdım. Hiç karşı koymuyordum. Çevremde bana destek olacak kimsem yoktu. Ağzım burnum kapalı, yazma başımda gelindim. Çok farklı bir kişiydim.

16 yaşında, 9 aylık hamileyken ben, kimse inanmadı bile hamile olduğuma. Kaynanam sen bir şey yemişsindir, ishal olmuşsundur dedi, hamile değilsin. Çıldıracaktım. Bir başıma ahıra girdim, doğurmaya, koca koca inekler bana bakar. Sonra görümcem geldi, merdivenlerden sürükleyerek çıkardı beni yukarı. Kaynanam parmağıyla bastıra bastıra çıkarttı çocuğu. Çevrede tek bir allahın kulu yok, ölsem aileme diyecekler doğumda öldü ne yapalım kaderidir. Oysa bu benim kaderim değildi. İlk çocuğum 1.5 yaşında hastalıktan öldü. O ölünce bana edeceklerinden korktum, ip aldım kendimi asmak için, asamadım. Gündüz kazma kaz, sabah çamaşır yıka, ununu yap, ekme pişir, onu yetiştir, bunu yetiştir, gündüz seni dövmüş kocanın gece gel altına yat. Kocanın ihtiyacını da görüyorsun, isteme misteme yok, o isterse. Ben 3 kere bağlanarak cinsel ilişkiye girmiş bir insanım.

İzmir Menemen'e taşındık. Eşim işte yorulur, senin yüzünden yoruldu der, eve gelir beni döverdi. Beş aylık hamileyken, ayaklarıyla çıktı karnıma, doğuracaksın diye bağırıyor. Bu şiddetin nedenini sürekli kendime soruyordum. Ben ilkokul mezunuyum. İzmir'e taşınınca dergiler, kitaplar okumaya başladım, çocuklarıma birşeyler vermek istedim. Bir gün bir şeyler olmak istedim ben hep.

İzmir'de dayak devam etti. Evden kaçtım. Bir şeyler değişecekti, belki intihar edecektim. Kocam buldu beni. Şartlarım var dedim. Dayak atmayacaksın, resmi nikah yapacaksın ve ben bir işe gireceğim, dedim. Kabul etti. İşe girdim. Ama şiddet bitmedi. Kaç kere üstüm başım kan içinde çalışmaya gitmişimdir ben.

İşyerinde Toplum Merkezi'ndeki faaliyetleri duydum ve geldim. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldım. Kadının İnsan Hakları Eğitimi sürecinde eşimle mücadele etmeye başladım. Burada insan haklarını, Mor Çatı'yı duydum. Kadınların da hakları olduğunu öğrendim. Benim haklarım var, bu şiddeti hak etmiyorum, dedim. Ben 20 yıldır evliyim ve 5 senedir tam bir hanımefendi gibi yaşıyorum. Bu değişikliği sağlamak için kendim uğraştım, Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılırken burada değiştim.

Daha sonra eşimin başka bir kadınla olduğunu öğrendim. Ve boşanma davası açtım. Eşimle akrabamız, ailemiz beni öldürme kararı aldı. Onlar kimin beni öldüreceğini tartışırken eşim de kafama koyduğumu yapacağımı anladı. Dava sırasında pişman oldu, özürler diledi. Ben de düşünüyordum. Boşansam, ekonomik durumum yüzünden başkasıyla evlenmek zorunda kalacaktım. Başka bir erkeği eğitmekle uğraşacaktım yani. Ben bir erkeği değiştirmişim birşey fark etmiyor. Erkeğin temelini değiştirmesi lazım.

Benim yaşadığım şiddet sadece eşimle değil, eşimin çevresiyle, tüm toplumla ilgili. İnsan çevresinden etkileniyor. Eşimle konuşarak zamanla ilişkimizdeki herşey değişti. Artık eşim, seninle gurur duyuyorum, diyor. Dayak yiyordum, her istediğini yapıyordum da gurur duymuyordun, neden şimdi duyuyorsun, diyor. Kadınlık gururumu savunduğumu anladı. 10 kişilik Kadının İnsan Hakları Eğitimi grubumuza geldi, ben karımla gurur duyuyorum, benim yaptıklarım yanlışır, bile dedi.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nden sonra çocuklarımla da daha iyi anlaşıyoruz. Eşimle güzel şeyler yaşıyoruz. 2 senedir bana bir fiske dahi vurmamış. Eski günler bana artık bir film gibi geliyor. Hatırlarken ağlamıyorum bile. Çünkü yaşadıklarım inanamıyorum. Şimdiki mantığımla baksaydım bunların hiçbirini çekmezdim. Çıkar gelirdim. Ama o zamanlar birşey bilmiyordum, yalnızdım.

Artık herşey farklı. Eşim bana bir insan olarak, bir kadın olarak saygı duyuyor. Ben de hayatımı yaşamak istiyorum. Katılabildiğim her etkinliğe katılmak, çıkıp dolaşmak istiyorum şimdi. Tekrar çalışmaya başlamak istiyorum; iş arıyorum. 1.5 senedir işsiz olduğum için canım sıkılıyor. Ama yine de huzurluyum. Çünkü şiddet yok. Çocuklarım iyi bir ortamda büyüyor. Bağıрма yok, dayak yok, kan yok. Ben artık farklı bir kadınam.

Ayşe Berktaş'ın Temmuz 2002'de Halise Özçelik ile yaptığı söyleşiden.

2. Cinsellik ve doğurganlık hakları

Ankette cinsellik ve doğurganlık haklarına doğrudan ilişkin soruların olmamasına rağmen, odak grubu toplantılarında kadınların bu haklarını program sonrasında daha fazla kullanabildikleri ortaya çıktı. Bazı katılımcılar (Bitlis, Ankara, İstanbul, Çanakkale ve İzmir'deki gruplardan) kocaları onlarla cinsel ilişkide bulunmak istediği zaman, "hayır" diyebildiklerinden bahsettiler. Hemen hemen tüm katılımcılar, program öncesinde kabul etmek istemedikleri taleplere "evet" dediklerini ama artık bu taleplere "hayır" diyebildiklerini belirttiler. Kadınlar her ne kadar odak grubu toplantıları sırasında kocaları cinsel ilişki talep ettiklerinde "hayır" dediklerini açıkça belirtmedilerse de, "hayır" diyebilme yetisinin belli bir ölçüde bu önemli alana da yansıdığı gözlenmiştir.

Grup yönlendiricileri çalışma atölyelerindeki tartışmaların ağırlıkla cinsellikle ilgili konulara odaklandığını belirttiler. Odak grup tartışmalarında bazı katılımcılar eğer "canları istemiyorsa", kocalarının isteklerine uymaları gerekmediğini artık anladıklarını

söylediler. İfade özgürlüğünün artması, aile içinde daha güçlü ve yetkili olmak gibi kimi diğer hakların peş peşe kullanılmasını gibi gelişmelerin cinsel hakların kullanımına da genel olarak katkıda bulunduğu açıkça ortaya çıktı.

Odak grup toplantılarında bazı kadınlar, bu hakları ve kocalarına “hayır” diyebileceklerini öğrenmekten çok mutlu olduklarını söylediler:

- Artık, o istese bile, ben istemiyorsam kocamla seks yapmıyorum. (Bitlis, İstanbul)
- Kocamla kavga ettik ve yatağı terkettim. Salonda kendime başka bir yatak yaptım ve barışana kadar yatağımıza dönmedim. (Ankara)

3. Hareket özgürlüğü

Ankette hareket özgürlüğü ile ilgili soru yoktu. Odak grup toplantılarındaki konuşmalar kadınların hareket özgürlüğü haklarının eğitimden sonra bile çok kısıtlandığını ortaya koydu. Bazı kadınlar bu en temel hakkı kullanamıyorlardı. Birçok kadın sokağa çıkmak ve eğitim programına gelmek için kocasından izin aldığını söylüyordu. Bu durum kısmen ekonomik bağımlılıklarının sonucuydu, çünkü çalışmıyorlarsa kocalarından para istemek zorundaydılar. Kocaları otobüs parası vermeyerek hareket özgürlüğü haklarını kısıtlayabilirdi. Bazen kaynaklar da kadının hareket özgürlüğünü kısıtlama girişimlerine katılıyorlardı. Toplumsal normlar, özellikle Doğu ve Güneydoğu’da, kadınların sokağa çıkmasını ve yalnız dolaşmalarını engelliyordu.

- Evde şiddet yok ama ailem çok sık dışarı çıkmama izin vermiyor. Bu eğitimden dolayı hayatımın çok değiştiğini söyleyemem. (Bitlis)
- Erkek kardeşim, en yakın arkadaşının göz koyduğu kızın kendi başına çarşıya gittiğini ve sokakta bir erkeğin ona laf attığını anlattı. Kardeşimin arkadaşı da bu sırada oradaymış ve diğer adamlarla kavga etmek zorunda kalmış. Kardeşim, sen beni asla bu duruma düşürmemelisin, dedi.

Buna karşın, bazı kadınlar eskiden sokağa çıkmaya korktuklarını ama şimdi çok daha güvenle dışarı çıkabildiklerini anlattılar:

- Çocuğum hastalandığında onu hastahaneye götüremedim. Kadın tek başına sokağa çıkmaz derler diye korktum. Bu yüzden iki çocuğum öldü.
- Eskiden tek başıma sokağa çıkamaz, dolmuşa veya trene binemezdim. Şimdi tek başıma çarşıya çıkıyorum. (Ankara)
- Kızılay’a veya Ulus’a bile gidemezdim. Şimdi kocam, git gez, eğlen, yeni şeyler öğren diyor. (Ankara)

4. Eğitim hakkı

Katılımcılara program bittikten sonra yarım kalmış öğrenimlerine devam edip etmedikleri veya kurslara katılıp katılmadıkları soruldu. %54.1 olumlu yanıt verdi. (Tablo 19)

Katılımcıların yarısından fazlası eğitim programdan sonra bir biçimde öğrenimlerine devam etmişlerdi. Odak grubu tartışmalarında, kadınlar eğitim programından sonra yarım kalan eğitimlerine dönmek için cesaretlendiklerini, ortaokul veya lise bitirmeye giriştiklerini, üniversitede pedagoji veya İngilizce kurslarına veya profesyonel eğitim için kurslara (kuaförlük gibi) katılmaya başladıklarını belirttiler.

- Daha önce okula gitmek istemişim ama annem karşı çıkmıştı. Şimdi açık ortaokula gidiyorum. İstanbul'daki ağabeyimi arayıp onun da iznini aldılar. Böyle bir şey eğitime katılmadan önce mümkün olamazdı. (Van)

İstatistiksel çözümlemelere göre, eğitim hakkının kullanılmasında coğrafi bölge önemli bir faktör olabiliyor. Aynı şey eğitim veya gelir düzeyi için geçerli değil. İstatistiklere göre, Güneydoğulu kadınların eğitim programından sonra öğrenimlerine devam etmeleri çok nadir görülüyor, oysa ki Marmara ve Akdeniz bölgelerindeki kadınlar için bu oran çok daha yüksek. Bu bulgu, namus cinayetlerinin yaygın olduğu, geleneksel ve aşirete dayalı normların geçerliliğini koruduğu yörelerde kızların daha erken okuldan alınması verisi ile de örtüşüyor. Diyarbakır'daki odak gruplarımızdan birisi 14-17 yaş arası genç kızlardan oluşuyordu. Bu kızlar okula gitmiyor, halı ve kilim dokuyorlardı.

Anket sonuçları katılımcıların %54'ünün toplum merkezlerinde daha fazla programa katılarak ya da bir eğitim programına başlayarak veya yarıda kalmış eğitimlerine devam ederek eğitimlerini sürdürmeyi seçtiklerini gösteriyor. Tüm dünyada yapılan araştırmalar, kadınların eğitim almalarının, güçlenmeleri ve ayrımcılığı yenmelerinde çok temel bir rol oynadığını göstermektedir. Dolayısıyla eğitim hakkının kullanılmasında görülen artış, programın çok önemli başarılarından biridir.

Eğitime Dönüş

Cemile Kaynak

Ben şiddet ve dayakla büyütüldüm, yaşamım boyu hiç hak etmediğim bir şiddete maruz kaldım. Yarı görücü usulü evlendirildim. Dışarı dolaşmaya çıkmak bile kolay olmadı benim için. Biz çok kalabalık bir aile olarak yaşıyoruz. Eskiden evin bütün işlerini ben yapardım, elektrik, su bile hep bana bakardı. Başka kimse ilgilenmezdi ve ama en ufak bir hata olsa fatura ödemelerinde falan azarlanan yine ben olurdu. Hem eziliyordum, hem işlere koşturuyordum, hem azarlanıyordum.

Toplum Merkezi'nde Kadının İnsan Hakları Eğitimi diye bir program olduğunu öğrendim. Derhal programa adımı yazdırdım.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılırken konuştuklarımızı, öğrendiklerimizi evde ve çevremde de tartışmaya, uygulamaya başladım. Eğitimden sonra kendime bir özgüvenim oluştu. Öğrendim ki benim de haklarım var. Ve bu haklarımdan yararlanabilirim. Hep eşimin dediği olacak diye birşey olmadığını gördüm. Artık benim dediğim de olabiliyor. Yeri geldiğinde eşimle tartıştığımız, onu eleştirdiğim, terslediğim dahi oluyor. Ev halkıyla aramdaki ilişki de değişmeye başladı. Artık bana saygı duyuyorlar, sözüme değer veriyorlar, ev işlerine yardımcı oluyorlar. Önce kendime, sonra da çevreme faydalı olabilmeyi amaç edindim. Çünkü herkes kendiliğinden gelip bu eğitimi almıyor, ben de elimden geldiğince başkalarını da bilgilendirmeye çalışıyorum. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nın Onur Mahallesi'nde uygulanıyor olması çok güzel birşey ama insanlarımızı değiştirmek yavaş yavaş, zamanla oluyor.

Aile içi şiddet gören arkadaşlarım var. Onlara hakları olduğunu ve bunları savunabileceklerini anlatıyorum. Aralarından karakola başvuranlar oluyor. Ama polis memuru "eşler arasında kavga olur, barışılır sonra, biz karışamayız" deyip geri eve yolluyordu kadınları. Oysa karakolun yapması gereken işler var, kadının hastaneye gitmesi gerek mesela, bir doktor görmesi gerek. Karakolun görevlerinin bilinmesi lazım. Kadınlar olarak haklarımızı bilmediğimiz için savunamıyorduk da. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nden sonra bu değiştirdi. Aile içi şiddet gören arkadaşlarımla birlikte karakola gidip "sizlerin burada birşeyler yapmanız gerekiyor; bizler hakkımız olanı isteyeceğiz; sizlerin de bize yol göstermesi gerekiyor" şeklinde konuşmaya başlıyorum artık. Karakoldakiler de sorumluluklarının daha çok farkına varıyorlar.

Belediye'nin "Yeşil Kuşak" diye bir projesi var. Bu projeye aktif olarak katılıyorum. Bizim buralardaki tepeleri yeşillendiriyoruz. Bu projede çalışırken proje kapsamındaki her programa katıldım. Birlikte çalıştığımız insanlar da benim girişken ve etkili olduğumu düşünüp Karşıyaka Belediyesi Kent Meclisi'ne girmemi önerdiler. Bu Meclis'de sosyal dernek üyeleri, muhtarlar ve mahalle temsilcileri var.

Şimdi ben de Kent Meclisi'nde mahalle temsilciliği yapıyorum. Yani mahallemizin sorunlarını bu Meclis'e iletiyorum, bunları değerlendiriyoruz ve birlikte çözüm yolları arıyoruz. Bu benim için çok güzel bir şey. Bu tür çalışmalara gönüllü olarak katılmak, çevremi etkilemek, değiştirebilmek hoşuma gidiyor. Katıldığım programlarda görüştüğüm insanlar öğretmen misiniz, nerde çalışıyorsunuz, diye soruyorlar. Hayır diyorum gönüllü katılıyorum ben.

Buraya yeni bir hastane kurulması düşünülüyor, yerinin falan araştırılması gerek. Çöp toplama sistemi de çok kötü bizim mahallede. Bu konularda kendim de alt komisyonlar oluşturuyorum, gerekli değişiklikler için imza topluyorum. En azından çevremdeki insanları bu konularda bilinçlendirmiş oluyorum. Toplum Merkezi'nde bir çocuk odası yok mesela. Oysa gelen kadınların çocuklarını bırakacak bir yere ihtiyaçları var. Bir çocuk odası açmaya çalışıyoruz şimdi. Mahalle ile ilgili bu kadar fazla etkinliğe katılınca tanınan bilinen bir insan olmuş oldum. Muhtarla da sürekli diyalog halindeyim, her konuda herşeyi bana danışıyor. Çevremdeki insanlar, hatta muhtarımız bile, önümüzdeki muhtarlık seçimlerine katılmamı öneriyorlar.

Ben hep böyle girişken, kendi haklarını bilen bir kadın değildim. Dediğim gibi Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'ndan sonra özgüvenim çok arttı. Aile çocuk eğitim programına da katıldım. Yarım bıraktığım eğitime geri dönmeye karar verdim. Açıköğretime başladım, dışardan ortaokulu okumak istedim. Birinci ve ikinci dönem sınavlarını verdim; birinci sınıfı bir senede bitirdim. Şimdi orta ikideyim; daha sonra açık liseye gideceğim. Kuaförlük kursu da alacağım. İkisi birlikte çok güzel denk gelecek diye düşünüyorum. Başarılı olacağıma da inanıyorum. Kendi çapımda, kendi çabalarımla bir yerlere gelebileceğimi sanıyorum. Zaten benim için en önemlisi geleceğim. Ben artık kendi hayatımı yaşıyorum evet, ama geleceğimi göremiyorum. Bir sigortam yok mesela. İstiyorum ki ileride çocuklarıma bağımlı olmayayım. Kendi evim olsun, ihtiyacıma göre harcayacağım kendi param olsun. İleride bir gün eşime muhtaç olmayayım. Düzgün bir gelirimiz olmadığında "ben köye dönüyorum" demek zorunda kalmak istemiyorum. Ekonomik özgürlük istiyorum. Tekrar okula başlama sebebim de bu zaten. En zor kısmını başardım. İsteklerimi ve becerilerimi gördüm. Bundan sonra da elimden geleni yapıp başarılı olacağım. Sıra lise diplomamı almaya gelecek yakında.

Ayşe Berktaş'ın Temmuz 2002'de Cemile Kaynak ile yaptığı söyleşiden.

5. Çalışma hakkı

Eğitim programına katılanların %28.8'i program sonrasında ücretli bir işte çalışmaya başlamış ve %8.3'ü kendi işlerini başlatmışlardı. (Tablo 22, 23) Katılımcılardan birisi kadınlar için hiç de geleneksel olmayan bir işe girişmiş, kamyon şoförü olabilmek için ağır vasıta ehliyeti almıştı. Bu girişimi çevredekiler tarafından eleştirilmiş ve tepkiyle karşılanmıştı. Erkekler, "sen kamyon kullanacaksan biz de artık börek yapıp fırında pişirelim," demişlerdi. Ancak zamanla işyerindeki erkekler tarafından benimsenmişti.

Eğitim, gelir düzeyi ve medeni durum, çalışma hakkının kullanılmasında belirleyici unsurlar olarak öne çıkmıyorlar. Bu hak her gelir ve öğrenim seviyesindeki kadın tarafından eşit biçimde kullanılabilir. Burada ayırıcı unsur coğrafi bölge olarak ortaya çıkıyor. Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinden katılanlar çalışma hakkını daha

yaygın biçimde kullanıyorlardı. Bu hakkın en az kullanıldığı yer İç Anadolu Bölgesi idi, hemen arkasından Güneydoğu geliyordu.

Çanakkale'nin İlk Kadın Ağır Vasıta Şoförü

Şenay Danışan

Ben Sivas'ta doğup büyüdüm. Annem dahil bize büyüklerimizin, çevremizin öğrettiği şey kadın olarak, kız olarak hep ikinci sınıf vatandaş olduğumuzdu. Çanakkale'ye taşındığımızda Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldım. Eğitim sırasında kendimi her şeyden önce bir kadın olarak görmeye başladım. İkinci sınıf vatandaş olarak değil. Kendimi bir kadın, bir insan ve bir birey olarak tanımam, ailemle, çevremle ilişkilerime ve en önemlisi kendime bakışıma da yansdı. Kendine güvenen, daha özgür bir kadın ve bir insan oldum. Bir meslek edinmeye karar verdim. Kendi istek ve ihtiyaçlarımı karşılamak için bir iş bulmak istiyordum.

Eğitim bittikten sonra Çanakkale'de bir kadın derneği kurmaya karar vermiştik. Kuruluş aşamasında sürekli toplantılar düzenliyorduk. Hem kendi aramızda hem de Çanakkale'deki kuruluşlarla haftalık görüşmeler yapıyorduk. Toplantılarımızdan birini de Belediye Başkanı'yla yaptık. Kendisine taleplerimizi ilettik. İsteklerimizin başında biz kadınlara iş imkanları sunulması vardı. Belediye Başkanı'na "kadınlar olarak bizler de çalışmak istiyoruz ama partili değiliz diye belediyede iş bulamıyoruz" dedik. Başkan da bizim gruptan bir kadın belediyede işe başvurursa kendisini hemen işe alacağını söyledi. Meğer kendisi de belediyede çalışacak iki bayan temizlik işçisi arıyormuş. Ayrıca bir de Çanakkale Belediyesi otobüslerinde çalışan şoför kontenjanındaki eksiklikten yakındı. Acilen ağır vasıta şoförüne ihtiyaçları varmış. Eğer aramızda belediye otobüslerinde şoför olarak çalışmak isteyen olursa derhal işe başlayabileceğini söyledi.

Ben de bir iş bulup çalışmak istiyordum. Ama o zamana kadar şoför olarak çalışabileceğimi hiç düşünmemiştim. Hem benim ehliyetim dahi yoktu. Kadının İnsan Hakları Eğitimi grubundaki arkadaşlarım beni bu konuda çok destekledi. Madem şoför arıyorlardı bakalım cidden bu işe başvurunca alacaklar mıydı? Eşime bu şöförlük işinden bahsettim. O da çok şaşırды, nereden çıktığını anlayamadı. "Aman sakın ha,, olur mu öyle şey," dedi.

Ama oldu. İlk iş ehliyet kursuna başladım. Bir taraftan da derneğimizin kuruluş çalışmalarını yürütüyorduk. Sonunda aldım ehliyeti. Ve elimde B sınıfı ehliyetim doğru gittim Belediye Başkanı'na. Ne yapsın, onca kadının önünde verdiği bir sözü var. Ağır vasıta şoförü olarak Çanakkale Belediyesi'nde hayatımın ilk maaşlı işine girdim. İşe başladığım gün derneğimizin de açılış günü oldu.

Evet, bir işe girmeye karar vermiştim ama her an vazgeçebilirdim de. Eğitim grubuna katılan kadınlarla kurduğumuz Çanakkale Kadının El Emeğini Değerlendirme Derneği üyeleri beni çok desteklediler. Hep yanımdaydılar.

Çanakkale Belediyesi'nde 2.5 yıldır çalışıyorum. Belediye'de resmi statülü çalışan tek kadın benim. Uzun süre makam arabası kullandım. Üç aydır da masa başında çalışıyorum. Görevimde devamlı ilerliyorum. Aslında çöp kamyonu kullanmak istiyorum ama ne yazık ki bu henüz olmadı. Belediye'de çalışan toplam 234 işçi arkadaşız.

Sendika yönetimi için seçimler yapıldı. Onbir kişi aday olduk. Adaylar arasındaki tek kadın bendim. Ve seçimden ikinci olarak çıktım.

İşe ilk başladığımda diğer çalışanlar işneleyici, imalı tepkiler verdiler. "Sen direksiyonun başına oturdun, biz de artık hamur açacağız" gibi laflar ettiler. Ama şimdi o gözle bakmıyorlar. Beni artık bir dişi obje olarak değil de kendileri gibi çalışan işçi bir kadın olarak görüyorlar. Ben mesleği şoförlük olan, kendi parasını kazanan birinci sınıf bir insan, bir kadını.

Çanakkale Kadının El Emeğini Değerlendirme Derneği kurucu üyesi Şenay Danışan'ın Haziran 2002 Yerel Örgütlenme Toplantısı'ndaki konuşmasından.

6. Siyasete katılım hakkı

Katılımcılara eğitim programından sonra ülke ve dünya olaylarını ve haberlerini izleyip izlemedikleri soruldu. %73 çok daha fazla izlediğini ve %25 daha fazla izlediğini belirtti. (Tablo 21) Türkiye ve dünya olaylarını izlemek siyasi katılımın bir önşartı olduğu gibi, siyasetin yalnızca erkeklere mahsus bir alan sayıldığı geleneksel toplumlarda olayların kadınlar tarafından daha büyük ilgi ile izlenmesi gelecekte daha fazla katılıma yönelik olumlu bir eğilim olarak da değerlendirilmelidir.

Siyasi katılımın boyutlarını anlamak için ankette doğrudan soru sorulmamıştı. Bu konu odak grubu toplantılarında gündeme geldi:

- Okulda Yerel Kamu Yönetimi okuyorum. Gelecek yerel seçimlerde aday olmayı planlıyorum. (Van)
- 1999 seçimlerinde eşim ve ben "muhtarlık" için farklı adayları destekledik. Gün boyunca erkekler işte oluyorlar, mahallenin gerçek sahipleri kadınlar. Bir kahve ayarladım, kadınlara ilan yolladım. Bir toplantı örgütledim ve bir konuşma yaptım. Kocam bunu öğrenmiş, o gece evde büyük bir kavga çıktı. Neden bu aday için çalıştığımı sordu; ben de sen neden diğer adayı destekliyorsun, dedim. Sonunda benim desteklediğim aday seçimleri kazandı. (İstanbul-Gazi Mahallesi)

7. Devletten hesap sorabilme ve sorumlu tutma hakkı

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'na katıldıktan sonra devlet kurumlarından hesap sormak ve çözüm talep etmek hakları kullanıldı mı? Devlet kurumlarına yaklaşımda eğitimden sonra da sorunlar vardı. Katılımcıların %75.2'si, programdan önce veya sonra, belediye, savcılık ve valilik gibi kurumlara herhangi bir taleple başvurmamışlardı. %85.2 bir avukat, savcı veya karakol yetkilisi ile kişisel düzeyde temas kurmamıştı. (Tablo 24, 25) Bunun bir nedeni kadınların yasal kurumlardan ve bu kurumlarda haklarını aramaktan korkmalarıydı. Türk bürokrasisinin tepeden inme, hiyerarşik yaklaşımı insanlara tehdit edici ve dışlayıcı gelmekteydi. Yine de, kadınlar bazı bireysel durumlarda haklarını aramaktan geri kalmamışlardı:

- Babam kızkardeşimin üniversite giriş sınavlarına hazırlanmasına veya evden çıkmasına izin vermiyordu. Polise haber verdim, polis eve geldi ve babam inadından vazgeçip kardeşimin sınava girmesine izin vermek zorunda kaldı. (İzmir)
- Kocam beni ve kızımı terketmişti. Bir başka kadınla ilişkisi olduğunu öğrendim. Beni Antalya'dan Ankara'ya yolladı ve boşanma davası açtı. Ben bir avukat tuttum ama o mahkemeye gelmedi ve hakim boşanmamıza karar verdi. (Ankara)
- Buraya gelmeden önce ücretsiz avukat tutabileceğimi bilmiyordum. Bunu, parası olmadığı için boşanma davası açamayan bir komşuma söyledim ve boşanabildi. (İstanbul)

Yasal hak aramada coğrafi bölge ve eğitim önemli rol oynamaktadır. Bu hak Ege, Marmara ve Doğu Anadolu bölgelerinde daha sık kullanılıyordu. Eğitim düzeyi hak aramayı olumlu etkilerken, gelir düzeyi ve medeni durumun bir etkisi olmuyordu. Eğitim düzeyi yükseldikçe bu hakkı kullanma oranı da artıyordu, yani öğrenim düzeyi ne kadar yüksekse kadınların özgüveni ve bilgi düzeyi de yükseliyordu.

8. Örgütlenme hakkı

Katılımcılar, Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nden sonra bir örgüte üye oluyorlar mıydı? Anketi yanıtlayanların %31.4'ü program sonrasında bir örgüte üye olduklarını, %67.9'u olmadıklarını belirttiler. (Tablo 20) Programın ana amaçlarından birisi yerel örgütlendirmeyi teşvik etmek ve bunun da ilk adımı bir örgüte üye olmak olduğuna göre bu sonucu nasıl değerlendirebiliriz? Türkiye'de örgüt kurma ve bir örgüte üye olmanın güçlüklerini ve yarattığı korkuyu göz önüne alacak olursak, bu oran bir başarı olarak değerlendirilebilir. Bir örgüte sadece üye olmaya dahi şüphe ve korku ile yaklaşılabilir, çünkü böylece kişinin adı ve adresi polislin eline geçebilir veya kişi devletin kara listeye aldığı bir örgütle ilişki kurmuş olabilir. Yakın tarihteki PKK ve Türk Güvenlik Kuvvetleri çatışması veya daha önceki sağ/sol çatışmaları gibi siyasi gelişmeler, örgütlerin korku ve şüphle karşılandığı bir kültüre yol açmıştı. Bu çerçevede aynı zamanda, örgütlerin hepsinin siyasi amaçlı olduğu veya siyasi bir ideolojiyi savunduğu veya bir ideoloji tarafından kontrol edildiği zannının doğmasına neden olmuştu.

9. Aile içinde eşitlik

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı, aile içinde daha demokratik bir yapının oluşmasına ve eşlerin eşit karar alma güçlerini tanıyan daha eşitlikçi bir düzene varılmasında etkili olmuştur. Katılımcıların %74'ü programdan sonra aile içi karar alma sürecinde daha fazla söz sahibi olduklarını, %25.6'sı ise bir değişiklik olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %51.8'i kocalarının, %56.9'u da çocuklarının ev içi işlerde eskiye göre daha fazla yardımcı olduklarını söylemişlerdir. (Tablo 27, 28)

Odak grup toplantılarında şunlar söylenmiştir:

- Kocalarımız gelirlerimizi kontrol ediyorlardı, maaşların yattığı banka hesaplarını da onlar kontrol ediyorlardı ve ne para kazandıklarını bile bilmiyorduk Eğitimden sonra kendi maaşlarımızı kendimiz kontrol ediyoruz. (Adıyaman)
- Kocamın balkonu yıkayıp camları sileceğini hayal bile edemezdim ama oldu. (İstanbul)
- Daha önce kocam benden ne isterse yapıyordum. Ayak tırnaklarını bile kesiyordum. Aynı şeyi çocuklarıma da öğretmişim. Ama şimdi çocuklarının haklarına sahip çıkmalarını istiyorum. Bir defasında, Ramazan ayında toplum merkezinden eve döndüğümde, sofrayı hazırlanmış buldum. (İstanbul)

10. İfade özgürlüğü

Katılımcıların %90'ı eğitimden sonra kendilerini ifade ederken çok daha rahat olduklarını belirttiler. %74.1 aile üyelerinin fikirlerini daha çok dinlediğini görmüştü. %25.2 için durum aynı kalmıştı. (Tablo 18, 26) Kadınların progama katılımdan sonra ifade özgürlüklerinin arttığı açıkça belli oluyordu.

- Daha önce babamın önünde konuşamazdım. Şimdi kendimi ifade edebiliyorum ve onunla herşeyi konuşabiliyorum. Bunun için çok mutluyum. (İzmir)
- Artık serbestçe konuşabiliyorum, tanıdıklarım ifade becerimin çok geliştiğini söylüyorlar. (İzmir)

11. Aile içinde çocuk haklarının tanınması

Eğitimden sonra aile içinde çocuk haklarının daha çok tanındığını ve sayıldığını görüyoruz:

- Kızımı üniversite okuması için uzağa yollamaya karar verdim. Kendi ayakları üzerinde durabilmeyi öğrenmesini istiyorum. (İstanbul)
- Kızım okulda arkadaşlarına kadın hakları öğretiyor ve onları örgütüyor. (İstanbul)
- Bu eğitime katıldıktan sonra, evdeki iş bölümünü değiştirdim. Oğlum yapmasını istediğim şeyin “kız işi” olduğunu söyledi ve itiraz etti ama yine de yapıyor. Hem

de bana “Benim de haklarım var, bana kötü muamele ederseniz polise giderim,” diyor.

- Eskiden çocuklarıma el kaldırıyordum şimdi yapmıyorum. (İstanbul)

İnsan haklarının uygulanmasında hangi öğeler etkili oluyor?

Kısıtlayıcı Öğeler:

1. Özel yaşam alanındaki aktörlerin baskısı

Katılımcılar, insan haklarını ve yasal haklarını öğrenmiş bile olsalar, bu hakların kullanımında eşlerinden, ailelerinden ve toplumdan gelen baskılar dolayısıyla zorlandıklarını belirttiler. Kadınlar üzerindeki bu baskılar, geleneklerin ve dini kuralların bir sonucu olan toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanıyor.

- Haklarımızı öğrendik ama önemli olan bunları kullanabilmek. Yüzde yetmişimiz bunu yapamıyor. Yine de haklarımızı bilmek bir güvenlik duygusu veriyor. Buradaki kadınların yüzde yetmiş ailelerinden yardım dahi isteyemezler. (Ankara)

2. Devletin kadınların haklarını kullanabilmelerini sağlamadaki başarısızlığı

Haklarının ihlaline veya kullanımının engellenmesine karşı önlem almaya çalışan kadınlar, yetkililer ve devlet kurumlarının engelleri ile karşılaşılıyorlar. En iyi bilinen örnek, aile içi şiddet mağduru olan kadınlara karakollarda yetkililerin yaptığı muamele:

- Kocasından her gün dövülen ve bir defasında kocasının bıçak çektiği bir arkadaşımın karakola gittik. Polis çifti barıştırmaya çalışıyordu. Oysa adam tehditlerine karakolda da devam ediyor ve karısına “kanını bardağa koyup içeceğim,” diyordu. Polise arkadaşımın resmi bir şikayet formu doldurmak istediğini söyledim. Polisin biri, sen avukatı mısın, neden onun adına konuşuyorsun, dedi. Bunun üzerine sizin hakkınızda savcılığa şikayette bulunacağım, dedim. Şikayet resmen yapıldı ve arkadaşım sonunda boşandı. Ne kadar haklı olduğumuzu sonra anladık. Bu adam sonradan öz annesini öldürdü. Arkadaşım şimdi çalışıyor ve çok mutlu. (Ankara)
- Komşumun kocasıyla sorunu vardı. Sık sık polis geliyor ama her defasında sorunu aile içi bir sorun diye geçiştiriyorlardı. (Edirne)

3. Kadınlara karşı ayrımcılığı besleyen toplumsal cinsiyet kurallarının içselleştirilmesi

Bazı kadınlar için, erkeklerin üstünlüğünü kabul eden içselleştirilmiş toplumsal cinsiyet normlarını aşmak çok güçtür. Kadınlara kendilerini “küçük” görmeleri öğretildiğinden, geçerli kadın-erkek ilişkisi kuralları çerçevesindeki durumlarını “normal” karşılamakta,

ezilmişliklerini içselleştirmekte ve hakları için mücadele ederlerse erkeklerden gelecek karşılık ve tehditlerden korkmaktadırlar:

- Haklarımı öğrendim ama çok şey kaybettim. Keşke bunların hiç birisini bilmeseydim. Hem bilmek, hem de kocam ve arkadaşlarımla aynı koşullarda yaşamak çok zor. Mesela kocama bu toplantıya geldiğimi söylemedim. Çünkü sen eğitimi bitirdin, hâlâ orada ne işin var diyecekti. Haklarımı kazanmak için mücadele ettim ama olmayınca depresyona girdim, şimdi ilaç kullanıyorum. Bizim bildiklerimizi bizim öğretmemize gerek kalmadan kocalarımız da bilmeli. (İstanbul, Gazi Mahallesi)

Bir sosyal hizmet uzmanı, kadınların şiddet mağduru olan ve şikayet eden hemcinslerine yardım etmediklerini anlatıyordu. “Ne oluyor yani, bu hepimizin başına gelen bir şey, şikayet etmemelisin” diyorlarmış. Eğer şikayetçi yeni evli ise, çocuklar doğduktan sonra herşeyin düzeleceğini söylüyorlarmış. Bu çocukların evliliğin garantisi olarak görüldüğünün bir göstergesi.

Kadınlar erkeklerin daha önemli olduklarını ve ailenin geçimini onların sağlaması gerektiğini de içselleştiriyorlar.

- Eğer ekonomi kötü ise ve erkeklere iş yoksa kadınlara iş bulunabileceğini nasıl düşünebilirsiniz? (Bitlis)

4. Aile ve çevreden dışlanmak ve misilleme ile karşılaşmak korkusu ile değişimden kaçma

Kadınlar değişiklikten korkuyorlar, çünkü toplumun çoğunluğunun kadınların insan haklarının uygulanmasına karşı olduğunu ve kadınların çok zor koşullarda bir mücadele verdiklerini seziyorlar. Toplumsal cinsiyet kimliği açısından kendilerini değiştirmeleri yetmiyor, aile içinde daha fazla eşitlik sağlamak için kocalarını ve çocuklarını da değiştirmeleri gerekiyor. Bazen eğitim programlarına katılabilmek için yalan söylüyorlar, çünkü doğruyu söylerlerse kocaları katılmalarına izin vermeyebilir. Bu engelleri aşmak çok güç:

- Bazıları haklarını öğrenirlerse, hakları için mücadele etmeleri gerektiğini biliyor ve bundan hiç hoşlanmıyorlar. Öğrenip rahatsız olmaksızın hiç öğrenmemeyi tercih ediyorlar. Korkuyorlar. Ama bu önyargıları yenebileceğimize inanıyorum.
- Haklarını öğrenmek davranışlarda bazı değişiklikler yapılmasını gerektiriyor. Bu kadınlar için çok zor. Çünkü çocuklarını ve kocalarını da değiştirmeleri gerekiyor. Sonra da çok öfkeleniyorlar. Daha önce neden haklarının çiğnendiğini bilmediklerine şaşılıyorlar. Korkularının nedeni hem değişiklik istemeleri hem de bundan korkmaları. Bir ikilem içindeler. Kocalarından, ailelerinden ve kocalarının ailesinden korkuyorlar. Komşuları ve çevreleri de onları eleştiriyor. Bu kadının insan hakları da neyin nesi, kocandan boşanmak mı istiyorsun, diyorlar. (Ankara, Şafaktepe, grup yönlendiricisi)

- Ben Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'na katıldığımı kocama söylemiyorum. Bunun yerine AÇEP'e (Anne Çocuk Eğitim Programı) gittiğimi söylüyorum. (Ankara)
- Haklarımızın ne olduğunu öğrendik ama önemli olan bunları kullanabilmek. Bir sorunumuz olsa çoğumuz ailemize gidemeyiz, ama öğrenmek bize güven veriyor. Yalnız olmadığımızı anlıyoruz, bize yardım edecek insanlar olduğunu bilmek çok önemli. (Ankara)

Kolaylaştırıcı Öğeler:

1. Eğitim programında öğrenilen iletişim tekniklerinin (ben dili, zamanı iyi kullanma, diyaloga başvurma, savunmaya geçmememe gibi) zaman içinde kullanımı

- Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı kitapçıklarını şifonyerimin üstüne koydum. Kocamın bana belli etmeden okumaya başladığını gördüm. (İstanbul)
- Kocalarımızın hemen değişmesini bekleyemeyiz. Ben bu eğitime dört yıl önce katıldım. Kocam ancak değişmeye başladı. Bir arkadaşım haklarını öğrendiği gün eve gitti ve benim haklarım var diye ilan etti. Tabii kocası kapıyı gösterdi. Değişim kolay bir süreç değil ve elimizde bir sihirli değnek yok. Dört yıl önce kocam merkeze gelip merkezden dolayı benim değiştiğimden şikayet etmişti. Ama şimdi benimle Mamak'a geldi, folklor performansımızı izledi ve bizi tebrik etti. (Ankara)
- İstedığımız şeyi nasıl talep edeceğimizi ve "ben dili" sayesinde daha iyi iletişim kurmayı öğrendik. Haklarımızı nasıl isteyeceğimizi öğrendik. Yine de katedilecek çok yol var. Daha önce, hasta dahi olsam kocam yemek pişirmemi beklerdi. Şimdi salatayı yapıyor ve sofrayı topluyor. Sanırım yavaş yavaş ve sabırla değişim sağlayabilirim. Hâlâ benim çalışmama izin vermiyor ama o da değişecektir. Kocam ailesinden etkileniyor. Şimdi kozmetik ürünler satıyorum ama evdeki sorumluluklarımı ihmal etmiyorum. Kadının İnsan Hakları Eğitimi ile birlikte ortaokul bitirme kurslarına başladım. Eğer "ben dili" kullanmayı öğrenmeseydim ne çocuklarım ne de kocam değişirdi. (İstanbul)
- Kocamın kızımıza karşı tutumu çok tutucuydu ve ben ne zaman bu konuyu konuşmak istesem olumsuz yanıt verirdi. Bunun üzerine, ona bir mektup yazdım. Bundan sonra kızımıza karşı tutumu değişti. Şimdi kızım üniversiteye gidiyor ve yalnız yaşıyor.

2. Toplum merkezi çalışanlarından ve diğer katılımcılardan destek almak

Birçok kadın, toplum merkezinden, oradaki arkadaşlarından ve grup yönlendiricisinden aldıkları destekle dayanma güçlerinin arttığını belirttiler:

- Buraya ilk başladığımda gizli gizli geliyordum. Kocam beni dövüyordu. Ama şimdi, ben de karşılık veriyorum. Ankara'ya Urfa'dan geldim. Kocamdan çok korkuyordum. Beni azarladığında veya dövdüğünde ses çıkarmıyordum. Bir gün, kavga ettik ve evi terkedeceğini söyledi. Ben de kapıyı gösterdim ama gitmedi. Bir gün, beni yine dövdü ve ben de ağlayarak merkeze geldim. Beni dövemeyeceğini, benim de onu döveceğimi söyledim. Çok şaşırıldı. Beni bir daha hiç dövmeyi. Yeğenim ziyarete gelmişti, o da bu duruma çok şaşırıldı. Amcama ne yaptın da melek gibi oldu diye sordu. (Ankara)

D. Eylem Yetkinliği: Tabanda Örgütlenme

Tabanda örgütlenmenin çeşitleri:

- a. Toplumda kaynak insan olmak**
- b. Düzenli toplanan gruplar kurmak**
- c. Etkinlikler düzenlemek (Konferanslar, çalışma atölyeleri, v.b.)**
- d. Düzenli faaliyetlere katılmak (Kampanyalar, kermesler v.b.)**
- e. Faaliyet grupları oluşturmak (folklor grupları, v.b.)**
- f. Yeni örgütler kurmak (Dernekler, kooperatifler v.b.)**

a. Kaynak insan olmak: Bilgiyi paylaşmak ve diğerlerinin insan haklarını kullanabilmesi için yardımcı olmak

Katılımcıların %66.1'i öğrendiklerini aileleri, %57'si de arkadaşları ve çevreleri ile paylaştıklarını söylediler. %35'i birçok kişinin onlara akıl danıştığını ve çevrede "kaynak insan" olduklarını, %52.9 da bazen kadının insan hakları ile ilgili sorulara muhatap olduklarını belirttiler. (Tablo 35, 36, 37) Kadınların yeni edindikleri bilgileri paylaşma hevesleri bazen iyi karşılanıyor, bazen de tepki görüyordu:

- Mahalledeki erkeklerin isteği üzerine, bir toplantıya konuşmacı olarak katıldım. Çevremdekilere seks konularında danışmanlık yapıyorum. Erkekler bile bana "Bayan Başkan" diyorlar. (Ankara)
- Ben öğrediklerimi çocuğuma anlatıyorum, o da gidip sınıf arkadaşlarına anlatıyor, broşürlerimizi dağıtıyor. (Edirne)
- Kızımın arkadaşlarını evimize çağırıyor ve onlarla kadının insan hakları konularını tartışıyorum. (İzmir)

- Hemşireler olarak biz, şiddet mağduru olan kadınlara bilgi veriyoruz, onları gerekli mercilere yönlendiriyoruz. (Adıyaman)

Bilgi paylaşmada coğrafi bölge ve medeni durum önemli bir faktör oluyor, ama eğitim ve gelir düzeyleri belirleyici değil. Paylaşma ve bilgi ağı kurma en çok Ege ve Marmara bölgelerinde, en az Doğu Anadolu'da görüldü. Evli kadınlar bekarlara göre bildiklerini daha fazla paylaşıyorlardı. Bunun nedeni evli kadınların hazır şebekeleri ve aile çevreleri olması, Türkiye kültür çerçevesi içinde bekar kadınların daha çekingen olmaları olabilir.

Odak grubu toplantılarına katılanlar komşularına şiddet, boşanma, resmi nikah kıydırma gibi konularda nasıl yardım ettiklerini anlattılar. (Şiddet konusunda yardım ettiklerinden birisi karısı tarafından şiddet gören bir erkekti.) Bu söyleşilerden bazı örnekler şöyle idi:

- Bir arkadaşıma ücretsiz avukat bulabileceğini söyledim ve böylece boşanabildi. (İzmir)
- Mahallemize yeni taşınmış bir aile vardı ve devamlı çalışıyorlardı. Ama korkudan kimse polise gidemiyordu. Ben de muhtara söyledim. Polis geldi ve bu insanları mahalleden çıkardı. Daha önce böyle bir şeyi asla yapamazdım. (Edirne)
- Şiddet mağduru, yardıma muhtaç bir kadını evimde misafir ettim. Onun adına başvuruda bulundum ve bir sığınma evine taşınmasını sağladım. (Çanakkale)
- Tanıdığım bir kadın vardı, kocası onu terk etmişti. Ona müşterek evlerinin tapusunu üzerine yazdırmadan boşanmaya razı olmamasını söyledim. Öyle yaptı ve şimdi kendi evinde oturuyor. (Van)
- Karayolları idaresinde çalışıyordum. 190 erkek arasında tek kadın çalışandım. Ben de kendimi erkek gibi hissediyordum. Eğitim kitapçıklarımızı iş yerinde dağıttım. Karısından şiddet gören bir evli adam benim karısıyla görüşmemi istedi. Hatta, iş arkadaşlarımdan birisi bugün bu toplantıya gelmek istedi. Bu feodal düzenden erkekler de çok eziyet çekiyor. Geleneksel kuralları uygulamak zorunda kalıyorlar.
- Kayınbiraderim resmi nikahla evlenmemişti. Bu durumda bir akrabamız daha vardı. Onlara bu evliliklerden doğan çocukların yasal babaları olmadıklarını ve gerekirse onlara bu konuda resmi bir belge getirebileceğimi söyledim. Bir tarih verdim ve bu tarihe kadar resmi nikah kıydırmazlarsa onları yetkililere şikayet edeceğimi bildirdim. Tarih gelmeden resmi nikah kıydırdılar. (Van)

b. Gruplar oluşturmak: Düzenli olarak toplum merkezlerinde veya evlerde toplanmak

Eğitim programından sonra, katılımcıların %35.9'u düzenli olarak bu tip faaliyetlere katılmışlardı. %46.6 arada sırada katılıyor, %17.4'ü hiç katılmıyordu. %69.6'sı bir araya gelip birbirlerine bildiklerini aktarıyordu, %52.9'u bazen yetenek ve becerilerini diğer kadınlarla paylaşıyor, onlara bildiklerini öğretiyordu. %38.9'u bunu düzenli olarak yapıyordu. (Tablo 38, 39)

Toplum merkezleri kadınların diğer kadınlarla buluşmak, yeni bilgiler ve beceriler öğrenmek ve yaşam deneyimlerini paylaşmak için gittikleri yerlere dönüşmüştü. Çoğu

için merkezler, evleri dışında bir evdi. Kadınların çoğu, eğer dışarıda bir işte çalışmıyorlarsa, komşularının ve arkadaşlarının dedikodu ve çay içmek için geldiği zamanlar dışında evde yalnızdılar. Kadınlar, toplum merkezine gelince zamanlarını çok daha verimli kullandıklarını söylüyorlardı. Bir kere eğitim programına katılmak için gelince, tekrar gelmeye devam ediyorlardı. Buluşmalar ya merkezlerde ya da evlerde gerçekleşiyordu.

Bu buluşmaların ve bilgi, deneyim, beceri paylaşımlarının boyutunu anlayıp bir değişken yaratmak amacıyla anketteki bazı sorular birleştirildi. Coğrafi bölge ve medeni durum belirleyici faktörler olarak ortaya çıktı, ancak bu buluşmalara katılımlar eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik statü ve ekonomik faaliyetlerden bağımsız olarak gerçekleşiyordu.

c. Etkinlikler düzenlemek: Konferans, çalışma atölyesi gibi faaliyetlerin örgütlenmesi

Dünya Kadın Günü kutlamaları (konuşmalar, dans, müzik, tiyatro, defileler, v.b.):

Ege Bölgesi

İzmir: Onur Toplum Merkezi

Marmara Bölgesi

İstanbul: Ümraniye ve Gazi Mahallesi Toplum Merkezleri

Edirne: Kaleiçi ve Yıldırım Toplum Merkezleri

Akdeniz Bölgesi

Antalya: Bilgilendirme toplantıları, konferanslar, çalışma atölyeleri, eğitim toplantıları:

Ege Bölgesi

İzmir, Onur Mahallesi: Yeni Medeni Kanun ve Aile İçi Şiddete Karşı Koruma Emri (4320 no.lu kanun) ile ilgili toplantılar

Çanakkale: Medeni Kanun ile ilgili kamuoyunu bilgilendirme toplantısı; çocuklara karşı cinsel tacizi protesto için mum ışığı eylemi ve çalışma atölyesi; polislin cinsel taciz konusunda bilgilendirilmesi toplantısı

Marmara Bölgesi

Edirne: Yeni Medeni Kanun'un kabulünü kutlama toplantısı

Doğu Anadolu Bölgesi

Van: Şiddete maruz kalanlara yasal danışmanlık

d. Düzenli faaliyetlere katılmak: Kampanyalar, kermesler, v.b.

Ege Bölgesi

Çanakkale: Yeni Medeni Kanun için faks ve telgraf kampanyası; Çanakkale Festivali'nde panel organizasyonu

Marmara Bölgesi

Edirne: Yeni Medeni Kanun'a destek için Mor Kurdela Kampanyası

İstanbul, Okmeydanı: Sabit bir pazarda standlar

İç Anadolu Bölgesi

Ankara, Anadolu Bahçeleri: Pazarlara katılım ve el işleri satışı (Anadolu Bahçeleri SHÇEK tarafından kadınların el emeği ürünlerini satabilmeleri için kurulmuştu.)

e. Faaliyet grupları oluşturmak:

İç Anadolu Bölgesi

Ankara: Sincan Mamak Belediyesi kadın folklor grubu; tiyatro grubu (oyun yazma ve gösteri)

Akdeniz Bölgesi

Antalya: tiyatro grubu; bale grubu; "Hamarat Eller" grubu

Doğu Anadolu Bölgesi

Van: "Ev Eksenli" grup

f. Yeni örgütler kurmak: Örgütlenme ve varolan örgütleri güçlendirmek için eylem programları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Diyarbakır: Anaokulu; mum atölyesi

Ege Bölgesi

Çanakkale: Kadının El Emeğini Değerlendirme Derneği (Bu dernek çalışma hakkı ve şiddetten korunma konuları üzerine çalışmakta, 67 üyesi var.); Habitat Gündem 21 Café'si ; bir Kadın Merkezi kurma projesi

İç Anadolu Bölgesi

Ankara: Sincan Toplum Merkezi Koruma ve Geliştirme Derneği (Faaliyetler: Yetimhanelere ziyaret, yoksullara yardım, organize turlar, kermesler, yoksul öğrencilere yardım.)

Akdeniz Bölgesi

Antalya: Hamarat Eller Derneği (El İşleri üretim, pazarlama ve satış); Toplum Merkezi Koruma Derneği kurma çalışmaları

Marmara Bölgesi

Edirne: Toplum Merkezi Koruma Derneği; El İşleri Üretim ve Pazarlama Derneği (sabundan yapılan süs meyveler, takılar)

İstanbul: Deniz Kızı Çevre, Kültür ve İşletme isimli bir kooperatif kurma çalışmaları (Kooperatifin amacı çevreyi ve mahalleyi geliştirmek ve güzelleştirmek olacak. Projeyi hazırlayan ve gerekli fonları bulan Kadın Dayanışma Vakfı ile işbirliği yapılıyor.); Anaokulu kurma çalışmaları (Belediye arsa tahsis etti, Avrupa Birliği fon temin etme sözü verdi; bir ihtiyaç araştırması anaokulunun çevredeki en gerekli proje olduğunu ortaya çıkardı.)

Doğu Anadolu Bölgesi

Van: Van'daki eski bir evi restore edip lokanta olarak işletmek için kooperatif kuruldu. (Bir ev bulundu ve restore edildi. Bir sonraki adım lokantanın kuruluşu olacak. Kazanılan para kadınlara sağlık hizmeti vermek ve bir çocuk oyun sahası inşa etmek için kullanılacak.); bir Kadın Eğitim Merkezi kurulması projesi (Dünya Bankası'na sunulacak); kırsal alanda okur yazarlık kursları açmak ve Karpuzalan'da gönüllü öğretmenlerle çalışma projesi (Bu proje Ulusal Eğitime Destek Projesi'nin bir parçası olarak katılımcılarla kadının insan haklarını tartışmak proje önerileri içerisinde bulunuyor.)

Bu örgütlenmelerin sonuncusu hariç hepsinde toplantı hakkı, lise ve yüksek eğitim gören kadınlardan çok sadece ilk ve ortaöğrenim görenler, bekarlardan çok evli kadınlar tarafından kullanılıyordu. Bu hakkın kullanımı coğrafi bölgeye göre de değişiyor, en az Doğu ve Güneydoğu yörelerinde kullanılıyordu.

Tüzel kişiliği olan örgütlerin kurulması, Ege, Marmara, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, yedi bölgenin dördünde ve programın uygulandığı 24 ilin yedisinde, gerçekleştirildi.

Diyarbakır'da Kapalı Kapıları Aralayan Kadınlar

Müşeyyer Açıkgöz

Ben bizim ailede okula giden ilk kız çocuğuyum. İlkokulu bitirdim, ortaokula gitmeme izin yoktu. Ailem beni amcamın oğluyla evlendirdi. Hayatım boyu kendi keyfime göre dışarı bile çıkamadım. Altı çocuğum olduktan sonra Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'yla tanıştım. Ve aile hayatım da, sosyal hayatım da değişti. Tanıdığım her kadınla bu eğitimi, haklarımızı konuşmaya başladım. Bir süre sonra eşlerimizden ve aile büyüklerimizden habersiz, çaya kahveye gidiyoruz, diye akrabalarla, komşularla toplanmaya ve kadının insan haklarını tartışmaya başladık. Gördüm ki bir kadın, bir anne olarak kendi hakların var, ve senin bu haklarını bilmeye hakkın var. Ama ben bunu ancak eğitimi alırken farkettim. Ondan önce hak sahibi bile değildim sanki.

Bizim evde sekiz kişi yaşıyoruz. Sekiz boğazdan bir tek eşimin bir işi vardı, bir o çalışıyordu. Eğitime katılırken ben de bir işte çalışmak istedim. Bu konuda yalnız da değildim, eğitim grubumuzdan çok kadın benim gibi düşünüyordu. Ortak ihtiyaçlarımız çevresinde biraraya geldik, bir grup kurduk. KEDV'den arkadaşlarla tanıştık, onlarla birlikte bir üretim atölyesi kurabileceğimizi düşündük.

Önceleri böyle bir isteğim olduğunu eşime söyleyemeyi bile düşünemezdim. Ama insan kendi isteğini uygun gördükten sonra kendini ifade etmesini de biliyor. Ben çalışmak istiyorum, dedim eşime, dışarı çıkacağım, çalışacağım, başka kadınlarla, erkeklerle de konuşacağım elbet.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nden sonra grubumuz çalışmaya başladı. Ana konumuz kadınların ekonomik haklarının savunulması. Mahallede büyük bir anket de yaptık. Çocukların oynayabileceği, eğitim alabileceği bir yer olmadığı sonucu çıktı. Çok ihtiyaç var oysa. Bizim mahallede suç oranı ve potansiyeli çok yüksek. Çocuklar için yuva açmayı da düşündük.

Bir yerden başlamak gerekiyordu. Öncelikle grubumuzun tüzel bir kimliği olmalı. Diyarbakır'da dernek kurmak çok zor, biz de kooperatifleşmeye karar verdik. Ne üretebileceğimizi saptamak için bir pazar araştırması yaptık. Ve mum yapılmasına karar verdik. Bu amaçla grubumuz bir proje hazırladı; projeyi valiliğe ilettik. Valilik projemizi kabul etti. Şimdi mum üretiyoruz.

İşe ilk başladığımızda atölyemiz bile yoktu, evde yapıyorduk mumları. Sonra küçük bir dükkan kiraladık. Belediye dükkanın beş aylık kirasını verdi. Atölyemizin açılışı yapılanaya kadar hiç kimse bizim çalışacağımızı kabullenmiyordu. Açılış törenine Vali Bey de geldi; eh bundan sonra da tebrikler gelmeye başladı.

Bu arada çalışmalarımıza çomak sokan da çok oldu. Bir sürü kadın örgütü var ama aralarında dayanışma yok. Sen birşey yapıyorsun, öteki de aynı şeyi yapmak için yola çıkıyor. Ben bunu yapıyorsam o da başka birşey yapsa ya.

Bizler kimliğimizi belirlemek için kooperatifleşmek istiyoruz. Kısa vadeli amacımız bu. Kuruluş aşamasındayız ve avukatımızla görüşmeye devam ediyoruz.

Satış konusunda bir pazar sorununu aşmak için toptancılarla bağlantılar kurduk. Eğitim kalitesi ve mum çeşidimiz çok arttı. Otellerde, toplantılarda standlar kuruyoruz; yerel marketlerin, süpermarketlerin siparişlerini alıyoruz. En önemlisi, üretimden satışa kadar herşeyi kendimiz yapıyoruz. Aracı yok. O yüzden atölyemizin adını "Güven Grubu" koyduk. Sorunlara kapıları kapatıyoruz.

İlk olarak bir pazar araştırması daha yapacağız. Mum dışında piyasada nelere ihtiyaç var, biz neler üretebiliriz, bunu öğrenmeliyiz. Belki mozaik ve tel kırma işlerine de girebiliriz. Tüm bunlar için bize kaynak ve destek olabilecek kurum ve kişileri belirliyoruz. Ben eskiden kolay kolay ev dışına çıkamazdım ama şimdi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'yla, Kültür Müdürlüğü'yle, İl Müdürlüğü'yle ve özel şirketlerle bağlantı kuracağız, diyorum.

Grubumuza katılan kadınların sayısı giderek çoğalıyor. Katılan kadınların kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için bir imkan olacak bizim kooperatif. Kadınların evle işi birbirinden ayırabilmesini sağlayacağız. Hedefimiz Diyarbakır'daki kadınların sosyal ve ekonomik bilincini ve durumunu güçlendirmek. Kadını üretim sürecine sokmayı ve evin dışına çıkarmayı amaçlıyoruz. Ben kapıyı araladım, birlikte çalıştığım bir grubum var, bir işim var, hedeflerimiz planlarımız var, ve ben grubumuzu temsilen İstanbul'dayım işte.

Diyarbakır'dan Müşeyyer Açıkgöz'ün Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı'nın İstanbul'da düzenlediği Haziran 2002 Yerel Örgütlenme Toplantısı'ndaki konuşmasından.

En iyi yöntemler

Örgütlenmeyi sağlayan koşullar:

1. Sosyal ve siyasi koşulların kadın etkinliklerine karşı daha hoşgörülü tutumu ve toplumun Türkiye genelinden daha açık ve demokratik bir yapıda olması örgütlenme çabalarını olumlu etkiliyordu. Çanakkale, İstanbul Gazi Mahallesi, Diyarbakır Fatih Mahallesi ve Edirne’de bu durum görülüyordu.
2. Tabanda örgütlenmenin gerçekleştiği yerlerde sosyal hizmet görevlilerinin güçlü desteği vardı. Ancak, bu koşullarda katılımcıların görevlilere fazla bağımlı kalmak ve iyi niyetlerini istismar etmek tehlikesi de ortaya çıkıyordu. Bunu önlemenin bir yolu, uzmanların kendilerini geriye çekerek, grup liderlerinin sorumluluk almalarına olanak tanımlarıydı.
3. Tabanda örgütlenmede başarı sağlamış bütün bu gruplarda iyi tanımlanmış, somut bir hedef belirlenmişti. Hatta, bazıları ihtiyaç saptama çalışmaları yaparak, hem mahallede projeye meşruiyet kazandırdılar, hem de devlet kuruluşlarından kaynak sağlamada başarılı oldular. Somut bir hedef belirlemeden önce, ihtiyaç saptamanın önemi tartışılmaz.
4. Bir bölgede düzenli ve sürekli eğitim verilmesi ve katılımcıların seçiminde liderlik potansiyelinin bir kıstas olarak alınması çok yararlı oluyordu. Çanakkale’de her ikisi de gerçekleşmişti. Bu bulgu, grup seçimi yapan bütün sosyal hizmet görevlileri için yol gösterici olabilir.
5. Grup liderleri ve diğer katılımcılar için, devlet kurumlarına yaklaşımda ve iyi ilişki sağlamada açıkça tanımlanmış bir stratejinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple gelecekte STK kapasite geliştirme ve savunuculuk konusunun da eğitime dahil edilmesi yararlı olacaktır.
6. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı veya diğer kadın örgütleri ile işbirliği yapmak ve onlardan destek almak çok önemli bir etken olarak belirlenmiştir. Bazı yerel örgütlenmeler, başka kadın örgütlerinin fon bulması ve öneri oluşturması sayesinde gerçekleşebilmiştir.
7. Kadınlar, çalışma hakkı, siyasi katılım hakkı, öğrenim ve toplantı hakkı gibi haklarını kullanmaya başlamışlarsa, tabanda örgütlenmeye geçiş daha kolay olmuştur. Gayriresmi gruplardan, bir defalık etkinliklere, bunlardan sürekli etkinliklere ve resmi örgütlenmeye geçişin kademeli bir biçimde gerçekleştiği görülmüştür. Çanakkale, Ankara, Antalya, İstanbul, Van ve Edirne’de böyle olmuştur. Bu bağlamda Diyarbakır bir istisna teşkil etmiştir, çünkü mum üretim atölyesi ve anaokulu öncesinde resmi bir örgütlenme olmadan gerçekleştirilmiştir.
8. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı’nın katılımcılar ve grup yönlendiricileri ile işbirliği ve sürekli desteği tabanda örgütlenme çabalarını cesaretlendirmiştir.

Programa katılan kadınlar grup olarak insan haklarından hangilerini uyguladılar?

Toplantı hakkı:

Yukarıda belirtildiği gibi, bir takım konferanslar, çalışma atölyeleri, bilgilendirme toplantıları, gösteriler ve kampanyalar hazırlandı. Bunların hepsi toplantı hakkını kullanmanın giderek yaygınlaşan örnekleri olarak görülmelidir. Anket sonuçlarına göre, katılımcıların %41.2'si ya birtakım faaliyetlere katıldılar ya da bunların hazırlanmasında aktif rol aldılar. %35.3 dilekçe kampanyaları başlattı veya bunlara katıldı. (Tablo 40, 41)

Grupların toplantı hakkını kullanmalarında hangi faktörler etkili olmaktadır? Eğitim düzeyi, medeni durum, coğrafi bölge ve ekonomik faaliyet toplantı hakkının kullanımında etkili olurken, gelir düzeyinin fazla bir etkisi olduğu görülmemiştir. Evli kadınlar toplantı haklarını kullanmaya bekar kadınlardan daha yatkındılar. Bunun nedeni, Türkiye'de bekar kadınların daha fazla toplumsal denetim altında tutulmaları olabilir. Toplantı hakkını kullanmada ilk ve orta öğrenim görenler daha aktifken, okur yazar olmayanlar veya lise veya yüksek öğrenim düzeyinde olanlar daha az aktif idiler. Bu bulgu beklenen düşünceye aykırı düşmektedir, genelde öğrenim seviyesi yükseldikçe bütün hakların – bu durumda toplantı hakkının- daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bunun bir nedeni yüksek öğrenim görenlerin bazen daha ilgisiz ve kayıtsız olmaları olabilir. Toplantı hakkı kullanımı bölgeye göre de değişmektedir. Beklendiği gibi, siyasi çatışma ve baskının daha yüksek olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bu hakkın kullanılması daha ender görülmektedir.

Grup olarak hukuki yollardan çözüm arama:

Katılımcılara eğitim gördükten sonra grup olarak devlet kurumlarına ne derece başvurdukları soruldu. %71.9'u böyle bir şeyi hiç denemediklerini söyledi. %23'ü birkaç kere başvuru yapmıştı, %5.2 ise birçok kere başvurduklarını söylediler. (Tablo 42) Bu rakamlar, kadınlar için yetkili mercilere başvurarak haklarını aramanın hâlâ çok zor bir şey olduğunu ortaya koyuyor.

Daha önce belirtildiği gibi, devlet kurumlarının tepeden inme yaklaşımı ve toplumla devlet arasında hâlâ süregelen kopukluk, genel olarak insanların devlet kurumlarına başvurmakta engellemektedir. Örgütlenme ve dolayısıyla devlet görevlileri tarafından taciz edilme korkusu çok yaygın olarak devam etmektedir. Yeni onaylanan ve fakat henüz uygulaması başlamayan bir kanun sivil toplum kuruluşlarına daha geniş özgürlükler tanımaktadır. Ancak, bugüne kadar genel eğilim bu gibi kuruluşların devlet denetiminde olmayanlarını kısıtlama yönünde olmuştur.

Yine de bu haklar çeşitli şekillerde kullanılmıştır:

Marmara Bölgesi

Anaokulu kurulması:

- Çocuğum anaokulu yaşındaydı fakat devlet anaokulları kapanmıştı. Özel olanlar açıktı. Biz on bir kişi Milli Eğitim Bakanlığı'na bir dilekçe verdik. Bundan sonra devlet okullarından birinde ana sınıfı açıldı, diğerlerinde de açılacağı söylendi. (Edirne)

Bir semt pazarında mal satabilmek için izin alınması:

- Ben iş kadını olmaya karar verdim. Eğer yirmi kişiden imza toplarsam, belediyeden ücretsiz yer temin edebileceğimi öğrenmiştim. Bunu yaptım ve şimdi bir semt pazarımız var.

Daha etkili çöp toplama hizmeti talep edilmesi:

- Gazi mahallesinde, çöpler düzenli toplanmıyordu. Kadınlar bir araya geldiler ve belediyeye başvurdular. Artık çöpler düzenli olarak saat 7:30-10:00 arası toplanıyor. Marketler ve bakkal dükkanları çöplerini gelişi güzel sokağa atıyorlardı ve biz buna çok kızılıyorduk. Yine toplantılar yapıldı, kararlar alındı ve dükkanların önlerine çöplerini atacakları çöp bidonları konuldu.

Akdeniz Bölgesi

Kadınlar tarafından yönetilen ve kadın sorunlarına eğilecek polis karakollarının kurulması:

- Bir grup kadın Belediye Başkanı ile görüşmeye gitti ve karakollarda polis memurları ile görüştü. Kadınlar için karakollar kurulması istendi. (Bu Brezilya'da var) Ama Başkan böyle bir girişime hiç gerek olmadığını söyledi. (Antalya)

İstatistiksel çözümlemelere göre, bu hakkın kullanılmasında gelir düzeyi ve coğrafi bölge etkili oluyor, ama eğitim seviyesi olmuyor. Çözüm arama hakkı en çok Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde kullanılıyor, en az Güneydoğu'da görülüyordu. Orta ve yüksek gelir düzeyindeki gruplar, bu hakkı düşük gelir düzeyindekilere göre daha fazla kullanıyorlardı.

Örgütlenme hakkı

Katılımcılar tarafından dernekler ve kooperatifler kurulduğu gibi, yeni kuruluşlar için projeler yapılmakta. %17.5'i dernek, kooperatif veya başka örgüt kurmada aktif rol aldıklarını belirtti, %25.1'i pazarlarda mal satmak için çalışmıştı, %13.4'ü kendi işlerini kurmuştu. (tablo 43, 44, 45) Örgütlenmede eğitim, gelir düzeyi ve medeni durum etkili faktörler değildi. Coğrafi bölge önemli bir faktördü. Bu hakkın kullanımının en yüksek

olduğu bölgeler Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu idi. En düşük oran Güneydoğu'da görülüyordu.

Hangi koşullar tabandan örgütlenmeyi teşvik etmektedir?

- a) Katılımcılar arasından liderlerin ortaya çıkması,
- b) Somut ve ulaşılabilir hedefler üzerinde fikir birliği oluşturabilmek,
- c) Sosyal hizmet uzmanı/grup yönlendiricisinin desteği ve liderlik yeteneği,
- d) Toplum merkezlerinin ve diğer devlet kuruluşlarının desteğini alabilmek,
- e) Aile ve eşin desteği,
- f) Kadın sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ve desteği,
- g) Doğru stratejilerin beraber kullanımı (gerçek durumu öğrenmek, gerekli hazırlıkları yapmak, siyasi stratejiler kullanmak ve savunuculuk yapmak).

a. Katılımcılar arasında liderlerin ortaya çıkması

Katılımcıların %65.9'u grup içinde liderlik yetenekleri olan kadınların ortaya çıkmasını çok önemli görüyorlardı. %24.1 ise bunun bir derece önemli olduğunu düşünüyordu: (Tablo 46)

- Kocalar ve çevre önümüzde iki bariyer oluşturuyorlar. Eğer bir liderimiz olsa idi, onun bizi çağırdığını söyleyip faaliyete katılabilirdik. (Ankara)

İstatistikler bu koşulun önemini doğruluyor. Tabanda örgütlenmenin gerçekleştiği durumlarda, işin içinde güçlü liderlik özelliği olan kadınlar vardı. (Edirne, Van, Çanakkale, Sincan-Ankara, Fatihpaşa-Diyarbakır, Antalya.) Buna karşılık, liderlik görevini üstlenecek kadınların bulunmadığı durumlarda tabanda örgütlenme gerçekleşmiyordu. Bir grup yönlendiricisi durumu şöyle açıkladı:

- Kadın kuruluşlarının örgütlenmesini hepsi istiyorlar, ama liderlik rolünü yüklenmek gerekince geriye çekiliyorlar. (Edirne)

Yerel liderlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunan koşullar nelerdir?

1. Aile içinde toplumsal cinsiyet rollerini değiştirebilmiş veya eşiyile zaten oldukça eşit koşullarda bir ilişkisi olanlar daha kolay lider olabilmektedirler.

Lider olmanın bedeli vardır: Kendilerini örgütlenme işine adayanlar aile ve ev içi sorumluluklarının gerektirdiği zamandan çalarak bu işi yürütebilirler. Onun için lider olabilen kadınlar zaten aile içinde rollerini eşitlik temeline oturtmayı başarmış kişiler oluyor. Ama bir kadının dediği gibi bu da özverisiz yapılamıyor:

- Liderlik görevini yükledim ve Sincan Toplum Merkezi'nin başkanı olmayı kabul ettim. Bu hem çok güzel hem de çok zor bir şey. Benim yüzümden kocam uzun zaman akrabalarının yüzüne bakamadı. Buna çok üzülüyorum. Onu eleştiriyorum ama çok da seviyorum. Ancak, özgürlüğümü aldım ve sonuç ne olursa olsun korumaya kararlıyım. Çocuklarıma örnek olmak istiyorum. (Ankara)

2. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ni bölgede düzenli olarak vermek yeni liderlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Çanakkale'de böyle oldu:

- On iki kere eğitimi uyguladık. Bu 200 kadın demektir. Birçok grup olsun istedik, çünkü tek bir gruptaki kadınlar örgütlenemeyebilir. Grup sayısı artınca, aynı kaygıları, hedefleri ve ilgileri olan kişileri bulma şansı da artar. Yerel örgütlenme için temeli böyle hazırlıyoruz. Onlara diyoruz ki: Sizin gibi düşünenler var, bir araya gelmek ister misiniz? Bizim için bu yaklaşım iyi sonuç verdi. Örgütlenen gruplar önceki gruplarla temas kuruyorlar ve ben karışmadan iletişim kuruyorlar. Ben bu eğitime katılan kadınların mutlaka bir yerlere varmak istediklerine inanıyorum. Bizim için en büyük engel kocalar. (Çanakkale grup yönlendiricisi)

3. Ortaya çıkan liderlerin düzenli desteklenmesi ve eğitilmesi:

Bunu Kadının İnsan hakları –Yeni Çözümler Vakfı yapıyor. Örneğin, potansiyel lider olarak ortaya çıkan bir grup katılımcıyı İstanbul'a çağırıp, 2002 yılı Haziran ayında bir tabanda örgütlenme üzerine bir eğitim semineri yaptılar.

b. Somut ve ulaşılabilir hedefler üzerinde fikir birliğine varmak

Tabanda örgütlenme için somut hedefler üzerinde anlaşmak önemli bir ön koşuldur. Grubun belli bir ihtiyaç üzerinde fikir birliğine varması gerekir. Şöyle yapılırsa iyi olurdu gibi bir yaklaşım yeterli olamaz. Belirlenen hedef katılımcıların kişisel olarak önem verdikleri bir şey olmalıdır; kendilerini adayacakları ve yapılmasını önemsedikleri bir şey. “Mum yapmak ve satmak” veya “anaokulu açmak” gibi somut hedefler etrafında birleşmek daha kolay olabilir çünkü potansiyel yararlarını görmek daha kolay olacaktır.

Eğitim gruplarındaki katılımcıların çok değişik çevrelerden gelmiş olması, herkesin paylaşabileceği ortak hedefler bulunmasını zorlaştıran bir faktör. Odak grup tartışmalarında da, sınıf ve kişilik farklılıklarının bazen işbirliğini engellediği ortaya çıktı. Anket sonuçlarına göre, katılımcıların %88.9'u katılımcılar arasında iyi ilişkilerin tabanda örgütlenme için çok önemli olduğunu, %9.2'si de biraz önemli olduğunu belirttiler. Gazi Mahallesi'nde olduğu gibi, ihtiyaçların saptanması için yapılacak çalışmalar, katılımcılar ve çevreleri için nelerin önemli olduğunu ortaya çıkarabilir ve kadınlar bu hedefler etrafında daha kolay birleşebilirler.

c. Grup yönlendiricisinin desteği ve liderlik yeteneği

Programın bitiminden sonra, sosyal hizmetler uzmanının yerel örgütlenme çabalarına vereceği güçlü ve sürekli destek en önemli etkenlerden biridir. Katılımcıların %90.7'si bunu çok önemli bulurken, %7.8'i oldukça önemli buluyordu. (Tablo 48) Aynı sonuç odak grup tartışmalarında da ortaya çıktı ve bu desteğin paha biçilmez olduğuna dikkat çekildi. Bazen, birçok yönden “kaynak insan” olan ve her zaman fikrine başvuru sosyal hizmet uzmanının liderliğine aşırı bağımlılık olduğu görülüyordu. Tabanda örgütlenmenin gerçekleştiği her yerde grup yönlendiricisi liderlik rolünü üstlenmişti.

- Biz kadınlara, işte kurallar bunlar şimdi gidin bir dernek kurun, demedik. Kuralları onların belirlemesi ve derneği onların kurması için yardım ettik ve doğal olarak biz de derneğe üye olduk. (Sosyal hizmet uzmanı, Ankara Sincan)
- Yerel örgütlenme gündeme geldiğinde, bir grup yönlendiricisinin yardımı ve desteği mutlak önem kazanıyor. (Çanakkale)
- Sincan Toplum Merkezini Koruma ve Geliştirme Derneği'ni kurduğumuzda, bütün işi toplum merkezinin müdürü Nilüfer Hanım ve diğer yetkililer yüklediler. Kaymakam da çok yardımcı oldu ve destek verdi. (Ankara)

Bu destek çok önemli ama yönlendiriciler, ne zaman geriye çekilip projeyi katılımcıların sahiplenmelerine ve eylemleri için sorumluluk almalarına izin vereceklerini bilmeliler. Eğitim programında grup yönlendiricisi olan bir sosyal hizmet uzmanı, bu konuda Çanakkale’de başarılı bir örnek vermişti:

- 19 Kasım’da (Dünya Çocuklara Karşı Cinsel Tacizin Önlenme Günü), Çanakkale’de mum ışığında bir toplantı yaptık. Polisten izin almamız gerekiyordu. Polis böyle bir “gün” olmadığını ve bu yüzden böyle bir etkinlik yapılamayacağını söyledi. Ben kadınlarla polise gittim ve izin aldık. Daha sonra polis karakolundan bir telefon geldi. Ben oraya yanıma 10 kadın alarak gittim, çünkü bu etkinlik onların bir eylemiydi. Toplantıyı saat beşten sonra yapamayacağımızı, bunun yasal olmadığını ve yaparsak hepimizi göz altına alacaklarını söylediler. Kadınlar endişelendiler, ben de polislin söylediklerinden korktuklarımı sandım. Oysa tam aksiydi. Toplantıyı organize edip bu kadar kadını çağırdıktan sonra iptal etmek zorunda kalmaktan kaygılanıyorlardı. Hiç böyle bir tepki vereceklerini sanmıyordum. Toplantıdan sonra üç çalışma grubu oluşturduk. Birinin yönlendiricisi bendim, ikincisinininki bir başka sosyal hizmet uzmanıydı, üçüncü yönlendirici ise grup liderlerinden biriydi. Bu faaliyet çok verimli oldu, raporlarından birçok fikir ve öneri ortaya çıktı. Umutsuz olmaya gerek yok. Bütün bunlar üç yıllık emeğimizin ürünüydü. Gücümüzü ve çabalarımızı küçük görmeye hiç gerek yok. (Çanakkale)

d. Toplum merkezlerinden ve diğer ilgili devlet kurumlarından alınan destek

Birçok etkinlik toplum merkezlerinin ve sosyal hizmet görevlilerinin destek ve işbirliği ile gerçekleşebilmişti. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı ve toplum merkezlerinin işbirliği ile etkinliklerin koordinasyonunu sağlayacak komiteler kurulmuştu. Bunlara bir örnek Dünya Kadınlar Günü etkinlikleri için Edirne’de kurulan komite idi. Ankara ve Antalya’da olduğu gibi, toplum merkezlerini yaşatmak ve desteklemek için kurulan dernekler de önemli örgütlenme örnekleri oluşturuyorlardı.

Devlet kurumları yerel örgütlenmeleri baltalayabilirler. Bu gibi örgütlenmelerin karşısındaki en büyük engellerden birisi polisin yeni kurulan örgütlere karşı tutumu olagelmıştır. Bu yalnızca kadınların örgütlenme çabaları için değil, Türkiye’deki her türlü örgütlenme için geçerli olabilecek bir engeldir. Sivil toplum örgütleri faaliyetleri için polisten izin almak zorundadırlar. Polis bir sivil toplum örgütünün evraklarını inceleyip o kuruluşu kapatma kararı alabilir. Oysa aynı engeller kooperatifler için geçerli değildir. Çanakkale grubu dernek kurarken polisin muhalefeti ile karşılaştı. Polis, zaten bir Anneler Derneği olduğunu, yeni dernek kuracaklarına buna üye olmalarını önermişti. Tüzüğün onaylanmasında da sorunlar çıkarmışlardı. Ancak profesyonel ve polisle baş edebilecek bir kadın avukattan yardım alarak derneği kurmayı başardılar.

Bağımsız bir örgüt kurma süreci uzun ve zorlu olduğu gibi, konuyu bilmemek ve hükümet bürokratlarının işi iyice anlaşılmaz hale getirip yokuşa sürmesi de güçlükleri arttırmaktadır. Türkiye’deki siyasal tablo da sivil toplumun güçlendirilmesi ve sivil toplum örgütlerinin teşvik edilmesine uygun olmamıştır. Kurulacak sivil toplum örgütlerinin siyasi partiler tarafından kontrol edileceği veya siyasi bir yapıya dönüşeceği korkuları çok da yersiz değildir. Derneklerin “siyasi” yapılar olarak algılanması, birçok kadının yerel örgütlenmeye başlangıçta korku ve çekingenlikle yaklaşmasına neden oluyordu. Örgütlenme ile “yasadışı örgütler” ve polis tacizi aynı bağlamda algılanıyorlardı.

- Benim için dernek “siyasi” bir kuruluş demektir. Ama, sonradan öğrenince, endişeye gerek olmadığını anladım. (Çanakkale)
- Kocam, örgütlenmelerden uzak durmamı, beni karakoldan veya hapisshaneden çıkarmak istemediğini söylüyor.

Bu bağlamda, gerekli devlet kurumlarının desteğini sağlamak ve bilgi donanımını güçlendirmek çok önemli oluyor. Bunun örneği Gazi Mahallesi’nde yaşandı:

- Yuva kurmaya çalışırken, Belediye ile karşı karşıya geldik. Uygun olabilecek bazı arsalar bulmuştuk. Yardım için Belediye’ye başvurduk, bize arsayı verin gerisine karışmayın, dedik ve aldık. Bir rapor hazırladık, ihtiyaç saptama çalışması yaptık ve fon için Dünya Bankası’na başvurduk.

e. Aile üyelerinin desteği

Katılımcıların %93.5'i aile desteğini çok önemli buluyordu, %6.2'si çok önemli bulmadığını söyledi ve sadece %0.4'ü hiç önemli olmadığını belirtti. (Tablo 47) Yönlendiriciler de kocaların en büyük engel olduğunu öne sürüyorlardı.

f. Kadın örgütlerinden ve çevredeki kadın liderlerden alınan destek

Örneğin, Çanakkale'de Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin başkanı kadınların kurduğu derneğe üye oldu. Van'da Türkiye Kalkınma Vakfı, Diyarbakır'da Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, İstanbul'da Kadın Dayanışma Vakfı ile işbirliği yapıldı.

Kadın kuruluşları arasındaki işbirliğinin kendiliğinden olacağını varsaymak yanlış olur. Rekabet ve çatışmanın öne çıktığı durumlara da rastlanmaktadır. Çanakkale'de Kadın Merkezi'ni kuran kadınlar bir başka kadın kuruluşunun ihbarı ve şikayeti üzerine sorgulama için karakola çağrıldılar.

Diyarbakır'daki bir olay işbirliğinin güçlüğü, fonlar için girişilen rekabet ve fon sağlayanların etkisi konusunda iyi bir örnek oluşturmaktadır.

- Başka illerde de bu sorun yaşanıyor mu bilmiyorum, ama burada birçok kadın kuruluşu var ve hiç işbirliği yapmıyorlar. Bir faaliyete girişmek istediğiniz zaman diğerleri de aynısını yapıyor, farklı bir şey yapmaya çalışmıyorlar. Mum üretim atölyesinde bir üyemize ne kadar para kazanıyorsun, diye sormuşlar. Çok değil deyince, Avrupa'dan gelen fonlara ne oldu, paraları ne yaptınız, diye sormuşlar. Çok rahatsız oldum.

g. Yukarıdaki stratejilerin bir bileşiminin kullanımı (yeni bilgi toplama ve sunmada ve siyasi savunuculukta uzmanlaşmak)

Çanakkale'de, örgütlenme süreci zorlu olmuş, katılımcılar ısrarcı olmanın ve polis, belediye ve belediye başkanının desteğini sağlamanın önemi anlamışlardı.

- Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldıktan sonra bizler üç gruba ayrıldık. Proje, dernekleşme ve platform oluşturma grupları. Bir grup dernek kurmaya karar verdi. Ben de devlet kurumları ile ilişki kurmayı ve mücadele etmeyi öğrendim. Önce 150 kişilik bir kadın grubu olarak başladık. Örgütlenmeden söz açılınca bazı kadınlar ayrılmaya karar verdiler. Yalnızca 15 kadın kalmıştık, dernekleşme süreci çok zorlu idi. Sonunda 5 kadın kaldık. Polis dernek kurma talebimizi red etti. Tüzüğümüzü götürdük, kabul etmediler. Bir Anneler Derneği olduğunu ve ona girmemizi söylediler. Tüzüğümüz reddedildi diye vazgeçmedik. Bir kadın avukat arkadaş ile yeniden polise gittik. Avukat hanım "tüzüğü ben yazdım, neresi yanlış ki?" dedi. Bunun üzerine polis, "yanlış bir şey yok, tüzüğün düzgün olduğunu söylemek için sizi çağırılmıştık" dedi. (Çanakkale)

İstanbul ve Diyarbakır'daki tabanda örgütlenmelerde de benzer stratejiler başarı ile uygulandı.

En İyi Uygulamalar ve Öğrenilen Dersler

Örgütlenme çabalarında hangi uygulamaların başarı sağladığının irdelenmesinde yarar var. Aşağıda en iyi üç uygulama ve başarıya katkıda bulunan etkenlerin çözümlenmesini bulacaksınız:

a. Çanakkale

Eğitimi uygulayan sosyal hizmet uzmanlarının kararlı ve inançlı olmaları, grup içinden liderlerin çıkması:

Çanakkale'de programa inanan iki sosyal hizmet uzmanı birbirlerine destek vererek çalıştılar. Üç yıl içinde, Türkiye'de programı eş zamanlı olarak en fazla yerel grupta uygulamayı başardılar. Böylece büyüyen eğitilmiş kadınlar havuzundan yerel örgütlenmede yararlandı. Eş zamanlı olarak bu kadar çok eğitim grubu açabilmelerinin nedeni, eskiden eğitime katılanlardan mahallelerinden yeni katılımcılar getirmelerinin istenmesiydi. Zaman içinde ortaya çıkan grup liderleriyle sosyal hizmet uzmanları yakın bir işbirliği içinde çalıştılar.

Liderlik potansiyeli görülen katılımcıların seçilmesi:

Yönlendiricilerin seçtiği her grup içinde birkaç potansiyel lider vardı. Bunlar eyleme geçme ve diğer grup üyelerini faaliyetlerin içine çekme yeteneğine sahiptiler.

Toplum merkezleri ve ilgili diğer devlet kuruluşları ile iyi çalışma ilişkilerinin kurulması:

Kadınlar Belediye Başkanı, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, belediye ve toplum merkezi yetkilileri ile iyi ilişkiler kurdular.

Coğrafi konum ve katılımcıların göreceli yüksek sosyo-ekonomik statüsü:

Çanakkale Türkiye'nin yönelimi daha demokratik olan kentlerinden birisi. Buradaki toplum merkezine gelen kadınların sosyo-ekonomik statüleri diğer merkezlerden yüksek.

Diğer hakların da eş zamanlı kullanılıyor olması:

Çanakkale'de yeni Medeni Kanunla ilgili bilgilendirme toplantısı, polise eğitim verilmesi, Mum Işığı eylemi gibi başka etkinlikler de yapıldı. Yani kadınlar toplanma özgürlüğü haklarını, iş kurma haklarını da kullanıyorlardı.

Farklı örgütlenme biçimlerinin denenmesi (gruplar, etkinlikler, yeni örgütlerin kuruluşu):

1998'de eğitime farklı gruplardan katılan kişiler biraraya gelerek bir proje komitesi kurdular. Bu komite bir il kadın komitesi oluşturdu (25-30 kadın) ve bu grup Çanakkale'de halkı bilinçlendirme çalışmaları yapmaya, ev içi şiddetle ilgili devamlı bilgi aktarmaya başladı.

1999'da dernek kuruldu. Dernek eğitim gruplarında liderlik özellikleri sergileyen kadınları valilikte çeşitli komisyonlara yerleştirmeyi başardı. (Örneğin Çocuk Komisyonu) Komisyonlara katılma kadınlara özgüven ve siyasi deneyim kazandırdı. Bu siyasi deneyim, devlet kuruluşları ile çeşitli kademelerde muhatap olmak ve kararlılıklarını korumak derneğin kurulmasında çok önemli bir rol oynadı. 25 kadınla kurulan derneğin üye sayısı 85'e çıktı.

Dernek 2002 yılında bir Kadın Merkezi kurdu. Bu arada kampanyalar, bilgilendirme toplantıları, polis eğitim toplantıları yapıldı ve giderek hem yerel yönetim, hem de Çanakkale halkı tarafından daha fazla kabul görmeye başladılar.

Çanakkale’de Bağımsız Kadın Örgütlenmesi

Gülay Sarışen

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'na katıldıktan hemen sonra örgütlenmeye geçtik. Haklarımızı, öğrendiklerimizi hayata geçirmeye, Türkiye’de kadın hareketinin bir parçası olmaya karar verdik. Çevremizde gördüğümüz, kendi hayatımızda yaşadığımız kadına karşı ayrımcılığa karşı örgütlü olarak savaşmak gerek. Tüzel bir kişilik edinmeye karar verdik. Çanakkale’de kadının sosyal, ekonomik ve politik alanlara aktif katılımını sağlamak istiyoruz. Şehrimizdeki resmi ve sivil tüm kurumların kadın bakış açısına sahip bir anlayışla işlemesi gerek. Biz kadının insan hakları eğitimini Toplum Merkezi'nde aldık ama bir süre sonra Toplum Merkezi'nden sıyrılmak ve bağımsızlık kazanmak gerekiyor. Yoksa, aldığınız eğitimin kadın hareketiyle pek bir bağlantısı kalmıyor. Örgütlenme aşamasında kısa sürede bir dernek kurma fikri doğdu. Kendi aramızda ve şehrimizdeki diğer kurumlarla uzun toplantılar yaptık. Ve 1998’de *Çanakkale Kadının El Emeğini Değerlendirme Derneği*'ni kurduk. Bizler kadının insan hakları eğitiminden sonra Türkiye’de örgütlenmeye geçen ilk grubuz.

Bir şeye başladığında geri dönmek olmuyor. En başta kadınların el emeği ile ürettikleri ürünleri satabilmek için pazar yeri ayarlamak istemiştik. İlk etapta yerel yönetimle bir sorun yaşamadık ama bizi "birkaç kadın" olarak değerlendiriyorlardı. Ekonomik yaşamda da kadın olduğumuz için küçümseniyorduk yani. Ama örgütlendikten sonra herşey değişti. Artık bizi başka bir yerde görüyorlar. Belediyeye, Valiliğe bir taleple gittiğimiz zaman, o olayın peşini bırakmayacağımızı, başladığımız işi bitireceğimizi biliyorlar.

Kadının ekonomik hakları konusunda bir dernek açtık. Ama başka birçok konuda da çalışıyoruz. Mümkün olduğu kadar çok kadına ulaşarak onların toplumsal yaşama katılmalarını ve aktif hale gelmelerini amaçlıyoruz. Ana konularımızdan kadına karşı uygulanan şiddet. Çalışmalarımızın arka planında hep bu konularda bilinç yükseltmek var. Tabana yayılabilmek için çıkışı ekonomik haklardan yaptık. Asıl amacımız ise kadına karşı uygulanan şiddeti sonlandırmak.

Kuruluşumuzdan beri, Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Vakfı ile yaptığımız toplantılar, onların da olayların arkasını bırakmamaları, arada toparlayıcı olarak verdikleri destek ve katıldığımız 3. Kadın Sığınakları Toplantısı'nda tanıştığımız diğer kadın örgütleri ve programları daha geniş bir boyutta düşünmemizi sağladı. Bu süreç içerisinde, her yıl bir önceki yıldan daha ileri gitmeyi hedefledik. Grubumuz kendi içinde komiteler oluşturdu, halen derneğimizin çalışmalarını o komiteler takip etmekte. Her birimizin görevleri, sorumlulukları var.

Geçen yıl Çanakkale’de bir Kadın Sığınmaevi açmak için çalışmaya başladık. 6 ay gibi kısa bir sürede yerimizi, herşeyimizi ayarladık. Fakat SHÇEK yönetmeliğiyle ilgili bürokratik engellere takıldık. Ne yapabiliriz, diye düşünürken çalışmalarımızı bir Kadın Merkezi açmaya yönelttik. Sonunda 2002 yılında Kadın Merkezi’ni açtık.

Bu arada el ürünlerimizi satmaya devam ediyoruz. Satışları turistik bir bölgede yaptığımız için kadınlar dil eğitimi almak istediler. Şimdi Merkez'de ihtiyaçtan doğan bir de İngilizce kursumuz var. Kadınlar bir yıldır dil eğitimi alıyorlar ve müşterilerle gayet iyi iletişim kurmaya başladılar.

Ne yazık ki çalışmalarımız sırasında bizi yıldırmaya çalışanlarla da karşılaştık. Kimi kurumlar, hatta bazı sivil toplum kuruluşları, yaptığımız çalışmalarını kendi işleri gibi sahiplenmeye veya çalışmalarımızı engellemeye kalktılar. Örneğin, bölgedeki başka bir STK, "bir dernek olarak nasıl böyle bir merkez açarlar" diye yasal hiç bir anlamı veya geçerliliği olmayan bir şikayette bulundu. Ve bizler Kadın Merkezi'ni açtıktan sonra Emniyet'te sorgulamaya bile çekildik.

NTV'de Derneğimiz'le ilgili bir program yapıldı. Eylül'de de TRT'de belgesel olarak yayınlanacak. İnsanlara ve kurumlara vermeye çalıştığımız mesaj, kadına karşı şiddetin bir insan hakları ihlali olduğu ve resmi kurumların bu şiddetin önlenmesinden sorumlu olduğudur.

Birçok ilke imza atan bir grubuz. Şimdi kısa vadeli hedefimiz, Çanakkale'de bir Kadın Meclisi'nin kurulması ve sığınma evinin açılmasını sağlamak. Ayrıca kadınlarla çalışma yapan resmi ve sivil kurumların kadın bakış açısına sahip olmaları ve kadınların sorunlarına duyarlı olmaları için çalışıyoruz.

Çalışmalarımız için destek ve kaynak bulabileceğimiz kuruluşlar arasında Valilik, İl Emniyet Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, yerel basın, Tabipler Odası, Belediye, Baro, Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Vakfı ve KSSGM var. Bilgi ve verileri toplayıp, geniş katılımlı toplantılar ve ilgililerle görüşmeler yapacağız. Çanakkale'de kadına karşı şiddet konusunda durum tespiti yapabilmek için polisle de aylık toplantılarımız olacak.

Kısa vadede Çanakkale polis teşkilatında, devlet hastanelerinde ve savcılıkta kadına karşı şiddet konusunda duyarlılığı arttırmak için eğitimler vereceğiz. Polis teşkilatında verilecek eğitim için çalışmalarımıza başladık bile.

Çanakkale Kadının El Emeğini Değerlendirme Derneği kurucu üyesi ve başkanı Gülay Sarışen'in 2002 Yerel Örgütlenme Toplantısı'ndaki konuşmasından.

b. İstanbul-Gazi Mahallesi

Alevi toplumunun özellikleri (katılımcılar ve grup yönlendiricisi Alevi idiler):

Alevi toplumunun kadın erkek eşitliğine ve demokratik uygulamalara daha açık olduğu bilinmektedir. Toplumsal yönden birbirlerine bağlı bir topluluk oldukları ve kadınlara daha hoşgörülü davrandıkları söylenebilir. Bunun için kadınlar, hem liderlik rolü almaya daha eğilimli olmuş, hem de çevreden daha fazla destek alabilmişlerdir.

Devlet kuruluşları ile iyi ilişkiler geliştirilmesi ve toplum merkezinden destek:

Katılımcılar belediye, muhtar ve yerel yöneticilerle iyi ilişkiler geliştirdiler. Bir katılımcı durumu şöyle açıkladı:

- Yuva kurulması için SHÇEK ile bir protokol imzalanacak. Biz henüz kooperatif kurmadığımız için, bize tahsis edilen arsanın mülkiyetini alamıyoruz. Belediye, bu anaokulunu sürdürebileceğinizi kanıtlamalısınız, bu işe yatırım yapıp üç ay sonra çekildiğinizi duymak istemiyoruz, diyor. Bu mantıklı bir istek, kendimizi kanıtlamalıyız. Kooperatifimizi kurunca belediye bize bütün hakları devredecek.

Somut bir hedef için fikir birliği sağlamak:

Anaokulu kurulmasına karar verilmeden önce, mahallenin en önde gelen ihtiyacını belirlemek için bir araştırma yapılmıştı. Düzenli toplanan bir komite kurulmuş, komite üyeleri kapı kapı gezerek ihtiyaç saptaması yapmışlardı. Arsa bulununca, belediyeye başvurmadan önce anaokulu isteği üzerinde fikir birliği oluşmuştu. Bir katılımcı şöyle anlattı:

- Mahallemizde kadınların örgütlenmesine en büyük engelin aile durumu, yani eş ve çocuklar olduğunu gördük. Kadınların çocuklarını bırakabilecekleri bir yer, bir yuva veya anaokulu yok. Eğitime katılanların mahallede yaptığı araştırma sonucu bunun en önde gelen ihtiyaç olduğuna karar verildi.

Diğer hakların eş zamanlı kullanımı:

Grup yönlendiricisinin de belirttiği gibi, katılımcılar aynı zamanda başka hakları da kullanmaya başlamışlardı:

- İkinci eğitim grubundan bir kadın dikiş dikmesini biliyor ve diğer bir gruptan kadınlara yapma bebek yapmasını öğretiyor. Siyasi yönden faaller, giderek artan sayılarda çalışma hayatına atılıyorlar ve profesyonel eğitim kurslarına katılıyorlar.

Bu etkenlerin yanında grup yönlendiricisinin de katılımcılarla aynı çevreden gelmesi ve diğer STK'lar ile (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı) işbirliği yapılarak bilgi ağları kurulması da tabanda örgütlenmenin başarısına katkıda bulunmuştur.

İstanbul Gazi Mahallesi Kadınları Kendi İhtiyaçları Etrafında Örgütleniyorlar

Güler Han, Nurcan Karaman

2001-2002 döneminde Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldık. Bizden önceki dönemde bu eğitimi alıp örgütlenen kadınlar mahallemizde kadının özgürlüğünün önündeki engelleri tespit etmek için bir araştırma yapmışlardı. Bu araştırmaya göre kadınların önündeki en büyük engel bütün gün bakmak zorunda oldukları çocuklarıydı. Çocuk noktasına gelince bizim mahallenin kadınları tıkanıyordu yani. Araştırmanın sonuçları bizlere ışık tuttu. Bizler de Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılırken, bu engeli aşmak için çocuk yuvası kurmayı planladık. Ve bu amaçla örgütlenmeye başladık.

Bir anket hazırladık. Bu anketle 4 mahallede 131 kadına ulaştık. Yaptığımız anketin sonuçlarına baktığımızda görüştüğümüz annelerin %85'inin çalışmadığını gördük. Ve çalışmama nedenleri çocuklarını bırakabilecekleri bir yerin olmaması. Oysa burada bir kreş olsa kadınlar işe gidebilecekler, kurslara katılabilecekler. Bu mahalledeki kadınlar özgürleşsin, kendilerine güvensinler istiyoruz. Amaçlarımızı gerçekleştirebilmek için bir tüzel kimlik edinmemiz şart. Çocuğumuza bakmakla geçirmediğimiz zaman içersinde, kendimiz için neler yapabildiğimizi, 3 saatte bile nerelere geldiğimizi gördük. Bunu görmemizde ve bu ihtiyacı fark etmemizde Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nin büyük önemi var.

Yuva açmayı aklımıza koyunca bir okul öncesi eğitimi aldık. Grubumuz bu konuda çalışmaya başlayınca Toplum Merkezi bize küçük bir daire kiraladı. Ve mahallede her kadının yararlanabileceği, yaygın bir iş yapmaya giriştik. Bizler kadınların çalışma yaşamına girmesine uğraşyoruz. Kadınların kendi aralarında örgütlenmeleri gerektiğine inanıyoruz. Bu yüzden ilk önce yuva açacağız, çünkü şu an temel ihtiyacımız bu.

Grubumuz haftalık toplantılar düzenliyor. Aramızda bir iş bölümü yaptık. İlk olarak ihtiyaç tespiti yaptık. Gazi mahallesinin çocuk sayısını, kamu mekanlarını, bize tahsis edilebilecek boş arsaları öğrenmek için. Anketleri değerlendirdikten sonra muhtarlarla, belediyeye, okul müdürleriyle ve kaymakamla görüştük. İzmit - Yeşilova'da kadınların açtığı yuvayı ziyaret ettik. Çalışmaları hakkında bilgi aldık; neler yapmamız gerektiğini, insanlara, kurumlara nasıl ulaşabileceğimizi düşündük.

Tapuya gittiğimizde arsaların açıklanmalı bilgilerini istedik. Ada, pafta, parsel numaralarına dair herşeyi biliyorduk. Onlar bile şaşırıldılar. Tapu kadastrodan mühendis gönderdiler, hangi arsaların bizim için uygun olduğunu, hangisinin bize verilebileceğini araştırdık. Grubumuzu tanıtmaya Kaymakam'a gittik. Kaymakam'a bilgi verirken, "biz kadınlar mahallemiz için somut birşeyler istiyoruz" dedik. Belediye Başkanı'yla görüşürken "niye bize hizmet gelmiyor" dedik "buranın nüfusu bir şehir kadar, yani en az 4 kreşe ihtiyaç var."

Bu bilgileri ve talepleri ilettikten sonra da Belediye Başkanı'ndan bir arsa sözü aldık. Arsa üstünde büyük bir bina istedik, çünkü sadece bir kreş değil, kadınların çalışabileceği, sosyalleşeceği, geniş bir yer kurabilmek istiyoruz.

Kalıcı konutlara geçtiğimizde kadınlar için meslek edinme kursları açabiliriz. Üretime de geçmek istiyoruz. Önce bir pazar araştırması yapacağız, sonuçlarına göre bir üretim atölyesi kuracağız ve satış yapıp zamanla üretim alanımızı genişleteceğiz. Tüm bu imkanları oluşturabilirsek kadınlara örgütlenmeleri için yol açmış olacağız.

Şimdi planımız kreş için Sosyal Hizmetlerle bir protokol yapmak; tüzel kimliğimiz olunca arsayı derhal devralacağız. Binayı Belediye yapacak ama iç onarımına, öğretmene karışmayacak. Burayı biz kadınlar yöneteceğiz. Yönetim kurulumuz mahalledeki annelerden oluşacak. Önümüzdeki kısıtlamaları zamanla aşıyoruz. Yuvanın girdisi çıktısı olacak ama şirket kurmayı düşünmedik. Kâr amacımız yok. Binanın içini döşedik, elektrik, su, telefonu da ödememiz gerekiyor. Bunun için ailelerin gelir durumlarına göre fiyat belirleyeceğiz. Koşulları uygun olmayanlar da yararlanacaklar yuvadan. Yuvaya ödeme yapamayacak olanlar birkaç saat mutfak veya temizlik işlerinde yardımcı olabilecekler.

Tüm bu işler için ana hedeflerimizi belirledik: kendi tüzel kimliğimiz olmalı. İlk önce kooperatifleşme. Kooperatifleşmemizdeki amaç ona bağlı alt kuruluşlar açabilmek. Çünkü burayı yedi kişi kurdu, yedi kişi devam edecek diye birşey yok. Kooperatifimizin üyeleri olacak.

Kooperatifimizin kadınların sosyal, ekonomik ve politik özgürlüğünü destekleyebilmesi için elbet kaynaklara ve destek sağlayacak kurumlara ihtiyaç var. Kaynak bulmak için sponsorlara, mahallemize yardım etmek isteyen büyük firmalara ulaşabiliriz. Sivil toplum kuruluşlarıyla bağlantı kuracağız. Onlara mahallenin kalkınması için kooperatifleşmemizin ve üretime geçmemizin yararlarını anlatacağız. Devlet birimlerine de kadının iş hayatına katılmasının gerekliliğini anlatmaya, bu amaçla medyayı da kullanmaya kararlıyız. Gazi mahallesinin kadınları tüm önyargılara karşın birlikte çalışıyorlar, birlikte üretiyorlar, örgütlüler; medyaya vermek istediğimiz mesaj da bu. Kooperatifimiz sayesinde bu mahallenin kadınları evden çıkıp, çocuklarından, çevreden ve eşlerinden bağımsız olarak kendi ihtiyaçlarına göre hareket edebilecekler ve ev dışında bir meslekleri olabilecek veya üretim yapabilecekler. Yunanistan'a kadar sesimizi duyurduk, gelip gördüler bizi. Bundan sonra da geri dönmeyeceğiz.

Güler Han ve Nurcan Karaman'ın Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı'nın İstanbul'da düzenlediği Haziran 2002 Yerel Örgütlenme Toplantısı'ndaki konuşmalarından.

c. Diyarbakır - Fatih Paşa Mahallesi

Somut hedef üzerinde fikir birliğine varmak:

Mahalledeki kadınlar bir ihtiyaç saptama çalışması yaptılar. Herkes kreş/anaokulu için bir yer istiyordu. Fatihpaşa suç işleme oranının yüksek olduğu bir mahalle. Bir yerden başlamak gerekiyordu. Grup yönlendiricisine göre:

- Bu mahallede çok çocuk vardı ve hepsi sokaklardaydı, okul öncesi eğitimi yoktu. Kreş/anaokulu ihtiyacı açık seçik belli oluyordu. Burada gelir düzeyleri düşük suç işleme oranı yüksekti.

Mahallenin özellikleri:

Mahallede siyasi bilinçlenme yüksek ve ortak Kürt kültürü belirgindi. Bu da örgütlenmeyi teşvik eder bir durumdu. Grup liderlerinden birine göre:

- Çalıştığım mahallede örgütlenmeye ilgi yüksekti. Belki de Diyarbakır için genelde bu böyledir. Bu grubun siyasi bilinci ve bilgisi ileri düzeydeydi. Kendi başlarına bir işe girişme cesaretleri vardı.

Diğer kadın örgütleri ile işbirliği ve bilgi ağı kurma (Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı ile işbirliği):

- Eğitimden sonra bir yıl bir araya gelmememiştik. KEDV'nin projesi dolayısıyla bir araya geldik. Onlarla işbirliği içinde bir mum üretme atölyesi kuruldu. (grup liderlerinden biri)

Bu etkenlerin yanında grup liderlerinin ortaya çıkışı ve sosyal hizmet uzmanlarının desteği de tabanda örgütlenmenin başarısını destekledi.

V. Uygulama Süreci: Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı ve SHÇEK İşbirliği

Bir sivil toplum örgütü ile bir devlet kuruluşunun işbirliği yapmaları Türkiye için yeni bir kavram. Siyasi yapının hiyerarşik oluşu, devlet sivil toplum işbirliği açısından uygun bir ortam sağlamamaktadır. Bu bağlamda 1990'lı yılların başında kurulan toplum merkezleri, yenilikçi ve alışılmamış bir fikrin ürünüdürler. Belki de sayabileceğimiz tek benzer örnek 1940'lı yılların Köy Enstitüleri'dir. Toplum merkezlerini çevreleyen nüfus, işsizlik ve yoksulluk gibi çok ciddi sorunlarla boğuşmaktadır. Toplum merkezleri, başlangıçta halk tarafından kuşku ile karşılanmışlarsa da, artık toplumun kabul görmüş bir parçasını ve devlet ile sivil toplum arasında açık ve katılımcı bir etkileşimin az rastlanan bir örneğini oluşturmaktadır.

Toplum merkezleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde 1994 yılında kurulmaya başlandı. SHÇEK ve Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı, bu işbirliğini başlatan protokolü 1998 yılında imzaladılar. Protokole göre, eğitimde görev alacak sosyal hizmet uzmanları ve diğer SHÇEK meslek elemanları, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı tarafından düzenlenen eğitici eğitimlerine katılıyor ve onlara gerekli eğitim malzemesi sağlanıyor. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı programın uygulanmasını, görüşmeler, eğitimcilerle toplantılar, düzenli raporlar ve eğitimcilerden alınan bilgilerle izliyor. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı, gruplarda eğitimin, programının temel ilkeleri doğrultusunda yürütülmesinden sorumlu olduğu gibi, programa uygun görülmeyen bir eğiticiyi değiştirme yetkisini de taşıyor. Eğitici eğitimine katılan meslek elemanları, eğitim bittikten sonra en geç üç ay içinde bir eğitim grubu açmak ve yılda en az iki kez Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'nı uygulamakla yükümlüler. Eğitimciler, Kadının İnsan Hakları -Yeni Çözümler Vakfı tarafından gönderilen eğitim malzemelerini çoğaltarak katılımcılara dağıtıyorlar. Protokole göre, Kadının İnsan Hakları -Yeni Çözümler Vakfı ve SHÇEK potansiyel eğitimcileri birlikte belirliyorlar. Bu eğitici eğitimi toplantılarına katılan meslek elemanlarının seyahat ve iâşe masraflarını SHÇEK karşılıyor. Programın uygulaması süresince yapılan eğitim, değerlendirme toplantıları ve diğer toplantılar taraflarca birlikte hazırlanıyor.

Toplum merkezleri, artık yalnızca Kadının İnsan Hakları Eğitimi değil, başka sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde, okur yazarlık, anne-çocuk eğitimi, vatandaşlık eğitimi gibi birçok konuda programlar sunmaktadırlar. Böylece sivil toplum-devlet işbirliğinin boyutları genişlemektedir. STK-Devlet işbirliği çeşitli konularda mümkündür: Örneğin kamu hizmetleri, insan kaynaklarını geliştirme, kaynak/fon arama ve geliştirme, araştırma yapma, eğitim programları, kamuya bilgi sağlama ve lobicilik/siyasal etkinlik. Söz konusu işbirliği de hem Eğitim Programı, hem de insan kaynaklarını geliştirme (sosyal hizmet uzmanlarının bilgi ve becerilerini geliştirme) konularında olmuştur.

Bu tip işbirlikleri bütün dünyada giderek önem kazanmakta ve çeşitli ülkelerde örnekleri görülmektedir. Uzmanlar devlet – STK işbirliğinde gerekli prensipleri ortak amaçlar,

karşılıklı güven ve birbirini tamamlayıcı özellikler olarak belirliyorlar. Bu işbirliğinin yararlarını şu şekilde tanımlıyorlar:¹⁰

- Devlet STK işbirliği birbirini tamamlayıcı işlev taşıyabilir: İki sektörün işbirliğine farklı kaynaklar, bilgi, yöntem ve yandaşlarla katkıda bulunacaktır.
- STKlar devletin hizmet vermekte zorlandığı bölge ve konularda boşluğu doldurabilir.
- Süreklilik sağlanabilir.
- Sektörler arası “planlı” bir işbirliği daha kapsamlı, ekonomik ve başarılı sonuçlara yol açabilir.
- Ortaklar birbirinden öğrenir.
- Birlikte yeni kaynaklar bulunabilir.
- Riskler azalır: işbirliği yapan kurumların çeşitliliği programlara dışarıdan gelecek tehditlere birlikte daha kolay cevap verilmesini sağlar.
- Farklı fikirler, tecrübeler ve bakış açıları çatışmaya yol açabileceği gibi, yenilik ve yaratıcılık da sağlar.

A. Devlet – STK İşbirliği Sürecinde Karşılaşılabilecek Sorunlar:

Uzmanların belirttiğine göre STK- devlet işbirliği sürecinde karşılaşılabilecek sorunlar şöyle sıralanabilir: (Levinger ve McLeod, 2002)

- Ortaklığın kurumsallaşamaması ve kişisel ilişkilere dayanması,
- Uygulamada gerekli yasa ve mekanizmaların eksikliği,
- Uygulayan taraflarla ilgili sorunlar (destek eksikliği, zor çalışma koşulları gibi),
- Programların siyasete alet edilmesi veya yandaşlara fayda sağlaması,
- Kaynak bulmada devamlılık sağlamanın zorlukları, dış fonların kullanımında sorunlar.

Türkiye için yeni ve örnek bir model teşkil eden Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı-SHÇEK işbirliğinde bu sorunlardan hangileri baş göstermiştir? Sorunları incelemek ve olası çözümler üretmek, işbirliğinin başarı ile devam etmesi açısından büyük önem taşır. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı ve SHÇEK arasındaki ilişkinin kurumsallaşması, işbirliğinin verimli şekilde yürütülmesi açısından çok önemlidir. Vakıf çalışanları ve SHÇEK yetkilileri arasındaki iletişim, kişisel ilişkilerin ötesinde kurumsal prensiplere dayanmalıdır. Aksi takdirde programın sürekliliği ve verimliliği sağlanamayabilir. Ancak kurumsallaşma gerçekleştiği zaman, oluşturulan

¹⁰ Beryl Levinger and Jean McLeod; *Togetherness: How Governments, Corporations, and NGOs Partner to Support Sustainable Development in Latin America*; Inter-American Foundation; 2002.

süreçler ve kurallar kişilere bağımlı olmadan ve her koşulda programın verimli yürütülmesine olanak tanır. Aksi takdirde kişilerin değişmesi ile birlikte kurumsal bellek de yok olabilir. Türkiye'nin şartları ve sadece kişisel ilişkilere dayalı işbirliklerinin ülke sisteminde yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda, SHÇEK ve Vakıf'ın bu duruma düşmemek için daha fazla çaba ve özen göstermeleri gerekmektedir.

Uygulamada gerekli yasa ve mekanizmaların eksikliği:

Türkiye gibi merkeziyetçi bir bürokratik sistemde başarıyı olumsuz etkileyen nedenlerden biri izleme ve arkasını getirme sistemlerinin eksikliği, merkez ve uygulama bölgeleri arasında yürütülen ilişki ve iletişimin sınırlı olmasıdır. Yapılan görüşmelerde SHÇEK yetkilileri etkin bir şekilde işleyecek izleme sistemlerinin oluşturulmasının önemini dile getirdiler. Ayrıca Ankara'dan yetkililerin kişisel olarak sahaya giderek durumu yerinde incelemesi ve denetleme ve izleme faaliyetlerinin yürütülmesinin önemini vurguladılar. Görüşmelerde, meslek elemanları bazı sorunların Ankara ile iletişim kopukluğu, hükümetin çeşitli düzeylerindeki kurumsallaşma eksikliği ve kendi işleri için destek alamamaktan kaynaklandığını belirttiler.

Programın denetleme ve izleme sürecinde Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı'nın sıkı takibi gözlendi. Protokol, eğitimin içeriği, meslek elemanlarının eğitilmesi, izleme ve denetleme konularında Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı'na geniş kontrol yetkisi tanıyor. Denetleme ve izleme konusunda her iki tarafın karşılıklı beklentilerini bir toplantı yaparak tekrar saptamaları yararlı olabilir.

Uygulayanlarla ilgili sorunlar:

Meslek elemanları için bir teşvik ve ödül sisteminin olması konusu görüşmelerde özellikle gündeme geldi. Bir yetkili konuya şöyle yaklaştı:

Türkiye'deki en büyük kamu sorunlarından birisi bürokrasinin yapısıdır. Bu bürokrasi içinde daha fazla çalışmak ve insiyatif almak için hiçbir teşvik yoktur. Teşvik, psikolojik destek, terfi, maaş artışı, Türkiye'de ve yurt dışında toplantılara ve atölye çalışmalarına katılarak bilgi paylaşma fırsatı bulma şeklinde olabilir. Bu sosyal hizmet uzmanları ve bu eğitim programının yürütülmesi için de geçerlidir.

Meslek elemanları aşırı çalışmakta ve profesyonel görevlerinin dışına çıkarak “anne, kardeş, danışman, terapist ve öğretmen” rollerinin hepsini yüklenmek durumunda kalmaktalar. Bu onları büyük baskı altına sokmakta ve çeşitli açmazlarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Toplantılara katılmak ve rapor yazmak gibi profesyonel görevlerine ek olarak sayıları giderek artan çeşitli eğitim programlarına yönlendirici olarak katılıyorlar. Birlikte çalıştıkları kadınlar arasında çok ciddi biçimde yardıma muhtaç olanlar var. Bir yandan mesai dışında bu kadınlara yardım ederek görevlerinin gerektirdiğinin ötesinde çalışıyorlar, aynı zamanda profesyonel olarak kişisel ve psikolojik zaman ve uzamlarını korumaları gerekiyor. Bütün bu faktörler Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nı da etkiliyor.

Meslek elemanlarından, 16 grup toplantısından oluşan ve ortalama dört ay süren programı düzenli bir biçimde yılda iki kere uygulamaları bekleniyor. Ayrıca eğitimi tamamlayan katılımcıları program sonrasında takip etmeleri gerekiyor. Sorumlulukları yalnızca bir eğitim programı vermenin ötesine taşıyor. Kadınların bireysel ve grup olarak haklarını kullanmalarını sağlayan başarılı programlarda, grup yönlendiricisi yalnızca bir devlet görevlisi değil, aynı zamanda inançlı bir eylemci ve kadınları destekleyen bir dost ve müttefik olmak zorunda. Meslek elemanları tabanda örgütlenmeye en büyük desteği bu sorumlulukları yüklenbildikleri zaman sağlıyorlar. Ancak, her uzman bu sorumlulukların tamamını kaldırarak kapasiteye sahip veya buna istekli olmayabilir. Bazıları bu sorumluluğu tümüyle yüklenirken, bazıları da sorumluluklarını resmi görevlerinin dar parametreleri ile sınırlıyorlar.

Görevlerini başarı ile yerine getiren meslek elemanları için bir teşvik ve ödüllendirme sistemi meslek elemanlarının motivasyonlarını yükselterek daha verimli çalışmalarını sağlayabilir.

Programların siyasete alet olması veya yandaşlara yöneltilmesi:

Bu özellikle kalkınmakta olan ülkelerde sık görülen bir durumdur. Göreve yeni gelen hükümet genellikle eski programları kapatmak veya bir kenara itmek ve yenilerini uygulamayı tercih eder. Bu olasılığın KİHEP’ni nasıl etkilediği veya etkileyebileceği konusunun iki taraf arasında özel bir toplantıda, karşılıklı güven ortamında tartışılmasında yarar vardır.

Programın devamlılığı ve kaynak konusu:

Toplum merkezleri fikri siyasi yapı tarafından tamamen kabul görmemekte ve bu merkezlere yeterli kaynak aktarılmamaktadır. Merkezler, yetersiz kaynak ve yetersiz sayıda eleman ile çalışmaktadırlar. Bazılarına sosyal hizmet uzmanı atanmamıştır ve merkezler faturalarını ödemekte zorlanmaktadırlar. Bir yetkilinin belirttiği gibi SHÇEK 51 toplum merkezini, 8 kadın sığınağını ve 11 aile danışma merkezini izliyor. Bu ortamın sınırları da göz önüne alınarak programın devamlılığı konusunda neler söylenebilir?

Bu program Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Vakfı tarafından dışarıdan kaynaklarla yürütülmektedir. Dışarıdan gelen fonlar belli projeler için belirli bir zaman çerçevesinde verilir. Dolayısıyla bu kaynak tükendiği zaman programın devamlılığı nasıl sağlanabilir? Bu program başka kuruluşlar tarafından devam ettirilebilir mi? Başka ortaklar bulunması mümkün müdür? Bu soruların cevapları henüz verilmemiştir ve bu ciddi bir tartışma konusu olmalıdır. Bu dialog medyada, bu konuyla ilgilenen çok çeşitli kişi ve kurumları da içine alarak herkese açık bir ortamda yapılmalıdır.

B. Ortak Amaçlar ve Birbirini Tamamlayıcı Özellikler

SHÇEK ve Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı'nın yapıları birbirinden farklıdır. SHÇEK devlet bürokrasinin bir parçası olarak işlemekte vakıf ise bağımsız bir kuruluş olarak, yatay ve katılımcı bir yapı içerisinde çalışmaktadır. Bu farklılıkların işbirliğinde zorluk çıkarması beklenebilir, ancak aslında ortakların bilgileri, yöntemleri, ve tecrübeleri ne kadar çeşitliyse, projeye gelecek tehditlerden korunmaları kolaylaşır ve riskler azalabilir.

Toplum merkezleri toplumla devlet arasında bir köprü ve insanların yardım alacağı ve beceri kazanabileceği yerler olarak görülmektedirler. Toplum merkezlerine gelen kadınlar KİHEP'na katılacak doğal bir potansiyel kaynak oluşturmaktadır. Grup yönlendiricisi rolünü üstlenecek gerekli formasyona sahip meslek elemanları zaten bu merkezlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca bu merkezler kadınların gitmesine izin verilebilecek güvenli yerler olarak görülmekte ve bu durum kadınların eğitime katılmasını kolaylaştırmaktadır.

SHÇEK de kadının insan hakları konusunda uzman bir STK'nın işbirliği ve bilgisinden faydalanmış, kadının insan hakları devlet bürokrasinin içine girip, orada söylem değişiklikleri yaratmıştır. Ayrıca meslek elemanlarının dediğine göre KİHEP ve aldıkları eğitim onları da olumlu yönde etkilemiş, öğrendikleri yöntemleri diğer eğitim programlarında da kullanmışlardır. Uzmanların çoğu yönlendirici olarak profesyonel becerilerinin güçlendiğini ve kadının insan hakları konusunda bilgi ve beceri kazandıklarını söylüyorlar. Bazıları kendi cinsel kimlikleri, evdeki kadın erkek ilişkileri ve kendilerine karşı yapılan ayırımcılık gibi sorunlarla da program sayesinde yüzleşmişlerdir. Programın başarısı, meslek elemanlarının eğitici/grup yönlendiricisi rolünü üstlenmelerinin ne kadar iyi bir fikir olduğunu gösteriyor. Ayrıca, devlet görevlisi uzmanların ülke genelinde bu eğitimi vermesi, programa meşruiyet ve süreklilik kazandırmaktadır.

Toplum merkezleri katılımcıların ve meslek elemanlarının anlattıklarına göre insanların rahatlıkla gelip kendilerini “evlerinde” gibi hissedebildikleri yerler haline gelmiştir. Bu çok önemli bir gelişmedir. Toplum merkezleri alışılmış bürokrasiden farklı, daha topluma yakın, katılımcı ve bağımsız bir yöntem izlemişlerdir. Buldukları bölgede yaşam koşullarını iyileştirmek ve katılımcı çözüm yolları bulmak, paylaşma ve mahalle bilinci yaratmak başlıca amaçlarıdır. Bu amaçları yerine getirirken kadınlar temel bir hedef kitle teşkil etmektedirler. Dolayısıyla, KİHEP ile toplum merkezlerinin amaçları önemli açılardan örtüşmektedir. Ayrıca Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'na katılan kadınlar, toplum merkezini tanıtmakta da çok yararlı olmuşlar ve daha çok kadının toplum merkezlerini kullanmasını sağlamışlardır. Bu suretle toplum merkezlerinin statüsü de yükselmiştir. Meslek elemanlarının da anlattığına göre KİHEP'na katılan kadınlar diğer kadınlara lider ve örnek oluyor, grup halinde hareket etmeye başlayarak ve kadınların ihtiyaç ve sorunlarını yansıtarak, meslek elemanının yükünü hafifletip, toplum merkezlerinin amacına da hizmet ediyorlar. Böylece hem kadınlar bir kamu kurumu kullanmayı öğreniyor, hem de toplum merkezleri gerçek sahiplerini buluyor. Bu sonuçlar

SHÇEK ve Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı'nın eğitim programı çerçevesinde birbirini tamamlayıcı taraflar olarak yer aldıklarını göstermektedir.

VI. Sonuçlar

Kadının İnsan Hakları Eđitimi Programı katılımcılara kadının insan hakları konusunda bilgi kazandırmış ve yeni bir bilinçlenme ve anlayış geliştirilmesini sağlamıştır. Edinilen bilgi oranı, katılımcıların eğitim düzeylerine ters orantılı olmuştur. Hakları konusunda en çok bilgi edinen kadınlar, eğitim düzeyi en dūřuk olanlardır. Katılımcıların en bϋyϋk çoğunluğu medeni haklarını öğrenmeyi çok önemsemişlerdir.

Programın en önemli katkılarından biri, kadınlara Tϋrkiye toplumunda kadına karşı ayırmıcılığın varlığını göstermek, “feminizm” ve “tabanda rgϋtlenme” konularındaki korku ve cehaleti gidermek olmuştur.

Katılımcılar, kadına karşı ayırmıcılığın farkına vardıkları gibi, zgϋvenlerini arttırıp diğer kadınlarla dayanışma konusunda olumlu bir tutum geliştirmişlerdir. Ancak, kimi zaman haklarını kabul ettirmeye çalıştıklarında ailelerinden ve çevrelerinden tepki ile karşılaşmışlardır. Kimliklerini yeniden tanımlamaya ve dϋzenlemeye kalkıştıklarında, kaçınılmaz olarak i ve dış çatışmalara girmişlerdir. Onların yaşadığı değişiklikler, aile ϋyelerinde de değişmesini gerektirmiş, eğitim boyunca ve sonrasında, kadın erkek ilişkileri ve toplumsal cinsiyet kuralları yeniden dϋzenlenirken, aile ilişkilerinde de bunlara paralel değişiklikler yaşanmıştır. Birçok kez, kocalar ve kocanın ailesinin ϋyeleri, kadınların haklarını kullanmasına karşı çıkmışlardır. Anketten de anlaşıldığı gibi, bu uzun ve zor sϋrecin sonucu çoğunluk için daha eşit ve iyi aile ilişkileri olmuştur.

Başlangıçta kocalar çok endişeliydi ϋnkϋ kadın haklarının boşanmaya yol açacağını sanıyorlardı. Oysa, özellikle eğitimin iletişim blϋmϋ sayesinde, aile ilişkileri iyiye gitti. En bϋyϋk değişimlerden biri çocuklara yaklaşımda, özellikle kız çocuğunun haklarını tanıma ve kızlara ayırmıcı davranmamada gerçekleşti. Genelde katılımcılar çevrelerinde saygı ile karşıldılar. Ancak, kimi zaman komşuların ve çevrelerinin belirsiz ve çelişkili tutumlarıyla da karşılaştılar.

İfade zgϋrlϋđu kadınların sahiplendikleri ve kişisel bazda daha çok kullandıkları bir hakka dnϋřtϋ. Katılımcıların hemen hemen yarısı, programdan sonra eğitim haklarını kullanma yoluna yöneldi. Bir çoğu için bir rgϋte katılmak kolay değildi, yine de %31’i bir rgϋte ϋye olduklarını belirttiler. Katılımcıların ϋte biri (%28.8) alışma hakkını kullanmış ve %8’i kendi işlerini kurmuşlardı. Devlet kuruluşlarında özϋm aramada hâlâ çekingenlik vardı; %75’i devlet kurumlarına hiç başvurmamıştı.

Birçok katılımcı için, şiddetin fiziksel, duygusal ve ekonomik biçimlerini öğrenmek çok yeni bir kavramdı ve bazıları şiddetin ϋ biçimiyle de karşılaştıklarının farkına vardılar. Kadına karşı şiddet hâlâ çok yaygın ve eğitimden sonra çoğunluk bu konuyla başa çıkmayı öğrendi. Kϋϋk bir azınlık için durum daha da k tϋleřti. Yalnızca bir kadın şiddet yϋzϋnden boşandığını belirttiyse de, komşularının bu yϋzden boşanmaya çalıştığı, şiddetten kaçış için bir sığınak aradığı veya resmi nikah kıydırmak için çabaladığı sıkıca söyleniyordu. Kadınlara karşı ayırmıcılığa yol açan geçerli toplumsal cinsiyet normlarının içselleştirilmiş olması ve aileden dışlanmak korkusuyla değişimden kaçınmak, kadınların haklarını daha geniş çerçevede kullanmalarına engel oluyordu.

A. Programın Genel Başarısına Katkıda Bulunan Özellikler:

- **Programın uzun soluklu olması:** Programın 16 hafta sürmesi, katılımcıların birbirlerini tanımak için zaman ayırmalarına, materyalleri hazmetmelerine, birbirlerinden öğrenmelerine ve ortak stratejiler üretmelerine olanak sağladı; daha kısa süreli bir programda bu sonuçları elde etmek mümkün olmayabilirdi.
- **Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler tarafından etkili takip ve süpervizyon:** Meslek elemanları/grup yönlendiricileri ve katılımcılar sürekli kendileriyle temas halinde olan Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler çalışanlarının desteğinden yararlandılar.
- **Eğitim programının katılımcı felsefesi:** Eğitim programı amaçlarına uygun şekilde, güç ve yetki kazanımını ve hakların kullanımını destekleyen katılımcı bir süreç içerisinde gerçekleşti.
- **Global kadın erkek eşitliği normlarının anlaşılabilir ve açık bir dil ile Türkçe'ye çevrilmesi ve eğitim modüllerinde kullanılması:** Katılımcıların bu normlara erişimini ve hayata geçirmelerini kolaylaştırdı.
- **SHÇEK ile işbirliği:** Toplum merkezlerinden yararlanılmasına, onları kullanan kadınlarla geniş katılım sağlanmasına ve profesyonel, deneyimli sosyal hizmet uzmanları ve meslek elemanlarının programda grup yönlendiricisi olarak rol almalarına olanak tanıdı.

B. Kazanımlar

- Kadının İnsan hakları konusunda bilinçlenmek ve yetkinliği ve özgüveni yükseltmeye yol açan bilişsel değişiklikler;
- Başta ifade özgürlüğü, eğitim ve çalışma hakları olmak üzere kadının insan haklarının daha fazla ve etkin kullanımı;
- Aile içinde çocuk haklarının toplumsal cinsiyet bakış açısı ile tanınması;
- Fiziksel, duygusal ve ekonomik şiddeti yenme;
- Tabandan örgütlenme (toplantı yapma, toplu çözüm arama, sorumluluk üstlenme, dernek kurma vs. haklarının kullanımı) yolunda atılan önemli adımlar.

C. Gelecek için Tavsiyeler

Kısa Vadeli:

- Sorumlulukları açıkça belirlemek ve programın uygulanması ile ilgili endişeleri açığa vurmak üzere SHÇEK ile ortak güvene ve diyaloga dayalı görüşmeler; sorumlulukların yeniden oluşturulması (taşra birimleri de dahil olmak üzere); programın takibi işlemleri ve her iki tarafta da takipten sorumlu kişiler;
- Başarılı meslek elemanlarını/grup yönlendiricilerini teşvik etmek için SHÇEK'in bir ödül/teşvik sistemi kurması,
- Kapasite oluşturulmasını ve hali hazırda başlamış (liderlerle Haziran 2002'de bir atölye çalışması yapıldı) bulunan tabandan örgütlenme çabaları için liderlik eğitimini destekleyen yeni bir proje geliştirmek.

Uzun Vadeli:

- Ortak STK ve devlet programlarının daha etkin olması için SHÇEK/Ankara, il müdürlükleri ve toplum merkezleri arasında katılımcı iletişim ve uygun prensipler ve hareket mekanizmaları inşa etmek,
- Çeşitli medya organlarını kullanarak programı ve sonuçlarını tartışmak üzere kamuoyunun gündemine getirmek ve potansiyel başka ortaklar bulmak ve programın devam ettirilmesi ve/veya genişletilmesi (örneğin GAP yönetimi, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Kalkınma Vakfı, diğer sivil toplum örgütleri ile) için yollar aramak.

VII. Sonsöz

Bu değerlendirme araştırması Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'nın Türkiye'de ilk defa denenen, yenilikçi bir girişim olduğunu göstermiştir. Programın ana hedefleri çerçevesinde sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

- Katılımcılar kadın, insan ve vatandaş olarak haklarını daha iyi tanımış ve öğrenmişlerdir.
- Haklarının yasalarda ve uluslararası belgelerde nasıl ele alındığını, bunları nasıl eleştirmek ve kullanmak gerektiğini öğrenmişlerdir.
- Kadın erkek ayrımcılığı konusunda bilinçlenmişlerdir.
- Kendi yaşam koşullarını irdelemeye başlamışlardır. Bu çok zor ve uzun bir süreç olmuştur çünkü kendi kimliklerini yeniden tanımlamaları ve cinsler arası ilişkileri yeniden düzenlemeleri gerekmiştir.
- Diğer kadınlarla dayanışma içinde olmayı öğrenmişlerdir.
- Haklarını hem bireysel, hem aile içinde, hem de grup olarak kullanmaya başlamışlardır.
- Türkiye'de son derece yetersiz kalan tabandan yerel örgütlenmeyi aktif olarak hayata geçirmeye ve ihtiyaçları çerçevesinde örgütlenmeye başlamışlardır.

Bu başarılar, şüphesiz, Türkiye'nin siyasi, bürokratik ve kültürel koşullarının sınırları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Etnik, dini ve cinsiyete dayalı kimliklerin yeniden tanımlanması için artan bir taleple birlikte, daha fazla şeffaflık ve hoşgörü gündeme gelmektedir. Kökten değişiklikler, kadın örgütleri ve devlet kurumlarının sürekli diyalogu ve işbirliği sonucu gerçekleşecektir. Bu program, birçok değişik çevreden, eğitim ve gelir düzeyinden gelen kadınlara, küresel anlamda kadın erkek eşitliği normlarını, kadının insan haklarını ve devletin bu konudaki sorumluluklarını öğretmede temel bir rol üstlenmiştir. Devletle eşit bir ortak olarak diyalog başlatma potansiyelini ortaya çıkartmıştır. Gerçekten de, saha çalışmalarına katılan birçok devlet görevlisi kadının insan haklarına duyarlılık geliştirmiştir. İl müdürlüklerinde ve yerel yönetimde çalışan birçok erkek, bu programın uygulanmasını kabul etmiş ve desteklemiştir. Devletin işbirliği ile, kadının insan haklarının kurumsallaştırılması olanağı belirlemiştir.

Sonuç olarak, farklı kurumlar -yasal, bürokratik, aile, dini kurum, v.b.- tarafından savunulan çelişkili toplumsal cinsiyete dayalı normların, açık tartışmalar ile bir sentezinin yapılması gerekmektedir. Bu, kadının insan hakları ile ilgili küresel vaatler, yasal sistemler, bürokratik işlemler ve geleneksel normların arasındaki çelişkileri yok etmek için bir ön koşuldur. Böyle bir açık tartışma, ancak haklarının bilincinde ve bunları kullanmaya hazır kadınların varlığı ile gerçekleştirilebilir.

“Ben Varım ve ben yaratıyorum!”

Elif Aldoğan

Önceleri görmeden bakıyormuşuz çevremize, reklamlara, haberlere, her gün televizyonda gördüğümüz şiddete, tüketime, herşeye. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldıktan sonra gözümüzün önünde duranı görebildim.

Eskiden kendi başıma dışarı bile çıkamazdım. Bastırılmışım. İlk başta eşim buraya gelmeme de izin vermiyordu. Eşlerimiz hep böyle yetiştirilmişler. Kadındır, görmesin, tanımasın, gözü açılmasın, diye düşünüyorlar. Ben de kişiliğimin, Elif olduğumun farkında değildim. Sadece görevlerim vardı ve ben onları yapıyordum. Hep ayıplar, yasaklar ön plandaydı. Kadının İnsan Hakları Eğitimi sürecinde, ben bir kişi olduğumu, bir kadın olduğumu, haklarım olduğunu anladım.

Eğitime katılırken Toplum Merkezi'nde okuma yazma öğrendim, diplomamı aldım. Sonra da tiyatro derslerine girmeye başladım. Bende eğitime açlık olduğunu farkettim. Altı senedir tiyatro eğitimi alıyorum. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldıktan sonra tek skeçlik fıkra gibi bir oyun yazdım. Konu bir gelinin kendisini tanımaması ve kaynanasının ve kocasının uyguladığı baskıdan kurtulamamasıydı. Provalar yaptık. Ve her provada yeni bir şeyler ekledim skeçe. Sonunda, insanları hem güldüren hem düşündüren iki saatlik bir oyun ortaya çıkardım. Sahnelerken farklı şivelerden yararlandık, geleneksel kostümler kullandık. Yedi kişilik ekibimle Toplum Merkezi'nde ve Taksim'de oynadık oyunu. Gerçekten çok ilgi gördü. Biz bu oyuna çok emek verdik. Kasedimiz bile var. Tiyatroya ilk başladığımda sadece oynamak için can atıyordum. Şimdi hem en zor rolü cadı kaynanayı oynuyorum, hem de bu oyunu çıkaran, oluşturan benim.

Hep böyle girişken değildim ben. Eğitim sürecinde nasıl mutlu olduğumu, kendi ihtiyaçlarım ve isteklerim olduğunu fark ettim ve bunları dile getirdim. İşte ben bu iki saatlik tiyatro oyununu yaratmayı başarabildiysem daha başka şeyler de kazandım bu süreç içinde. Kendimi tanıdıkça içimde gizli kalmış şeyleri de dışarı çıkarabildim. Kendimi buldum.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nde iletişimi öğrendim. Daha önce de başka eğitimler, kurslar almıştım. Ama ancak Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'yla aldığım bu eğitimlerin hepsi bütünleşti, kavramlar yerine oturdu. Süreç içinde eşim ve çocuklarım da değiştiler. Beni takdir edip destekler oldular. Bu eğitim programına katılmasaydım, eski kafamla kalsaydım, belki bugün kızım biriyle sokağa çıktığında, ona orospu derdim, çünkü biz öyle yetiştirildik. Oysa şimdi benim kızım bana erkek arkadaşını anlatıyor. Bu eğitimi aldığım için ben de kızım da şanslıyız.

Önceleri, boş vaktimde kime oturmaya gitsem diye düşünürdüm. Artık böyle bir ihtiyacım yok. Hatta bu vakit kaybı gibi geliyor. Sergilere gidiyorum, müze gezileri planlıyorum. Maddi imkanlar elverdiğince tabii. Tiyatroya gidip oyuncuların mimiklerini gözlemlemeyi seviyorum. Gördüğüm sanat eserlerinin kafamda yeni bir şeyler yarattığını fark ediyorum.

Artık çevremdeki sosyal konulara kişisel ilgi duyuyorum. Semtimizdeki eğitim koşullarını mesela yeterli bulmuyorum. Okul müdürleriyle konuştum. 800 kişilik okulda 2800 öğrenci olunca onlar da ancak otoriteyle yönetebiliyorlar okulu. Aileleri suçluyorum, okula sahip çıkmadıkları için. Yönetim kurullarına girsinler, sistemi değiştirmeye zorlasınlar. Tabii devlet düzgün eğitim sistemi kursaydı bu iş kişisel insiyatiflere kalmazdı. O okulda 2800 kişi varsa kocaman bir aptallar ordusu yetişir. Bu büyük yaradır, geleceğimiz için büyük tehlikedir. Müdürlerin de işi zor. Ama yine de ben o görevde olsam, kendime güvensen farklı yarımlar yaratabileceğime inanıyorum.

Çevre konusunda da yeterince duyarlı olmadığımızı inanıyorum. Yaşamımızın güzelliği bizlerin elinde. Eğitim grubundaki kadınlarla yasaları inceledik, burada kişi başına yedi metrekare yeşil alan düşüyor. Ama elbette kimse getirip, al sana yeşil alan, demez. Kadın olarak, çevre ve çocuklarımız için, bu yeşil alanı belediyeden isteyelim, bu konuyu bizler sahiplenelim. Vatandaş olarak gerçekten bilinçlensek, buraları yeşil alanıyla sahiplenebiliriz. Orman bölgesini tırtır sarmış mesela, bakımsızlıktan kurudu. Her yere başvurduğum. Dört muhtarlığı topladık, ama geç kaldım. Hâlâ mücadele ediyorum. Söz verdiler, bu yıl ağaçlar Mart'ta ilaçlanacak.

Elimden geldiğince insanları biraraya toplamaya çalışıyorum. Birlikte daha güçlü olacağımıza, birbirimize farklı bilgiler verebileceğimize inanıyorum. Fikir ve mücadele içiçe olmalı. El emeğini değerlendirme ve çevrecilik konularında grup kurduk, herkesle konuşuyoruz. Ayrıca buradaki kadınların kooperatifleşme çalışmalarına da katılıyorum.

Eskiden kendi hakkıma, duygularıma sahip çıkmazdım. Sürekli stresliydim, yaşamak istemiyordum. Genç kızken evleneceğimi, çocuklarım olacağını öğretmişlerdi. Ben de oturmuş bunu bekliyordum. Çok mutsuzdum. Ama Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'ndan sonra Elif'i buldum, kendimi buldum. Ben bir vatandaşım, bireyim; ben varım. Kendimi bildikten, kendime değer vermeye başladıktan sonra da bir şeyler yaratmaya başladım. Eskiden hata yapacağım diye konuşmaya bile korkardım. Evet hata yapabilirim tabii ki, insanım. Ama artık korkmuyorum. Yaşamak istiyorum. Kendimi geliştirmek, çevremi güzelleştirmek istiyorum. Ben varım ve ben yaratıyorum.

Ayşe Berktaş'ın Temmuz 2002'de Elif Aldoğan ile yaptığı söyleşiden.

VIII. Ekler

Ek 1 :

Örnekleme

A. Bölge: Marmara (İstanbul, Edirne, Kocaeli, Yalova, Bursa)

Görüşülen kadın sayısı: 49

Ziyaret edilen şehirler: İstanbul, Edirne

Odak grupları: İstanbul, Ümraniye (1), Gazi Mahallesi (1), Okmeydanı (1)
Edirne (1)

Görüşülen grup yönlendiricileri: 4

B. Bölge: Ege (Çanakkale, İzmir)

Görüşülen kadın sayısı: 59

Ziyaret edilen şehirler: İzmir ve Çanakkale

Odak grupları: Çanakkale (2)
Karşıyaka, İzmir (2)

Görüşülen grup yönlendiricileri: 4

C. Bölge: İç Anadolu (Ankara, Eskişehir)

Görüşülen kadın sayısı: 77

Ziyaret edilen şehir: Ankara

Odak grupları: Sincan (1), Şafaktepe (2), Natoyolu (2)

Görüşülen grup yönlendiricileri: 4

D. Bölge: Akdeniz (Antalya, Adana, İçel)

Görüşülen kadın sayısı: 41

Ziyaret edilen şehir: Antalya

Odak grupları: Antalya, Sütçüler (3)

Görüşülen grup yönlendiricileri: 1

E. Bölge: Doğu Anadolu (Bitlis, Van, Malatya, Muş, Ağrı, Iğdır)

Görüşülen kadın sayısı: 25

Ziyaret edilen şehirler: Bitlis ve Van

Odak grupları: Bitlis (1), Van (1)

Görüşülen grup yönlendiricileri: 2

F. Bölge: Güneydoğu Anadolu (Gaziantep, Diyarbakır, Adıyaman, Şanlıurfa, Siirt)

Görüşülen kadın sayısı: 39

Ziyaret edilen şehirler: Diyarbakır ve Adıyaman

Odak grupları: Diyarbakır (2), Adıyaman (1)

Ek 2:

Anket Soruları

***KADININ İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ PROGRAMI DEĞERLENDİRİLMESİ
ANKET SORULARI***

I. TUTUMLARDAKİ EĞİTİM SONRASI DEĞİŞİKLİKLER

a) Kendinize Yönelik Tutumlarınız

(V1) Bir kadın olarak eğitimden sonra kendime bakış açım olumlu biçimde

1. Hiç değişmedi
2. Biraz değişti
3. Çok değişti

(V2) Kendime olan güvenim

1. Azaldı
2. Aynı kaldı
3. Arttı

(V3) Sorunlarımı çözme kabiliyetim eskisine nazaran

1. Azaldı
2. Değişmedi
3. Arttı

(V4) Siyasal, medeni ve ekonomik haklarım konusunda

1. Zaten bilgiliydim
2. Biraz bilgilendim
3. Çok şey öğrendim

(V5) Bu haklardan benim için siyasal haklar

1. Hiç önemli değil
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

(V6) Bu haklardan benim için medeni haklar

1. Hiç önemli değil
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

(V7) Bu haklardan benim için ekonomik haklar

1. Hiç önemli değil
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

b) Ailenize Yönelik Tutumlarınız

(V8) Kocama yönelik tutumum

1. Kötüye gitti
2. Hiç değişmedi
3. İyiye gitti

(V9) Çocuklarıma yönelik tutumum

1. Kötüye gitti
2. Hiç değişmedi
3. İyiye gitti

(V10) Ailemin diğer fertlerine yönelik tutumum

1. Kötüye gitti
2. Hiç değişmedi
3. İyiye gitti

c) Ailenizin Size Yönelik Tutumları

(V11) Kocamın bana yönelik tutumu

1. Kötüye gitti
2. Hiç değişmedi
3. İyiye gitti

(V12) Çocuklarımin bana yönelik tutumu

1. Kötüye gitti
2. Hiç değişmedi
3. İyiye gitti

(V13) Ailemin diğer fertlerinin bana yönelik tutumu

1. Kötüye gitti
2. Hiç değişmedi
3. İyiye gitti

d) Sizin Topluma Yönelik Tutumlarınız

Eğitimden sonraki görüşlerinize göre sizin için aşağıdakilerin önemini belirtin:

(V14) Topluma faydalı insan olmak

1. Az önemli
2. Önemli
3. Çok önemli

- (V15) Eş olmak
1. Az önemli
 2. Önemli
 3. Çok önemli

- (V16) Anne olmak
1. Az önemli
 2. Önemli
 3. Çok önemli

- (V17) Vatandaş olmak
1. Az önemli
 2. Önemli
 3. Çok önemli

- (V18) Kadın olmak
1. Az önemli
 2. Önemli
 3. Çok önemli

II. DAVRANIŞLARDAKİ EĞİTİM SONRASI DEĞİŞİKLİKLER:

a) Kendinize Yönelik Davranışlarınız

- (V19) Kendi özel uğraşlarıma ayırdığım vakit
1. Azaldı
 2. Hiç değişmedi
 3. Arttı

- (V20) Kendime bakma konusunda (görünüş, giyim kuşam gibi konularda)
1. Özen göstermemeye başladım
 2. Hiç değişmedim
 3. Özen göstermeye başladım

- (V21) Türkiye’de ve dünyada olup bitenler ve haberler ile
1. Daha az ilgileniyorum
 2. Eskisi kadar ilgileniyorum
 3. Daha fazla ilgileniyorum

- (V22) Düşüncelerimi ifade
1. Etmemeye başladım
 2. Etmemde bir değişiklik olmadı
 3. Ederken daha rahatım

- (V23) Kendi kararlarımı kendi başıma almadaki değişiklik:
1. Eskiye kıyasla daha az kendi kararlarımı alıyorum
 2. Eskisi kadar alıyorum
 3. Kendi kararlarımı daha fazla kendim almaya başladım

b) Aile Fertlerine Yönelik Davranışlarımız

- (V24) Aldığım eğitim aile fertleriyle olan ilişkilerimi (daha rahat iletişim, haklarımı koruma gibi)
1. Hiç etkilemedi
 2. Biraz etkiledi
 3. Çok etkiledi

c) Aile Fertlerinin Size Yönelik Davranışları

- (V25) Ailede fikirlerime verilen önem
1. Azaldı
 2. Hiç değişmedi
 3. Arttı
- (V26) Aile içi kararlardaki etkim
1. Azaldı
 2. Hiç değişmedi
 3. Arttı
- (V27) Ev işlerine eşinizin katkısı
1. Azaldı
 2. Aynı kaldı
 3. Arttı
- (V28) Ev işlerine çocuklarımızın katkısı
1. Azaldı
 2. Aynı kaldı
 3. Arttı
- (V29) Aile içinde fiziksel şiddet yaşadınız mı?
1. Evet
 2. Hayır
- (V30) Evet ise, eğitimden sonra
1. Arttı
 2. Aynen devam ediyor
 3. Azaldı
 4. Sona erdi

(V31) Aile içinde size karşı duygusal şiddet var mı?

1. Evet
2. Hayır

(V32) Evet ise, eğitimden sonra şiddet

1. Arttı
2. Aynen devam ediyor
3. Azaldı
4. Sona erdi

(V33) Aile içinde size karşı ekonomik şiddet var mı?

1. Evet
2. Hayır

(V34) Evet ise, eğitimden sonra şiddet

1. Arttı
2. Aynen devam ediyor
3. Azaldı
4. Sona erdi

d) Toplumla Yönelik Davranışlarınız ve Örgütlenme Girişimleriniz

Aldığım eğitim toplumsal alandaki davranışlarımı şu şekillerde etkiledi:

(V35) Bir derneğe veya derneklere üye oldum

1. Evet
2. Hayır

(V36) Eğitime başladım (kursa yazıldım, okula devam ettim)

1. Evet
2. Hayır

(V37) Çalışmaya başladım

1. Evet
2. Hayır

(V38) Yeni işyeri açtım

1. Evet
2. Hayır

(V39) Devlet kurumlarına (belediye, valilik) gidip talepte bulundum

1. Hiç bulunmadım
2. Bir kaç kere bulundum
3. Çok bulundum

(V40) Avukata/savcıya/karakola gittim

1. Hiç gitmedim
2. Birkaç kere gittim
3. Çok gittim

Eğitimden sonra öğrendiklerinizi kimlerle, ne kadar paylaştınız?

(V41) Ailemle

1. Hiç paylaşmadım
2. Biraz paylaştım
3. Epey paylaştım

(V42) Yakın çevremle

1. Hiç paylaşmadım
2. Biraz paylaştım
3. Epey paylaştım

(V43) Akıl sorulan kişi

1. Olmadım
2. Bazen akıl soruldu
3. Oldukça çok danıştılar

Arkadaşlarla birlikte şu örgütlenme girişimlerinde bulunduk

(V44) Eğitimdeki arkadaşlarla sık sık buluşuyoruz ve birbirimizden destek alıyoruz

1. Böyle birşey olmuyor
2. Bazen oluyor
3. Sık sık oluyor

(V45) Deneyimlerimizi başka kadınlarla paylaştık

1. Böyle birşey olmadı
2. Bazen oluyor
3. Sık sık oluyor

(V46) Devlet dairelerine toplu halde gidip istekte bulunduk

1. Hiç bulunmadık
2. Bazen bulunuyoruz
3. Sık sık bulunuyoruz

(V47) İmza kampanyası başlattık.

1. Evet
2. Hayır

(V48) Konferans, toplantı düzenledik

1. Evet
2. Hayır

- (V49) Becerilerimizi biraraya gelerek birbirimize öğrettik
1. Evet
 2. Hayır

- (V50) Tiyatro faaliyeti yaptık
1. Evet
 2. Hayır

- (V51) Pazar kurduk veya pazara katıldık
1. Evet
 2. Hayır

- (V52) İş kurduk
1. Evet
 2. Hayır

- (V53) Dernek, vakıf, kooperatif kurduk
1. Evet
 2. Hayır

Bu girişimlerde sizce başarıyı sağlayan faktörler nelerdir?

- (V54) Grup içinde bir veya bir kaç kişinin liderliği başarıyı
1. Hiç etkilemiyor
 2. Biraz etkiliyor
 3. Oldukça çok etkiliyor

- (V55) Arkadaşlar arasında iyi ilişkiler başarıyı
1. Hiç etkilemiyor
 2. Biraz etkiliyor
 3. Oldukça çok etkiliyor

- (V56) Grup yönlendiricisinin desteği başarıyı
1. Hiç etkilemiyor
 2. Biraz etkiliyor
 3. Oldukça çok etkiliyor

- (V57) Devlet kuruluşlarının destekleyici tavrı başarı için
1. Önemli değil
 2. Biraz önemli
 3. Çok önemli

- (V58) Memleketteki genel siyasi ve ekonomik ortam başarı için
1. Önemli değil
 2. Biraz önemli
 3. Çok önemli

(V59) Aile fertlerinin desteği başarı için

1. Önemli değil
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

(V60) Ailenizin ekonomik durumunun uygunluğu başarı için

1. Önemli değil
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

III. EĞİTİM PROGRAMI HAKKINDA

(V61) Sizce bu program amacına ulaştı mı?

1. Evet
2. Hayır

(V62) Bu program başarısını sizce en çok neye borçlu?

1. Grup yönlendirici
2. Program konuları
3. Programın yürütölüş şekli
4. Diğer varsa yazınız:

Aşağıdakilerin programın başarısı açısından önemini değerlendiriniz

(V63) Grup yönlendiricisi

1. Önemsiz
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

(V64) Program konuları

1. Önemsiz
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

(V65) Programın yürütölüş şekli

1. Önemsiz
2. Biraz önemli
3. Çok önemli

IV. KİŞİSEL BİLGİLER

(V66) Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı'na başladığınız yıl nedir?

1. 1998
2. 1999
3. 2000
4. 2001
5. 2002

(V67) Bu eğitimden nasıl haber aldınız? Lütfen yazınız

(V68) Bu eğitimden önce başka hangi kısa süreli eğitimlere katıldınız? Lütfen yazınız.

(V69) Bu eğitimden sonra hangi eğitimlere katıldınız? Lütfen yazınız.

(V70) Eğitim dereceniz nedir?

1. Okuma yazma bilmiyorum
2. Okula gitmedim ama biliyorum
3. İlkokulda okudum
4. Ortaokul okudum
5. Lisede okudum
6. Üniversitede okudum

(V71) Para kazandığınız herhangi bir iş var mı?

1. Evet
2. Hayır

Varsa nedir? Lütfen yazınız

(V72) Oturduğunuz ev sizin mi?

1. Evet
2. Hayır

(V73) Aşağıdakilerden hangisi ya da hangilerine sahipsiniz

1. Araba
2. Buzdolabı
3. Çamaşır makinası
4. Televizyon
5. Bilgisayar

(V74) Kendinizi ve ailenizi hangi gelir dilimine koyarsınız?

1. Düşük gelirli
2. Orta gelirli
3. Ortanın üstü

(V75) Medeni durumunuz:

1. Bekâr
2. Evli
3. Boşanmış
4. Dul

(V76) Oturduğunuz mahalle ve şehir

Anketin doldurulduğu tarih:

ÇOK TEŞEKKÜR EDERİZ!!

EK 3: Tablolar

Tablo 1: Siyasal, medeni ve ekonomi haklar konusunda bilgilenme

Siyasal, medeni ve ekonomik haklarım konusunda	YÜZDE (%)
Zaten bilgiliydim	10.7
Biraz bilgilendim	17.6
Çok bilgilendim	71.6
Toplam	100

Tablo 2: Coğrafi bölgelere göre haklar konusunda bilgilenme

Haklarım konusunda	İç Anadolu	Ege	Marmara	Akdeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Zaten bilgiliydim Yüzde (%)	14.3	12.1	10.2	9.8	0	10.3
Biraz bilgilendim Yüzde (%)	19.5	10.3	14.3	14.6	52.0	10.3
Çok şey öğrendim Yüzde (%)	66.2	77.6	75.5	75.6	48.0	79.5
Toplam Yüzde (%)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(Pearson Ki -kare = 27.173, p:0.002; önemli)

Tablo 3: Eğitim derecesine göre haklar konusunda bilgilenme

Eğitim derecesi 1: Okuma yazma bilmiyorum,
Okula gitmedim, ama biraz okuma yazma biliyorum.

Eğitim derecesi 2: İlkokul veya ortaokula gittim.

Eğitim derecesi 3: Lise veya üniversiteye devam ettim.

Haklarım konusunda	Eğitim Derecesi 1	Eğitim Derecesi 2	Eğitim Derecesi 3
Zaten bilgiliydim	0	6.1	19.0
Yüzde (%)			
Biraz bilgilendim	9.7	22.0	14.7
Yüzde (%)			
Çok bilgilendim	90.3	72.0	66.4
Yüzde (%)			
Toplam	100.0	100.0	100.0
Yüzde (%)			

(Pearson Ki -kare = 18,387, p 0.001; önemli)

Tablo 4: Siyasi hakların önemi

Siyasi haklar	YÜZDE (%)
Hiç önemli değil	1.4
Biraz önemli	16.5
Çok önemli	82.0
Toplam	100.0

Tablo 5: Medeni hakların önemi

Medeni haklar	YÜZDE (%)
Hiç önemli değil	1.4
Biraz önemli	4.2
Çok önemli	94
Toplam	100

Tablo 6: Ekonomik hakların önemi

Ekonomik haklar	YÜZDE (%)
Hiç önemli değil	1.7
Biraz önemli	7.3
Çok önemli	90.9
Toplam	100

Tablo 7: Bölgelere göre siyasi hakların önemi

Siyasi Haklar	İç Anadolu	Ege	Marmara	Akdeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Hiç önemli değil	2.6	0	2.0	0	0	2.7
Yüzde (%)						
Biraz önemli	14.5	25.9	14.3	12.8	12.0	16.2
Yüzde (%)						
Çok önemli	82.9	74.1	83.7	87.2	88.0	81.1
Yüzde (%)						
Toplam	100	100	100	100	100	100
Yüzde (%)						

(Pearson Ki-kare = 7.839, p=0.645; önemsiz)

Tablo 8: Bölgelere göre medeni hakların önemi

Medeni Haklar	İç Anadolu	Ege	Marmara	Akdeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Hiç önemli değil	3.9	0	2.1	0	0	0
Yüzde (%)						
Biraz önemli	3.9	3.4	2.1	7.5	8.0	2.6
Yüzde (%)						
Çok önemli	92.1	96.6	95.8	92.5	92.0	97.4
Yüzde (%)						
Toplam Yüzde (%)	100	100	100	100	100	100

(Pearson Ki-kare =8.783, p=0.553; önemsiz)

Tablo 9: Bölgelere göre ekonomik hakların önemi

Ekonomik Haklar	İç Anadolu	Ege	Marmara	Akdeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Hiç önemli değil	4.1	0	0	2.4	0	2.6
Yüzde (%)						
Biraz önemli	5.4	6.8	8.2	12.2	12.0	2.6
Yüzde (%)						
Çok önemli	90.5	93.2	91.8	85.4	88.0	94.7
Yüzde (%)						
Toplam Yüzde (%)	100	100	100	100	100	100

(Pearson Ki-kare = 8.771, p=0.554; önemsiz)

Tablo 10: KİHEP’ndan sonra kadınların kendilerine bakış açısındaki değişiklik

Kendime bakışım	YÜZDE (%)
Hiç değişmedi	3.1
Biraz değişti	22.9
Çok değişti	74.0
Toplam	100.0

Tablo 11: KİHEP’ndan sonra kadınların kendine güvenindeki değişiklik

Kendime güvenim	YÜZDE (%)
Azaldı	0.3
Aynı kaldı	6.6
Arttı	93.1
Toplam	100.0

Tablo 12: KİHEP’ndan sonra kadınların sorunları çözme yeteneğindeki değişiklik

Sorunları yeteneğim	çözme	YÜZDE (%)
Azaldı		2.4
Değişmedi		7.3
Arttı		90.3
Toplam		100.0

Tablo 13: KİHEP’ndan sonra özel uğraşlara ayrılan zaman

Özel uğraşlara ayırdığım zaman	YÜZDE (%)
Azaldı	2.8
Hiç değişmedi	15.3
Arttı	81.9
Toplam	100

Tablo 14: KİHEP’ndan sonra kadınların kendilerine gösterdikleri özende değişiklik

Kendime	YÜZDE (%)
Özen göstermemeye başladım	3.5
Hiç değişmedim	29.9
Özen göstermeye başladım	66.7
Toplam	100

Tablo 15: KİHEP’ndan sonra kocaların kadınlara yönelik tutumundaki değişiklik

Kocamın tutumu	YÜZDE (%)
Kötüye gitti	5.4
Hiç değişmedi	22.9
İyiye gitti	71.7
Toplam	100

Tablo 16: KİHEP’ndan sonra ailenin diğer fertlerinin kadınların yönelik tutumundaki değişiklik

Ailemin tutumu	YÜZDE (%)
Kötüye gitti	4.4
Hiç değişmedi	24.9
İyiye gitti	70.7
Toplam	100

Tablo 17: KİHEP’ndan sonra kadınların çocuklarına yönelik tutumunda değişiklik

Çocuklarıma karşı tutumum	YÜZDE (%)
Kötüye gitti	0
Hiç değişmedi	7.0
İyiye gitti	93.0
Toplam	100

Tablo 18: KİHEP’ndan sonra kadınların düşüncelerini ifade etmesindeki değişiklik

Düşüncelerimi	YÜZDE (%)
Etmemeye başladım	4.5
Etmemde bir değişiklik olmadı	4.5
Ederken daha rahatım	90.9
Toplam	100.0

Tablo 19: KİHEP’ndan sonra yeni eğitim programlarına katılma

Yeni eğitim programına	YÜZDE (%)
Katıldım	54.1
Katılmadım	45.9
Toplam	100

Tablo 20: KİHEP’ndan sonra bir derneğe veya derneklere üye olma

Bir derneğe üye	YÜZDE (%)
Oldum	31.4
Olmadım	68.6
Toplam	100

Tablo 21: KİHEP’ndan sonra dünyada ve Türkiye’de haberleri takip etmede değişiklik

Haberlerle	YÜZDE (%)
Daha az ilgileniyorum	2.5
Eskisi kadar ilgileniyorum	25.0
Daha fazla ilgileniyorum	72.6
Toplam	100.0

Tablo 22: KİHEP’ndan sonra para kazandıracak bir işe başlama

Paralı bir işe	YÜZDE (%)
Başladım	28.8
Başlamadım	71.2
Toplam	100

Tablo 23: KİHEP’ndan sonra yeni işyeri açma

Yeni işyeri	YÜZDE (%)
Kurdum	8.3
Kurmadım	91.7
Toplam	100.0

Tablo 24: KİHEP’ndan sonra devlet kurumlarına başvuru

Devlet kurumlarına başvuruda	YÜZDE (%)
Hiç bulunmadım	75.2
Birkaç kere bulundum	18.1
Çok bulundum	6.7
Toplam	100

Tablo 25: KİHEP’ndan sonra avukata/savcıya/karakola başvuru

Avukata/ savcıya...	YÜZDE (%)
Hiç başvurmadım	85.2
Birkaç kere başvurdum	13.3
Bir çok kereler başvurdum	1.5
Toplam	100.0

Tablo 26: KİHEP’ndan sonra ailede kadınların fikirlerine verilen önem

Fikirlerime verilen önem	YÜZDE (%)
Azaldı	0.7
Hiç değişmedi	25.2
Arttı	74.1
Toplam	100.0

Tablo 27: KİHEP’ndan sonra aile içi kararlarda kadınların etkisi

	YÜZDE (%)
Azaldı	0.4
Hiç değişmedi	25.6
Arttı	74
Toplam	100.0

Tablo 28: KİHEP’ndan sonra evli kadınların kocalarının ev işlerine katkısı

Kocamın ev işlerine katkısı	YÜZDE (%)
Azaldı	1.8
Hiç değişmedi	56.8
Arttı	41.1
Toplam	100.0

Tablo 29: KİHEP’na katılmadan önce fiziksel şiddet

Fiziksel şiddet	YÜZDE (%)
Yaşadım	27
Yaşamadım	73
Toplam	100.0

Tablo 30: Tablo 29’da “yaşadım” cevabını veren kadınlarda KİHEP’ndan sonraki değişiklik

Fiziksel şiddet	YÜZDE (%)
Aynen devam ediyor	15.1
Azaldı	21.6
Sona erdi	63
Toplam	100.0

Tablo 31: KİHEP’na katılmadan önce duygusal şiddet

Duygusal şiddet	YÜZDE (%)
Yaşadım	46.1
Yaşamadım	53.9
Toplam	100.0

Tablo 32: Tablo 31’de “yaşadım” cevabını veren kadınlarda KİHEP’ndan sonraki değişiklik

Duygusal şiddet	YÜZDE (%)
Arttı	4.8
Aynen devam ediyor	20.0
Azaldı	44.0
Sona erdi	31.2
Toplam	100.0

Tablo 33: KİHEP’na katılmadan önce ekonomik şiddet

Ekonomik şiddet	YÜZDE (%)
Yaşadım	26.8
Yaşamadım	73.2
Toplam	100.0

Tablo 34: Tablo 33'te "yaşadım" cevabı veren kadınlarda KİHEP'dan sonraki değişiklik

Ekonomik şiddet	YÜZDE (%)
Arttı	8.1
Aynen devam ediyor	23.0
Azaldı	35.1
Sona erdi	33.8
Toplam	100.0

Tablo 35: Aile ile eğitimden öğrenilenleri paylaşım

Ailemle öğrendiklerimi	YÜZDE (%)
Hiç paylaşmadım	3.1
Biraz paylaştım	30.8
Çok paylaştım	66.1
Toplam	100.0

Tablo 36: Yakın çevre ile eğitimden öğrenilenleri paylaşım

Çevremle öğrendiklerimi	YÜZDE (%)
Hiç paylaşmadım	4.3
Biraz paylaştım	37.9
Çok paylaştım	57.8
Toplam	100.0

Tablo 37: KİHEP'ndan sonra kadının insan hakları konusunda akıl sorulan kişi

Danışılan kişi	YÜZDE (%)
Olmadım	11.7
Bazen akıl soruldu	52.8
Oldukça çok danıştılar	35.5
Toplam	100.0

Tablo 38: KİHEP’ndan sonra buluşma

Eğitimden sonra buluşma	YÜZDE (%)
Böyle bir şey olmuyor	17.4
Bazen oluyor	46.6
Sık sık oluyor	35.9
Toplam	100.0

Tablo 39: KİHEP’ndan sonra deneyim paylaşma

Eğitimden sonra deneyim paylaşma	YÜZDE (%)
Böyle bir şey olmadı	8.2
Bazen oluyor	52.9
Sık sık oluyor	38.9
Toplam	100.0

Tablo 40: KİHEP’dan sonra konferans, toplantı düzenleme

Toplantı v.b.	YÜZDE (%)
Düzenledik	41.2
Düzenlemedik	58.8
Toplam	100.0

Tablo 41: KİHEP’ndan sonra imza kampanyasına katılma

İmza kampanyasına	YÜZDE (%)
Katıldık	35.3
Katılmadık	64.7
Toplam	100.0

Tablo 42: KİHEP’ndan sonra devlet dairelerine toplu halde başvuru

Toplu Başvuruda	YÜZDE (%)
Hiç bulunmadık	71.9
Bazen bulunduk	23.0
Sık sık bulunuyoruz	5.2
Toplam	100.0

Tablo 43: KİHEP’ndan sonra dernek, vakıf, kooperatif. kurma (Grup olarak örgütlenme hakkını kullanma)

Grup olarak örgütlendiniz mi?	YÜZDE (%)
Evet	17.5
Hayır	82.5
Toplam	100.0

Tablo 44: KİHEP’ndan sonra pazar kurma veya katılma

Pazar	YÜZDE (%)
Kurduk/katıldık	25.4
Kurduk/katıldık	74.6
Toplam	100.0

Tablo 45: KİHEP’ndan sonra beraber iş kurma

Beraber iş	YÜZDE (%)
Kurduk	13.4
Kurmadık	86.6
Toplam	100.0

Tablo 46: Grup liderlerinin örgütlenmede etkisi

Grup liderleri örgütlenmeyi	YÜZDE (%)
Hiç etkilemiyor	10.0
Biraz etkiliyor	24.1
Oldukça çok etkiliyor	65.9
Toplam	100.0

Tablo 47: Aile fertlerinin örgütlenmedeki desteği

Ailenin desteği	YÜZDE (%)
Önemli değil	0.4
Biraz önemli	6.2
Çok önemli	93.5
Toplam	100.0

Tablo 48: Grup yönlendiricisinin/meslek elemanının örgütlenmedeki etkisi

Grup yönlendiricisinin desteği	YÜZDE (%)
Hiç etkilemiyor	1.5
Biraz etkiliyor	7.8
Oldukça çok etkiliyor	90.7
Toplam	100.0

KAYNAKÇA

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Yıllık Değerlendirme Raporları:

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı Yıllık Değerlendirme Toplantısı Raporu;
İstanbul; 7-8 Mayıs 2001.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı Yıllık Değerlendirme Toplantısı Raporu;
İstanbul; 19-21 Nisan 2000.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı Yıllık Değerlendirme Toplantısı Raporu;
İstanbul; 21-23 Mart 1999.

Kitapçıklar:

Women for Women's Human Rights-New Ways; *The New Legal Status of Women in Turkey*; İstanbul, Nisan, 2002.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı; *Pekin + 5: Birleşmiş Milletlerde Kadının İnsan Hakları ve Türkiye'nin Taahhütleri*, Aralık 2001.

Makaleler ve Kitaplar:

The British Council; *Citizenship Education and Human Rights Education: Key Concepts and Debates*; 2000.

Kardam, Nüket, "The Emerging Gender Equality Regime," *International Journal*; Yaz 2002.

Human Rights Dialogue, "Human Rights for All? The Problem of the Human Rights Box"; Kış 2000; Seri 2, No: 1.

